

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (21)

Чернігів 2024

УДК 34(051)(477)

Н34

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 2 від 29 лютого 2024 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

Видання «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» внесено до Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021 № 420, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Н34 **Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право : науковий журнал /** Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. № 1 (21). 140 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії та історії держави і права; актуальним питанням адміністративного права; проблемам кримінального права, кримінально-виконавчого та соціального права.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Ніцимна С. О.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Пузирний В. Ф., д-р юрид. наук, проф.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Зливко С. В., д-р юрид. наук; доц.;

Карелін В. В., д-р юрид. наук; доц.;

Коломієць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Коропатнік І. М., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л. І., канд. юрид. наук, доц.;

Партенадзе О. А., д-р права, проф. (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф. (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Солнцева Х. В., канд. юрид. наук, доц.;

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України;

Чумак В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шевчук О. М., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Денисенко К. В.*, канд. наук з держ. управл., доц.

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (21)

Chernihiv 2024

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 2 on February 29, 2024).

In accordance with the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.10.2023 No. 3548/5, the Academy of the State Penitentiary Service was re-named Penitentiary Academy of Ukraine.

*According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.04.2021 № 420 scientific journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” is included to the **List of scientific professional publications of Ukraine of “B” category.***

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law : Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv: PAU, 2024. № 1 (21).140 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” the articles, dedicated to general problems of State and Law Theory and History; current issues of Administrative Law; Criminal Law, Criminal and Executive Law; the problems of Social Law

The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational institutions.

UDC 34(051)(477)

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S. O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Puzyrnyi V. F., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Puzrov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Zlyvko S. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Koropatnik I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Partenadze O. A., Doctor of Sciences (Law), Professor (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Soltseva Kh. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Tahiiiev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shevchuk O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Denysenko K. V.*, PhD in Public Administration, Associate Professor.

ЗМІСТ

<i>Висоцька Н. В.</i> Запобігання і протидія домашньому насильству: міжнародно-правові підходи в контексті застосування заходів безпеки	7
<i>Горобець Н. С.</i> Ключові поняття міжнародної допомоги у сфері безпеки і оборони України.....	18
<i>Денисенко К. В., Борко І. С., Дегтяр Д. С.</i> Перспективи запровадження інституту цифрового омбудсмена як механізму ефективної реалізації інформаційних та цифрових прав людини	29
<i>Денисов С. Ф., Сердюк П. П.</i> Прогнозування кількості крадіжок в умовах повоєнного часу в Україні.....	46
<i>Доній Н. Є.</i> Медіація як прикладна форма герменевтики.....	59
<i>Леоненко О. А.</i> Удосконалення одного з напрямів нормативно-правового регулювання забезпечення фізичної безпеки персоналу як складової безпеки в установах виконання покарань.....	70
<i>Ніцимна С. О.</i> Правова природа надання суб'єктом, щодо якого здійснюється державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, письмових пояснень, зауважень або заперечень.....	81
<i>Олійник В. С., Ребкало М. М.</i> Захист деяких прав людини в епоху цифровізації: проблеми та перспективи в Україні	92
<i>Панченко А. О.</i> «Вразливі групи населення» як оціночна категорія права соціального забезпечення.....	105
<i>Томков Н. О.</i> Правове регулювання порядку організації добору на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України	115
<i>Ruzurnyi V. F., Ivankov I. V., Vodnar I. V.</i> Certain aspects of conditional early release of persons sentenced to life imprisonment.....	129

CONTENT

<i>Vysotska N.</i> Preventing and combating domestic violence: international legal approaches in the context of the application of security measures	7
<i>Horobets N.</i> Key concepts of international aid in the sphere of Security and Defense of Ukraine.....	18
<i>Denysenko K., Borko I., Dehtiar D.</i> Perspectives of establishment of Digital Ombudsman`s Institution as a mechanism for effective realization of human information and digital rights	29
<i>Denysov S., Serdiuk P.</i> Predicting the number of thefts in the postwar period in Ukraine	46
<i>Donii N.</i> Mediation as an applied form of hermeneutics	59
<i>Leonenko O.</i> Improvement of one of the directions of legal regulation ensuring physical safety of personnel as a security component in penal institutions.....	70
<i>Nishchymna S.</i> Legal nature of providing written explanations, observations or objections by an entity under state supervision (control) in the field of man-made and fire safety	81
<i>Oliinyk V., Rebkalo M.</i> Protection of some human rights in the age of digitalization: problems and prospects in Ukraine	92
<i>Panchenko A.</i> «Vulnerable Population Groups» as an evaluative category of social security law	105
<i>Tomkov N.</i> Legal regulation of organizing selection procedure for the State Criminal and Executive Service of Ukraine	115
<i>Puzyrnyi V., Ivankov I., Bodnar I.</i> Certain aspects of conditional early release of persons sentenced to life imprisonment.....	129

УДК 343.27

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Висоцька Н. В.,

аспірантка кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-0773-4379

ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено підходи щодо запобігання і протидії домашньому насильству, в тому числі в контексті існування інституту обмежувальних заходів. У сфері захисту прав людини держави несуть не лише негативні зобов'язання, а й позитивні, зокрема, вживати заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, розслідувати всі вияви домашнього насильства тощо.

Ключові слова: домашнє насильство, заходи безпеки, міжнародно-правові підходи щодо запобігання і протидії домашньому насильству, обмежувальні заходи, позитивні зобов'язання держав щодо запобігання і протидії домашньому насильству, Стамбульська конвенція.

Постановка проблеми. Безумовно, розвиток національного законодавства з питань запобігання і протидії домашньому насильству повинен спиратися на досягнення світової спільноти в цьому напрямку. Чітке усвідомлення підходів до інструментів запобігання і протидії домашньому насильству, розроблених суб'єктами міжнародного права та апробованих часом, дозволяє ефективніше боротися з таким деструктивним явищем на рівні окремої держави, покращувати національне законодавство в окресленій сфері, впроваджувати передові практики. Нещодавно нашою державою був ратифікований знаковий у цій галузі міжнародний документ – так звана Стамбульська конвенція, хоча, безперечно, деякі її норми були імplementовані в українське законодавство задовго до цієї події – з ухваленням Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»

від 06.12.2017 р. № 2227-VIII, згідно з яким, між іншим, в кримінальному праві з'явився інститут обмежувальних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародно-правових підходів щодо запобігання і протидії домашньому насильству були представлені у працях таких науковців, як: А. О. Галай, В. О. Галай, О. І. Зінсу, М. В. Євсюкова, Т. В. Лисенко та ін. Водночас, зважаючи на те, що саме на рівні міжнародного співтовариства розробляються найбільш передові заходи у цій сфері, які потім поступово імплементуються у вітчизняне законодавство, обраний предмет дослідження продовжує залишатися актуальним.

Метою статті є дослідження міжнародно-правових підходів щодо запобігання і протидії домашньому насильству в контексті існування інституту обмежувальних заходів.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній літературі, яка розглядає нормативні питання, пов'язані з домашнім насильством, присутні два доволі самоочевидні твердження: 1) законодавча база щодо домашнього насильства має бути наявною; 2) ключові інституційні суб'єкти повинні забезпечити виконання законодавчих рішень у спосіб, який забезпечує ефективний захист жертв та покарання винних у домашньому насильстві [1, с. 4]. Однак світове співтовариство та окремі держави дійшли до усвідомлення таких аксіом поступово.

Незважаючи на згубні наслідки домашнього насильства для всього суспільства, з юридичної точки зору домашнє насильство досить тривалий час в минулому не розглядалося як порушення прав людини, внаслідок чого світова спільнота не покладала на держави позитивні зобов'язання вживати заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, розслідувати всі вияви домашнього насильства як ситуацій, які потребують пильної уваги та становлять серйозну небезпеку не лише для окремо взятих сімей, де відбуваються такі інциденти, а й для всього суспільства. Такий стан речей, очевидно, виходив з протиставлення в рамках лібералізму «публічної» та «приватної» сфер: при визнанні за державою обов'язку захищати приватне життя індивіда та свободу його дій (у рамках закону), обсяг та сфери її діяльності обмежувалися встановлен-

ням меж поширення державної влади (кредо «laissez faire») [2, с. 82]. Виправданим вважалося мінімальне втручання у сферу так званого «приватного», внаслідок чого домашнє насильство по факту залишалося «приватною справою» сім'ї.

І лише порівняно нещодавно цій проблемі було надано справедливу оцінку, в тому числі у правовій площині, внаслідок чого поступово на рівні міжнародних документів відбулося закріплення гарантій захисту від домашнього насильства та розвитку правозастосовної практики з цього питання. З іншого боку, зважаючи на те, що від держав-учасниць відповідних міжнародних документів очікується дотримання своїх зобов'язань щодо забезпечення прав та договірних стандартів захисту, держави можуть бути визнані відповідальними, якщо вони не діятимуть відповідно до своїх зобов'язань, взятих за договором.

Так, навіть такий глобальний суб'єкт міжнародного права як Організація Об'єднаних Націй звернула увагу на таку проблему не так давно. Зокрема, в ухваленій 1979 року Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок не міститься жодної згадки про заборону насильства щодо жінок, у тому числі різноманітних виявів домашнього насильства – фізичного, психічного, сексуального чи економічного. Водночас наступні дослідження Організації Об'єднаних Націй демонструють, що фізичне насильство, вчинене інтимним партнером, у всьому світі є найпоширенішою формою насильства, якого зазнають жінки. Проте варто розуміти, що домашнє насильство є універсальним явищем, з яким стикаються представники різних вікових, гендерних та інших груп, яке дійсно непропорційно впливає на жінок.

Однак усе ж таки ст. 5 зазначеної вище Конвенції покладає на держави-сторони обов'язок вживати всіх відповідних заходів з метою змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків і жінок для досягнення викорінєння забобонів, звичаїв та всіх інших виявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок, а ст. 16 проголошує, що держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жі-

нок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу і сімейних стосунків [3]. Безперечно, реалізація таких зобов'язань допомагає боротися з виявами домашнього насильства, хоча воно, як таке, так і не згадується у самій Конвенції.

Логічним продовженням такого документа стали Загальні рекомендації № 12 до Конвенції, у яких Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок таке насильство розглядається як одна з форм дискримінації, і, що особливо важливо, зазначається про його існування в сімейних відносинах. Для розуміння стану справ щодо вжиття заходів, спрямованих на захист жінок, Комітет започаткував державам-сторонам включати у свої періодичні доповіді інформацію з питань чинного законодавства, що захищає жінок від усіх форм насильства в повсякденному житті (в тому числі окремо щодо насильства в сім'ї), інших вжитих заходів з його викоринення; наявності служб з надання допомоги жінкам, які стали жертвами брутального поведіння та насильства; статистичних даних про будь-які акти насильства щодо жінок і жінок, які стали його жертвами [4]. Надалі Комітетом ухвалена ще одна рекомендація – № 19 про насильство над жінками, яка заклала фундамент для подальшої роботи Комітету з цього питання. У 2017 році вона була оновлена шляхом ухвалення рекомендації № 35 з гендерно обумовленого насильства над жінками [5].

Важливим напрямом діяльності Комітету є ухвалення та розгляд повідомлень, які направляються особами або групами осіб, що підпадають під юрисдикцію держави-учасниці Факультативного протоколу до Конвенції, або від їх імені, які стверджують, що вони є жертвами порушення цієї державою-учасницею будь-якого з прав, викладених у Конвенції [6]. Цей Факультативний протокол ухвалено резолюцією 54/4 Генеральної Асамблеї від 6 жовтня 1999 року. Як свідчить практика роботи Комітету, ним зверталася свого часу увага на проблему відсутності в законодавстві однієї з держав-учасниці інституту «винесення заборонного чи охоронного судового наказу» (зокрема, справа за повідомленням № 2/2003, пані А.Т. проти Угорщини) [7]. Це, на нашу думку, свідчить про визнання Комітетом вагомості заходів безпеки для жертв домашнього насильства. Дійсно, у су-

часному світі кримінально-правова реакція на вияви домашнього насильства не повинна мати обмежений характер: вона повинна стосуватися не лише осіб, які вчинили домашнє насильство, а й жертв, до яких повинні застосовуватися заходи безпеки.

Не менш вагомим кроком у напрямку вжиття заходів щодо запобігання і протидії домашньому насильству на міжнародному рівні стало ухвалення Декларації про ліквідацію насильства щодо жінок [8], а в подальшому в ООН було введено інститут Спеціального доповідача з питання про насильство щодо жінок, його причини та наслідки.

Долучилася до роботи у сфері боротьби з домашнім насильством і Рада Європи, свідченням чого є низка рекомендацій Комітету міністрів. Зокрема, у Рекомендації № R (85) 4 про насильство в сім'ї, ухваленій 26 березня 1985 року, наголошується на необхідності негайного втручання держави після акту насильства в сім'ї. Для цього пропонується робити кроки для гарантування того, щоб у випадках насильства в сім'ї було швидко вжито відповідних заходів, хоча б і тимчасових, для захисту жертви та запобігання подібним інцидентам; вживати заходів, які у випадку конфлікту між подружжям гарантуватимуть захист дітей від будь-якого насильства, до якого може призвести конфлікт, що може серйозно зашкодити розвиткові особистості дитини [9]. Пізніше – 30 квітня 2002 року – Комітетом міністрів Ради Європи була ухвалена Рекомендація № R (2002) 5, присвячена питанню захисту жінок (у тому числі і від домашнього насильства). У документі йдеться про необхідність вжиття додаткових заходів, що стосуються насильства в сім'ї, та зазначено, що держави-члени покликані передбачити можливість вжиття судом заходів тимчасового характеру, спрямованих на захист жертви, перешкоджаючи особі, винній у скоєнні насильства, вступати в контакт з жертвою, спілкуватися з нею або наближатися до неї, проживати в певних місцях або часто бути в цих місцях [10].

Наслідком роботи Ради Європи в напрямі боротьби з домашнім насильством стало і ухвалення 11 травня 2011 року Конвенції про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством, яка була ратифікована Україною лише

цього року. Однак імплементація положень цього документа в національне законодавство відбувалася задовго до ратифікації – про це, зокрема, свідчить сама назва ухваленого у 2017 році Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Крім іншого, цим нормативно-правовим актом був запроваджений у КК України інститут обмежувальних заходів до осіб, що вчинили домашнє насильство.

Так, у ст. 53 Конвенції про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами містяться позитивні зобов'язання держав-учасниць, а саме зазначається, що її сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції [11]. Конвенція вимагає, щоб вони були:

- доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву;
- виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття;
- у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію;
- доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього;
- дозволені бути представленими в подальшому правовому провадженні [11].

Далеко не останню роль у забезпеченні захисту прав людини відіграє інша інституція Ради Європи – Європейський суд з прав людини, який розглядає заяви, в яких йдеться про порушення гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї прав. Безумовно, цей орган не стоїть осторонь захисту прав осіб, які стали жертвами домашнього насильства.

З огляду на відсутність спеціальних конвенційних норм, які спрямовані на захист від домашнього насильства, та враховуючи, що насильство в сім'ї може зачіпати різні права, по суті,

Суд розглядає питання домашнього насильства або в рамках статті 2 (що гарантує право на життя), або статті 3 (яка забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поведження або покарання), або статті 8 (гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя). Вибір статті, в межах якої здійснюється захист, обумовлюється формою домашнього насильства, тяжкістю його наслідків.

Серед інших питань Суд під час розгляду справ порушує питання заходів безпеки у справах про домашнє насильство (*Kalucza v. Hungary* [12], *M.G. v. Turkey* [13], *Halime Kılıç v. Turkey* [14]).

Висновки. Загалом можемо констатувати, що міжнародне співтовариство в питаннях усвідомлення всієї гостроти і важливості проблем домашнього насильства та правового реагування на нього на кілька кроків випереджує українське суспільство і законодавця. Міжнародно-правові документи демонструють прагнення світової спільноти виробити єдину систему запобігання такого насильства і захисту його жертв, важливою складовою цієї системи є правове забезпечення кримінально-правових заходів реагування на вияви домашнього насильства, зокрема, заходів безпеки до осіб, стосовно яких було вчинено домашнє насильство.

Список використаних джерел

1. Deborah Epstein. Effective Intervention in Domestic Violence Cases: Rethinking the Roles of Prosecutors, Judges and the Court System. *Yale Journal of Law and Feminism*. 1999. № 11. P. 3–50.

2. Куц Г. М. Домінантні ідеї правового лібералізму в європейсько-му просторі: політико-ментальний вибір. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 73–84.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: міжнародний документ від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/print (дата звернення: 20.12.2023).

4. Загальна рекомендація № 12: Насильство над жінками. Восьма сесія (1989 рік). URL: <https://land.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/01/D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%9A%D0%BE%D>

0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf (дата звернення: 20.12.2023).

5. Загальна рекомендація № 35 з гендерно обумовленого насильства над жінками, що є оновленням Загальної рекомендації № 19. URL: <https://land.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf> (дата звернення: 20.12.2023).

6. Факультативный протокол к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, принят резолюцией 54/4 Генеральной Ассамблеи от 6 октября 1999 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/womendiscrip_prot.shtml (дата звернення: 20.12.2023).

7. Мнения Комитета по ликвидации дискриминации в отношении женщин в соответствии с пунктом 3 статьи 7 Факультативного протокола к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. Сообщение № 2/2003, г-жа А.Т. против Венгрии. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisionsviews/CEDAW%20Decision%20on%20AT%20vs%20Hungary%20Russian.pdf> (дата звернення: 20.12.2023).

8. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок : міжнародний документ від 20.12.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506/print (дата звернення: 20.12.2023).

9. Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів державам-членам «Про насильство в сім'ї»: міжнародний документ від 26.03.1985 № R (85) 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_264#Text (дата звернення: 20.12.2023).

10. Рекомендация № R (2002) 5 Комитета министров государствам-членам о защите женщин от насилия, принятая 30 апреля 2002 года, и Пояснительная записка. URL: [http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRRec\(2002\)5.html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRRec(2002)5.html) (дата звернення: 20.12.2023).

11. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 20.12.2023).

12. Case of Kalucza v. Hungary 57693/10 Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 April 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22907057%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-110452%22%5D%7D> (дата звернення: 20.12.2023).

13. Case of M.G. v. Turkey 646/10 Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 March 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%22646/10%22%5D,%22itemid%22:%5B%22002-11115%22%5D%7D> (дата звернення: 20.12.2023).

14. Case of Halime Kılıç v. Turkey 63034/11 Council of Europe: European Court of Human Rights, 5 August 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2263034/11%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-127384%22%5D%7D> (дата звернення: 20.12.2023).

Vysotska N.,

Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal-Executive Law and Criminology of the Law Faculty,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0773-4379

PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE: INTERNATIONAL LEGAL APPROACHES IN THE CONTEXT OF THE APPLICATION OF SECURITY MEASURES

The article examines international legal approaches to preventing and countering domestic violence, including in the context of the existence of the institution of restrictive measures. It was established that today in the field of human rights protection, states bear not only negative obligations - not to prevent the exercise of certain human rights, but also positive obligations - in particular, to take measures to prevent and counter domestic violence, to investigate all manifestations of domestic violence as situations that require close attention and pose a serious danger. The author draws attention to the fact that international institutions proceed from the postulate that the criminal-legal response to manifestations of domestic violence should not be limited in nature: it should concern not only the perpetrators of domestic violence, but also the victims, to whom security measures should be applied. In particular, the result of the work of the Council of Europe in the fight against domestic violence was the adoption on May 11, 2011 of the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, which was ratified by Ukraine only this year. The so-called Istanbul Convention obliges states to take measures to ensure that adequate restraining or protective orders are available to victims of all forms of violence. The author came to the conclusion that the international community is several steps ahead of Ukrainian society and legislators in terms of awareness of the acuteness and importance of the problems of domestic violence and legal response to it.

Key words: domestic violence, security measures, international legal approaches to preventing and combating domestic violence, restrictive measures, positive obligations of states to prevent and combat domestic violence, the Istanbul Convention.

References

1. Deborah, Epstein (1999), "Effective Intervention in Domestic Violence Cases: Rethinking the Roles of Prosecutors, Judges and the Court System", *Yale Journal of Law and Feminism*, No. 11, pp. 3–50.

2. Kuts, H. M. (2017), "Dominant ideas of legal liberalism in the European space: political and mental choice", *Actual problems of politics*, Issue 59, pp. 73–84.

3. United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: International document of 12.18.1979 (1979), available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/print (accessed 20 December 2023).

4. General Recommendation No. 12: Violence against Women Eighth Session (1989), available at: <https://land.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf> (accessed 20 December 2023).

5. General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, which is an update of general recommendation No. 19, available at: <https://land.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf> (accessed 20 December 2023).

6. Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, adopted by Resolution 54/4 of the General Assembly on October 6, 1999, available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/womendiscrim_prot.shtml (accessed 20 December 2023).

7. Opinions of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women in accordance with Clause 3 of Article 7 of the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women Communication No. 2/2003, Ms. A.T. against Hungary, available at: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisionsviews/CEDAW%20Decision%20on%20AT%20vs%20Hungary%20Russian.pdf> (accessed 20 December 2023).

8. Declaration on the Eradication of Violence Against Women: International Document of 12.20.1993, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506/print (accessed 20 December 2023).

9. Recommendation N R (85) 4 of the Committee of Ministers to member states "On violence in the family": International document dated 03/26/1985 No. R (85)4, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_264#Text (accessed 20 December 2023).

10. Recommendation No. R (2002), 5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Women from Violence, adopted on April 30, 2002, and Explanatory Note, available at: [http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec\(2002\)5.html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec(2002)5.html) (accessed 20 December 2023).

11. Council of Europe Convention on preventing violence against women and domestic violence and combating these phenomena dated May 11, 2011, available at: <https://rm.coe.int/1680462546> (accessed 20 December 2023).

12. Case of Kalucza v. Hungary 57693/10 Council of Europe : European Court of Human Rights, 24 April 2012, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22907057%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-110452%22%5D%7D> (accessed 20 December 2023).

13. Case of M.G. v. Turkey 646/10 Council of Europe : European Court of Human Rights, 22 March 2016, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%22646/10%22%2C%22itemid%22:%5B%22002-11115%22%5D%7D> (accessed 20 December 2023).

14. Case of Halime Kılıç v. Turkey 63034/11 Council of Europe : European Court of Human Rights, 5 August 2011, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2263034/11%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-127384%22%5D%7D> (accessed 20 December 2023).

УДК 349:2

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Горобець Н. С.,

доктор філософії, викладачка кафедри
адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-0282-2775

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У статті досліджено зміст таких ключових понять міжнародної допомоги у парадигмі обороноздатності України, як: «міжнародна допомога», «міжнародна технічна допомога», «військова допомога», «гуманітарна допомога», «благодійна діяльність». Наголошено на доцільності законодавчого виокремлення поняття «військова допомога», а також розроблення нормативної основи її залучення, обліку, розподілу, використання, що, зважаючи на обсяг і значення такої допомоги для сфери безпеки та оборони України, спристить її отримання від країн-партнерів.

Ключові слова: міжнародна допомога, міжнародна технічна допомога, військова допомога, гуманітарна допомога, благодійна діяльність.

Постановка проблеми. У Стратегії державної безпеки зазначено про обмеженість фінансових ресурсів держави, що ускладнює забезпечення достатніх обсягів виробництва та закупівлі озброєння і спеціальної техніки [1]. Тому очевидно, що одним із основних завдань зовнішньої політики України в умовах війни є забезпечення надходження військової допомоги від країн-донорів для опору агресії РФ, зокрема акумуляція поставок озброєння, матеріально-технічних ресурсів для ЗСУ. Отже, в сучасному глобалізованому безпековому середовищі система забезпечення обороноздатності держави не обмежена внутрішніми ресурсами у сфері безпеки й оборони, а передбачає залучення зовнішніх ресурсів. Відповідно міжнародна допомога у вигляді озброєння та військової техніки охоплюється парадигмою обороноздатності України. Станом на червень 2023 року Україна отримала більше 170 млрд євро міжнародної допомоги, з яких 40 % складає військова допомога [2]. Інструкція про облік військового майна від 17.08.2017 р. містить поняття

«міжнародна допомога», «благодійна допомога», «гуманітарна допомога», але не надає їх визначень [3]. Зважаючи на це, необхідним є з'ясування змісту цих понять для розуміння їх ролі в парадигмі обороноздатності України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародної допомоги загалом та опосередковано досліджувалося у працях таких науковців: Д. А. Антонюк, І. Л. Боднарюк, Р. В. Бойко, І. В. Братко, Л. М. Бухаріна, Т. С. Голоднова, О. Б. Дем'янюк, Л. Л. Кістерський, Є. І. Косарецький, Т. В. Липова, А. А. Лойшин, Т. В. Мединська, Н. Р. Олійник, В. О. Шишкін, С. А. Ясенко та ін. Утім, невирішеними залишаються низка питань щодо визначення понятійно-категоріального апарату міжнародної допомоги у сфері безпеки і оборони України, що обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є визначення ключових понять міжнародної допомоги у сфері безпеки і оборони України, розмежування та вдосконалення їх змісту для підвищення ефективності залучення міжнародної допомоги, що надається країнами-донорами з метою сприяння захисту національних інтересів нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Міжнародну допомогу визначають як «добровільну передачу ресурсів від однієї країни до іншої», причому таку, що не передбачає повернення країні-донору. Однак О. Б. Дем'янюк переконаний, що сучасні реалії вимагають розширення поняття міжнародної допомоги як у частині ресурсів (це не лише добровільна передача ресурсів, а й надання позик (кредитів) на пільгових умовах, відстрочення повернення (погашення) позик (кредитів), надання гарантій під проекти), так і надавачів допомоги, якими можуть бути міжнародні, приватні організації, міжнародні фонди [4, с. 36].

Якщо брати до уваги протистояння України агресії РФ, то міжнародну допомогу можна розглядати як «відносини між народами і країнами, що виражаються у сприянні Україні забезпечувати реалізацію національних інтересів, у тому числі надавати відсіч збройній агресії, що виявляється в наданні матеріальної та нематеріальної підтримки Україні через відповідні державні інституції (центральні органи виконавчої влади)» [5, с. 52–53].

Науковці поділяють міжнародну допомогу на: військову підтримку (озброєння, військова техніка); медичну допомогу (ліки, обладнання); аварійне обладнання (спеціалізована техніка для проведення аварійно-відновлювальних робіт, розмінування); спеціалізоване обладнання (те, що допомагає боронити країну, але не є озброєнням [6, с. 42]). Ще один підхід передбачає класифікацію міжнародної допомоги на фінансову, військову та гуманітарну [7, с. 96].

Поряд з міжнародною допомогою використовують поняття «міжнародна технічна допомога» (далі – МТД), яка є передачею країнам-донорам ресурсів на безвідплатній і неповоротній основі для підтримки соціально-економічного розвитку та ринкових перетворень у країні-реципієнті [8, с. 18]. За І. В. Братко, МТД є безповоротною та безоплатною офіційною допомогою у розвитку, що надається країні-реципієнту міжнародними організаціями і країнами-донорами в рамках техніко-економічного співробітництва для забезпечення сталого розвитку країни-реципієнта та здійснення позитивних перетворень у міжнародному співтоваристві [9].

У постанові Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» від 15.02.2002 р. № 153 МТД визначена як фінансові та інші ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів надаються партнерами з розвитку на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України [10]. В Інструкції про організацію залучення, використання, обліку та моніторингу міжнародної технічної допомоги в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України від 01.02.2018 р. № 37 вказано, що залучення МТД здійснюється з метою додаткового забезпечення ЗСУ матеріально-технічними засобами. В Інструкції зазначено, що МТД може бути залучена як: майно, необхідне для забезпечення виконання завдань проєктів (програм) МТД, яке ввозиться або набувається в Україні; роботи, послуги; фінансові ресурси (гранти) у національній чи іноземній валюті; інші ресурси, не заборонені законом [11].

Європейська комісія для позначення МТД використовує терміни: 1) «технічне співробітництво» (technical cooperation) –

надання ноу-хау у формі персоналу, забезпечення навчання, дослідження з метою прямого двостороннього технічного співробітництва, взаємодопомоги та супутніх витрат; 2) «технічна допомога» (technical assistance) – залучення кадрів для розвитку знань, навичок, технічного ноу-хау, продуктивних сил.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) виокремлює офіційну допомогу в розвитку і технічне співробітництво [13, с. 465]. У системі глобального розвитку офіційна допомога в розвитку – це надання капіталу в грошовій чи товарній формі суб'єктами однієї країни у власність суб'єктам іншої країни на умовах безоплатності, неповернення. Але гранти, позики та кредити, що надаються для військових цілей, вона не охоплює [12]. Технічне співробітництво, в розумінні ОЕСР, є оплатою послуг радників, консультантів, викладачів та адміністративних працівників країн-одержувачів [13, с. 465].

Якщо звернути увагу на міжнародну допомогу, яка надається Україні, то помітно, що країни ЄС сконцентровані на фінансовій допомозі для покриття дефіциту державного бюджету, а США акцентують на військовій допомозі для забезпечення потреб ЗСУ у протистоянні агресору [5, с. 98]. Утім, лише США надають військову допомогу у вигляді МТД, а інші країни надають допомогу, регламентовану нормативною базою про гуманітарну допомогу [14, с. 10].

Здійснюючи аналіз іноземної допомоги Україні, фахівці заважають на необхідності визначення поняття «військова допомога» як форми військової співпраці, що використовується з метою зміцнення оборони держав, які не здатні самостійно забезпечити власну безпеку чи захистити свої геополітичні інтереси, і передбачає міждержавну допомогу для військових на безоплатній чи пільговій основі. Формами такої допомоги є фінансові потоки, військові консультації, поставки зброї, військової техніки, участь у модернізації бойової та спеціальної техніки, направлення військових фахівців, будівництво об'єктів інфраструктури, навчання військових, допомога у бойовій підготовці військ, розробці бойових статутів [15, с. 81–82]. Так, країни ЄС на рівні міністрів оборони беруть участь у зустрічах контактної групи з оборони України (UDCG), яка розпочала

діяльність у квітні 2022 року на авіабазі Рамштайн у Німеччині з метою забезпечення координації та об'єднання зусиль держав світу для підтримки обороноздатності України та оснащення ЗСУ. А також надають військову допомогу у вигляді організації професійної підготовки військових. Підтвердженням цього є створення за рішенням Ради ЄС у 2022 році Місії Євросоюзу з надання військової допомоги Україні (EUMAM Ukraine), яка забезпечує спеціалізовану підготовку ЗСУ [16]. Отже, зміст військової допомоги ширше за надання зброї та військової техніки і охоплює низку інших складових: навчання військових, будівництво інфраструктури тощо.

У контексті розмежування видів міжнародної допомоги та приділення особливої уваги саме військовій допомозі важливим є з'ясування змісту поняття «гуманітарна допомога», що розглядається як вид міжнародної допомоги і охоплюється поняттям «військова допомога». Законодавець під гуманітарною допомогою розуміє цільову адресну безоплатну допомогу у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомоги у вигляді виконання робіт, послуг, що надається іноземними, вітчизняними донорами з гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема через стихійне лихо, аварії, епідемії і епізоотії, екологічні, техногенні та інші катастрофи, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкої хвороби конкретних фізичних осіб, для підготовки до збройного захисту держави, її захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту [17]. Отже, гуманітарна допомога трактується широко, зокрема як допомога «для підготовки до збройного захисту держави та її захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту». Гуманітарна допомога у сфері безпеки і оборони може залучатися в натуральній формі, у вигляді добровільних пожертвувань, робіт, послуг, залучення грошової форми допомоги. Аналізуючи гуманітарну допомогу, що поставляється в Україну, умовно можна виокремити гумані-

тарну допомогу військового призначення (обладнання, техніка, спорядження), паливо (для військових потреб і потреб цивільного захисту) [18, с. 23].

Гуманітарну допомогу необхідно відмежовувати від благодійної допомоги, яка надається для потреб безпеки і оборони. Національне законодавство хоча і згадує її (Інструкція про облік військового майна від 17.08.2017 р.), але містить визначення поняття «благодійна діяльність», під яким розуміється добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку чи сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [3]. Ба більше, Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI визначено, що сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни є однією зі сфер благодійної діяльності (п. 15 ч. 2 ст. 3) [19]. У разі безоплатної передачі благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності мова йде про благодійну пожертву. Але в такому разі в договорі прописується її цільове призначення. Отже, благодійна діяльність ширша за гуманітарну допомогу, яка є різновидом благодійництва і має спрямовуватись відповідно до обставин, об'єктивних потреб і згоди її отримувачів. Відмінністю гуманітарної допомоги є те, що певні товари, роботи чи послуги можуть бути визнані як гуманітарна допомога лише за рішенням уповноваженого державного органу.

Висновки. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що законодавець дає визначення понять «міжнародна технічна допомога», «гуманітарна допомога», «благодійна діяльність». Поняття «військова допомога» на законодавчому рівні відсутнє, але вона розглядається як різновид міжнародної допомоги. За результатами дослідження питання військової допомоги очевидно, що найчастіше остання надається у вигляді МТД, гуманітарної допомоги, рідше як благодійна жертва. Така ситуація, на наше переконання, обумовлена відсутністю такого поняття як «військова допомога» в законодавстві України, що створює пе-

решкоди в напрямі її залучення, належного обліку та використання. Утім, враховуючи важливість військової допомоги, що надається міжнародними партнерами Україні для підтримання сектору безпеки і оборони держави в умовах агресії РФ, вважаємо доцільним виокремити військову допомогу та розробити нормативну основу її залучення, обліку, розподілу, використання. Імовірно, такий крок спростить отримання військової допомоги Україною від країн-донорів.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

2. Міжнародна допомога для України сягнула 170 млрд євро. URL: <https://minre.gov.ua/2023/06/29/mizhnarodna-dopomoga-dlya-ukrayiny-syagnula-170-mlrd-yev-ro/> (дата звернення: 19.02.2024).

3. Про затвердження Інструкції з обліку військового майна у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 17.08.2017 р. № 440. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-17?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3#w1_2 (дата звернення: 19.02.2024).

4. Дем'янюк О. Б. Міжнародна допомога як вид співробітництва з міжнародними організаціями. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 9 (09). С. 36–41. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.9-7> (дата звернення: 19.02.2024).

5. Лойшин А. А., Ясенко С. А., Косарецький Є. І., Бойко Р. В. Сутність ключових понять у сфері міжнародної допомоги, наданої для зміцнення обороноздатності України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського*. 2022. № 3 (76). С. 46–57. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-3-76/46-57> (дата звернення: 19.02.2024).

6. Дугінець Г., Ніжейко К. Міжнародна технічна допомога в повоєнній відбудові України. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 3. С. 36–49. URL: [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(143\)02](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(143)02) (дата звернення: 19.02.2024).

7. Мединська Т. В., Боднарюк І. Л., Олійник Н. Р. Міжнародна допомога як основа повоєнного відновлення економіки України. *Vic-*

ник Львівського торговельно-економічного університету. *Економічні науки*. 2023. № 73. С. 93–102.

8. Кістерський Л. Л., Липова Т. В. Міжнародна технічна допомога: шляхи підвищення ефективності : монографія. Київ, 2010. 240 с.

9. Братко І. В. Правове регулювання міжнародної технічної допомоги: стан, тенденції та перспективи розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 2011. 222 с.

10. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

11. Про затвердження Інструкції про організацію залучення, використання, обліку та моніторингу міжнародної технічної допомоги в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 01.02.2018 р. № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0222-18#Text> (дата звернення: 19.02.2024).

12. Антонюк К. І., Антонюк Д. А., Бухаріна Л. М., Шишкін В. О. Дуалізм міжнародної технічної допомоги в контексті соціального, фінансово-економічного розвитку та безпеки споживання в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 28. Т. 1. С. 462–472.

13. Словник основних термінів Комітету зі сприяння розвитку Організації з економічного співробітництва та розвитку. URL: http://www.oecd.org/dac/dac_glossaryofkeytermsandconcepts.htm#ODA (дата звернення: 19.02.2024).

14. Майже річний військовий бюджет РФ. Скільки зброї надали Україні партнери: інфографіка. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/evrokomisar-pitan-energetiki-vidvidala-kiyiv-1667306680.html> (дата звернення: 19.02.2024).

15. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : Новий Світ-2000, 2015. 396 с.

16. Пшеничний П. Грошей багато не буває. Від кого та на яких умовах Україна отримує фінансову допомогу. *Економіка*. 2022. URL: <https://cutt.ly/ZwfaF1ik> (дата звернення: 19.02.2024).

17. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 451.

18. Механізм надання державою гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану (станом на 01 червня 2022 року) : аналітична довідка. Київ :

Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. 75 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/Mehanizmy-nadannya-derzhavnoyu-gumanitarnoyi-do-pomogy-v-umovah-voynenogo-stanu.pdf> (дата звернення: 19.02.2024).

19. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.

Horobets N.,

PhD in Law, Lecturer of the Department of Administrative, Commercial Law, Financial and Economic Security, and Law, Sumy State University, Sumy, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0282-2775

KEY CONCEPTS OF INTERNATIONAL AID IN THE SPHERE OF SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE

The article examines the content of such key concepts of international aid in the paradigm of defense capability of Ukraine as "international aid", "international technical aid", "military aid", "humanitarian aid", "charitable activity". It was found that the system of ensuring the defense capability of the state is not limited by internal resources, but actively attracts external resources for the needs of the security and defense sphere. It is pointed out that there is no concept of "international aid" in the legislation of Ukraine, but the definition of the content of international technical aid, humanitarian aid and charitable activities. It was determined that the concept of "military aid" is also absent in national legislation, but in scientific doctrine it is considered as a type of international aid, and in conditions of armed aggression as assistance to Ukraine in ensuring the realization of its national interests. Forms of providing military aid to Ukraine by partner countries were considered. It was noted that the meaning of the concept of "military aid" is not limited to the provision of weapons and military equipment, but also includes the training and training of military personnel, the construction of infrastructure facilities, the provision of assistance in the development of battle plans, etc. It was emphasized that today military aid is provided by donor countries as international technical assistance, humanitarian aid or charity in accordance with the terms of the concluded agreement. A conclusion was drawn on the expediency of the legislative separation of military aid, as well as the development of a regulatory basis for its attraction, accounting, distribution, and use, which, taking into account the volume and importance of such aid to support Ukraine's defense capabilities, will simplify its receipt from donor countries.

Key words: international aid, international technical aid, military aid, humanitarian aid, charitable activity.

References

1. Ukraine (2022), *On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 30, 2021 "On the Strategy for Ensuring State Security"* : Decree of the President of Ukraine, Kyiv.
2. Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine (2023), "International aid for Ukraine reached 170 billion euros", available at: <https://minre.gov.ua/2023/06/29/mizhnarodna-dopomoga-dlya-ukrayiny-syagnula-170-mlrd-yev-ro/> (accessed 19 February 2024).
3. Ukraine (2017), *On the approval of the Instructions for accounting for military property in the Armed Forces of Ukraine* : Order, Ministry of Defense of Ukraine, Kyiv.
4. Demianiuk, O. B. (2023), "International aid as a type of cooperation with international organizations", *Digital economy and economic security*, Vol. 9, pp. 36–41.
5. Loishyn, A. A., Yasenکو, S. A., Kosaretskyi, E. I., Boyko, R. V. (2022), "The essence of key concepts in the field of international assistance provided to strengthen Ukraine's defense capabilities", *Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*, No. 3 (76), pp. 46–57.
6. Duginets, G., Nizheyko, K. (2022) "International technical assistance in the post-war reconstruction of Ukraine", *Scientia Fructuosa*, No. 3, pp. 36–49.
7. Medinska, T. V., Bodnaryuk, I. L., Oliynyk, N. R. (2023), "International aid as a basis for the post-war economic recovery of Ukraine", *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics*, No. 73, pp. 93–102.
8. Kisterskyi, L. L., Lypova, T. V. (2010), *International technical assistance: ways to improve efficiency*, Publication of the Representation of the European Union in Ukraine, Kyiv.
9. Bratko, I. V. (2011), *Legal regulation of international technical assistance: state, trends and prospects for development*, Kyiv, 20 p.
10. Ukraine (2002), *On the creation of a unified system of attraction, use and monitoring of international technical assistance* : Resolution, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.
11. Ukraine (2018), *On the approval of the Instructions on the organization of the attraction, use, accounting and monitoring of international technical assistance in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine* : Order, Ministry of Defense of Ukraine, Kyiv.

12. Antonyuk, K. I., Antonyuk, D. A., Bukharina, L. M., Shishkin, V. O. (2019), "The dualism of international technical assistance in the context of social, financial and economic development and consumer security in Ukraine", *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, No. 28, pp. 462–472.

13. OECD, DAC Glossary of Key Terms and Concepts, available at: <https://www.oecd.org/dac/dac-glossary.htm> (accessed 19 February 2024).

14. RBC-Ukraine (2022), "Almost an annual military budget of the Russian Federation. How many weapons were given to Ukraine by partners: inforgafics", available at: <https://www.rbc.ua/rus/news/evrokomisar-pitan-energetiki-vidvidala-kiyiv-1667306680.html> (accessed 19 February 2024).

15. Khoma, N. M. (eds) 2015, *Modern political vocabulary: an encyclopedia. reference dictionary*, Novy Svit-2000, Lviv.

16. Pshenichnyi, P. (2022), "There is no such thing as a lot of money. From whom and under what conditions does Ukraine receive financial assistance", available at: <https://cutt.ly/ZwfaF1ik> (accessed 19 February 2024).

17. Ukraine (1999), *On humanitarian aid: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

18. National Agency for Prevention of Corruption (2022), *The mechanism for the provision of humanitarian aid by the state under martial law (as of June 1, 2022): analytical reference*. Kyiv.

19. Ukraine (2012), *On charitable activities and charitable organizations: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

УДК 342.7:005.25:(351.9-052:004)

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Денисенко К. В.,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу юридичного факультету, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Борко І. С.,

курсантка 147 навчальної групи, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-3397-0121;

Дегтяр Д. С.,

студент 148 навчальної групи, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0002-5331-2713

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЦИФРОВОГО ОМБУДСМЕНА ЯК МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена формуванню пропозицій щодо запровадження інституту цифрового омбудсмена як механізму ефективної реалізації інформаційних і цифрових прав людини. Сформовано авторське бачення поняття цифрових та інформаційних прав людини як взаємопов'язаних і взаємозалежних категорій прав людини, що визначають її діяльність у цифровому та інформаційному середовищах і передбачають низку супутніх прав у будь-якій сфері її життєдіяльності.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформація, інформаційне середовище, інформаційні права людини, цифрові права людини, цифрові технології, діджиталізація.

Постановка проблеми. Процес цифровізації в Україні виходить на суцільно новий рівень. У сучасному глобалізованому світі важко уявити людину, яка не користується смартфоном, комп'ютером або мережею Інтернет. Стрімкий розвиток цифрових технологій сприяє діджиталізації суспільства, формуванню світу «без кордонів», де кожен може отримати майже будь-яку інформацію, а також розвитку цифрових та інформаційних прав людини.

Поряд з цим в умовах сучасності на практиці мають місце численні випадки порушення інформаційних та цифрових прав людини. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення інституційного механізму забезпечення цифрових і інформаційних прав людини для безпечного її існування в цифровому та інформаційному середовищах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених, наукові дослідження яких становлять основу пізнання теоретико-практичних засад реалізації цифрових та інформаційних прав людини, є: О. Б. Братасюк, А. В. Марущак, Н. Ф. Ментух, Н. І. Ткачук, М. Г. Хаустова та ін. Водночас питання щодо вдосконалення інституційного забезпечення реалізації інформаційних та цифрових прав людини потребують додаткової уваги з огляду на численні випадки їх порушення.

Метою статті є формування пропозицій щодо запровадження інституту цифрового омбудсмена як механізму ефективної реалізації інформаційних та цифрових прав людини.

Виклад основного матеріалу. Цифрові та інформаційні права взаємозалежні та взаємопов'язані категорії, оскільки існування цифрового світу базується на наявності інформації, а пошук інформації залежить від наявності доступу до носія інформації (в сьогоденних реаліях зазвичай це комп'ютер та мережа Інтернет). Розглядаючи безпосередньо таку категорію прав людини як цифрові права, ми повинні звернути увагу, що на сьогодні законодавчо закріплене визначення «цифрові права людини» відсутнє, але існує низка різних доктринальних визначень.

Так, одні науковці вважають, що цифрові права – це права людини, які полягають у праві людей на доступ, використання, створення та публікацію цифрових творів, доступ і використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема, до мережі Інтернет [1]. Інші ж вказують, що цифрові права людини – це окрема група прав людини, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо) [2, с. 59]. Аналізуючи вищевказане, доцільно підкреслити, що необхідними елементами цифрових прав людини є електронні пристрої та мережа Інтер-

нет. Уся діяльність людини, що здійснюється з їх використанням, гарантує окремі права людини, що об'єднані в таку категорію як «цифрові права».

Науковці до цифрових прав відносять: право на доступ до інтернету; свобода вираження поглядів онлайн; право на приватність і захист персональних даних; право на свободу та особисту безпеку онлайн; право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії; право на цифрове самовизначення, або право від'єднуватися від онлайн, або бути забутим в онлайні [2, с. 59].

Загальні права людини, що закріплені в різних нормативно-правових документах, інтегруються в «цифру» і надають певні гарантії сучасній людині. Наприклад, право на доступ до інтернету можна розцінювати як право на інформацію, гарантоване статтею 34 Конституції України. Право на мирні зібрання також закріплені Конституцією України статтею 39. Свобода вираження поглядів онлайн приховує в собі положення статті 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. І так можна навести приклади до всіх цифрових прав, які виділені науковцями, що дає нам можливість дійти висновку – цифрові права є певною інтеграцією сукупності прав людини в сучасний цифровий формат її життєдіяльності.

Необхідно зазначити той факт, що одні дослідники зараховують цифрові права в окрему категорію, що охоплює специфіку реалізації та гарантії захисту фундаментальних прав людини в інтернеті, зокрема свободи вираження поглядів і права на приватність онлайн. Інші акцентують увагу на похідності цифрових прав від інформаційних, однак не ототожнюють їх [3, с. 193]. Погляди наукової спільноти щодо дефініції інформаційних прав людини переважно доповнюють одна одну і переплітаються між собою, оскільки сама назва вже говорить сама за себе.

Ткачук Н. І. зазначає, що інформаційні права і свободи людини й громадянина – це гарантовані державою можливості особи задовольняти свої потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації, комунікаційні права, право на безпечне інформаційне середовище тощо [4, с. 28]. Деякі науковці

об'єднують інформаційні права із комунікаційними і пропонують п'ять напрямків їх розвитку, а саме у вигляді права на доступ і доступність, право на критичну компетентність, право на діалог і право на приватність [5, с. 58].

Інформаційні права людини – це гарантовані державою у сфері інформаційного середовища можливості особи, що містять у собі низку прав: право на створення, поширення, зберігання, отримання інформації; право на використання інформації; право на свободу думки і слова; право на комунікацію; право на безпечне інформаційне середовище; право на рівний доступ до інформації; право на обрання способу поширення інформації; право на захист конфіденційної інформації. Таким чином, ми можемо прослідкувати взаємовідношення між цифровими та інформаційними правами, що дозволяє нам об'єднати їх в єдине ціле і вивести власне авторське визначення: *цифрові та інформаційні права людини* – це взаємопов'язані та взаємозалежні категорії прав людини, що визначають її діяльність у цифровому та інформаційному середовищах та передбачають низку супутніх прав у будь-якій сфері її життєдіяльності.

До 24 лютого 2022 р. було здійснено низку заходів для розвитку цифрового та інформаційного суспільства. Нагальними питаннями були і залишаються – підвищення рівня безпеки українців у цифровому та інформаційному середовищах, а також поєднання реалізації цифрових та інформаційних прав людини. Під останнім доцільно розуміти належний захист та легкий доступ власника до особистих документів за допомогою мобільного пристрою. У контексті цього визначним стало ухвалення розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 20 вересня 2017 року № 649-р. Цей документ став правовою основою для розвитку діяльності органів публічного адміністрування у цифровому та інформаційному середовищах.

У 2019 році Міністерство цифрової трансформації України оголосило про створення сайту «Дія» та анонсувало бетаверсію однойменного мобільного застосунку. Характерним є те, що для українців користування «Дією» виявилось дуже простим. На початку люди звісно не розуміли що до чого, але з ча-

сом прийшло розуміння і станом на 23 серпня 2022 року вже 18 мільйонів користувачів є у застосунку «Дія» [6]. Однак із самого початку створення «Дії» було багато скептицизму. Почалося все з промови Володимира Зеленського у травні 2019 року. Він озвучив ідею «держава в смартфоні» [7]. Після такої промови Президента України було створено Міністерство цифрової трансформації України на чолі з Михайлом Федоровим, який керував розробкою онлайн-сервісу «Дія». Ідея цього мобільного застосунку полягала в тому, щоб українці могли не носити всі документи із собою, а мати просто телефон із встановленим застосунком «Дія» і за необхідності користуватися інформацією, що міститься в цьому мобільному застосунку.

Значна частина українців почала використовувати «Дію» після карантину у зв'язку із поширенням гострої респіраторної хвороби Covid-19. Наявність документів, що посвідчують особу, та поява сертифікатів про вакцинацію сприяли популярності «Дії». Згодом розробники почали додавати різні функції, що допомогло сервісу здобути довіру українців. Станом на кінець 2021 року на порталі «Дія» вже було доступно 72 послуги, а в застосунку – 9 послуг та 15 цифрових документів [8].

Не менш важливим кроком для реалізації цифрових та інформаційних прав людини в Україні було ухвалення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 30 березня 2021 року № 1368-IX. Було введено нові поняття як «Е-паспорт» та «Е-паспорт для виїзду за кордон», а також внесено зміни до статті 14¹, згідно з якими Е-паспорт і е-паспорт для виїзду за кордон формуються за бажанням особи, на ім'я якої оформлено паспорт громадянина України у формі картки або паспорт громадянина України для виїзду за кордон, оформлені із застосуванням засобів Реєстру, та використовуються на території України для посвідчення особи та підтвердження громадянства, надання адміністративних та інших послуг, крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті. Е-паспорт і е-паспорт для виїзду за кордон пред'являються особою замість та без додаткового

пред'явлення паспорта громадянина України, паспорта громадянина України для виїзду за кордон, документів (відомостей, даних) про реєстраційний номер облікової картки платника податків, про місце проживання [9]. Доцільним вважаємо наголосити на значущості забезпечення права на захист конфіденційної інформації, що потребує посиленого захисту. У цьому випадку одразу виступає реалізація цифрових прав людини, які допоможуть у захисті інформації. У 21 столітті багато інформації зберігається на електронних носіях, тому першочерговим є створення засад захисту цих носіїв. Найпростішим прикладом буде вже згадана нами «Дія», де для того, щоб увійти в систему, необхідно пройти аутентифікацію. Як один з можливих варіантів, через систему BankID.

Система BankID Національного банку – це державна система віддаленої ідентифікації, яка забезпечує передачу персональних даних користувачів від банку, в якому відкрито рахунок, до суб'єкта, який надає користувачу послугу [10]. Також особа може використовувати цю технологію, щоб самостійно зберігати та захищати особисту інформацію (фотографії, документи, музику тощо). Мінімальним, але часто важливим елементом захисту, є пароль. Він може бути різним, але найкращим вважається той, що має малі та великі літери, цифри та спеціальні символи. Також доцільно запам'ятовувати пароль, а не записувати його. Якщо людина зберігає велику кількість інформації на різних сервісах, носіях тощо, то важливо до кожного носія створити новий пароль, що не буде повторюватися. Однак постає питання: як всі ці паролі запам'ятати? Відповідь дуже проста і полягає в тому, що не треба запам'ятовувати всі паролі, достатньо запам'ятати один, який буде ключем до всіх паролів. Всі ці паролі необхідно зберігати у спеціальних програмах, що і будуть тримати їх у своїй пам'яті. До таких програм можна віднести Last pass, One password та інші. Усі вони діють за одним принципом – знати пароль до такої програми.

У контексті реалізації права на захист конфіденційної інформації доцільно розглянути Закон України «Про захист персональних даних». В умовах сучасності кожна людина реалізовує окреслене право, наприклад, реєструючись на сайті та «ставля-

чи галочку» на згоду обробки персональних даних. Відповідно до вищезгаданого Закону персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована; обробка персональних даних – будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем [11]. З вищевказаного випливає, що персональні дані – це інформація про фізичну особу. Тобто, погоджуючись на обробку персональних даних, особа надає згоду на певні дії з такою інформацією. І це є певним ризиком розповсюдження особистої інформації.

У багатьох випадках у користувачів взагалі не має вибору: особа змушена передати свої дані, бо в іншому разі вона взагалі не зможе користуватись тим чи іншим сервісом. Така згода є умовно добровільною [12, с. 125].

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України розпочалася війна як на воєнному фронті, так і на кібер- та інформаційному просторах. У результаті цього реалізація цифрових і інформаційних прав людини постійно перебуває у зоні ризику. Російська федерація поширює фейкові новини, здійснює примусове під'єднання українських громадян до власної мережі Інтернет із блокування інформації, що таким чи іншим чином пов'язана з Україною, вдається до хакерських атак цивільного населення, державних сайтів та медіаресурсів України. Серед таких атак доцільно виокремити деякі, що були здійснені з початку повномасштабного вторгнення:

– *хакерські атаки на сайти органів державної влади в Україні*. 23 лютого 2022 року відбулася атака на державні сайти. Не працювали портали Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Міністерства закордонних справ. Також з труднощами працював сайт Служби безпеки України [13];

– *розсилання електронних листів «від імені органів державної влади України» цивільним громадянам*. 26.07.2022 року урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні

події України CERT-UA, яка діє при Держспецзв'язку, повідомила про масове розповсюдження небезпечних електронних листів з темами «Інформаційний бюлетень» та «Бойове розпорядження». Вони надходять на приватні адреси e-mail, зокрема, начебто від Національної академії Служби безпеки України [14];

– **здійснення шахраями дзвінків цивільним громадянам.** Генеральний штаб попередив про шахраїв, що телефонують родичам військовослужбовців Збройних сил, які потрапили в полон або вважаються безвісти зниклими. «Користуючись емоційним станом рідних і близьких, зловмисники телефонують з прихованих номерів та пропонують за грошову винагороду «надати інформацію» про військового й «сприяти визволенню з полону». Також шахраї намагаються, нібито щоб уточнити, дізнатися особисті дані українських захисників», – заявив Генштаб [15];

– **поширення фейкової інформації через взламвання засобів масової інформації України та/або через соціальні мережі.** 21.07.2022 року здійснено кібератаку на сервери та мережі радіостанцій TAVR Media. В управлінні радіогрупи – дев'ять провідних радіостанцій: Хіт FM, Radio ROKS, KISS FM, Radio RELAX, Мелодія FM, Наше Радіо, Radio JAZZ, Classic Radio і віднедавна – Радіо Байрактар. Кіберзловмисники розповсюдили інформацію про те, що Президент України Володимир Зеленський нібито перебуває в реанімації, а його обов'язки виконує голова Верховної Ради Руслан Стефанчук [16];

– **розсилання файлів із вірусами через електронну пошту та месенджери.** 02.06.2022 року урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA попередила про нові небезпечні електронні листи з файлом «зміни оплати праці з нарахуваннями.docx», які отримували працівники державних організацій України. Відкриття документа загрожує ураженням комп'ютера шкідливою програмою Cobalt Strike Beacon [17];

– **блокування доступу до українських інформаційних ресурсів та від'єднання українських операторів зв'язку на окупованих територіях.** 30.05.2022 року українські оператори мобільного зв'язку, інтернет-послуг та телефонії почали фіксувати спочатку перебої, а потім і повне від'єднання зв'язку

в Херсонській області. Відповідно до отриманої від компаній інформації відбулося втручання представників окупаційного режиму в роботу обладнання – від'єднання живлення обладнання, кабелів тощо. Це вже не перша спроба позбавити українських громадян, які опинилися на тимчасово окупованих територіях, можливості зв'язатися з рідними, викликати швидко допомогу чи рятувальників, отримати правдиву інформацію про перебіг війни та ситуацію в країні [18].

З метою з'ясування думки громадян щодо стану забезпечення їхніх цифрових та інформаційних прав людини авторами дослідження протягом жовтня–листопада 2023 року було проведено опитування через платформу Google Forms на тему «Сучасний стан забезпечення цифрових та інформаційних прав людини» (<https://forms.gle/T93Xwt5HAcLpASjo7>), де взяло участь 227 осіб. Усього було 9 питань, що містили відкриту відповідь і варіанти. Серед респондентів: 83,9 % (190 осіб) – жінки, 16,1 % (37 осіб) – чоловіки. Крім цього, 67,7 % (153 особи) – особи віком від 18–35 років, 16,1 % (37 осіб) – до 18 років і 16,1 % (37 осіб) – старше 35 років.

Учасникам опитування було запропоновано обрати, які твердження вони вважають порушенням цифрових та інформаційних прав людини, однак, одне твердження було хибним. Отже, поява спаму під час перегляду фільму обрали 35,5 % (81 особа) респондентів; заборона соціальних мереж чи сайтів новин – 67,7 % (154 особи); поширення Вашої конфіденційної інформації – 100 % (227 осіб); поширення спотвореної або неправдивої інформації – 87,1 % (198 осіб); відмова державного службовця розповісти інформацію, що є службовою – 22,6 % (51 особа).

Далі пропонувалось оцінити за шкалою від 0–5 стан забезпечення цифрових та інформаційних прав людини в Україні до початку війни і 48,4 % (110 осіб) опитуваних оцінили цей стан на 3 бали; 25,8 % – на 4 бали (58 осіб); 16,1 % (37 осіб) – 2 бали, 6,5 % (15 осіб) – на 5 балів; 3,2 % (7 осіб) – на 1 бал і 0 % (0 осіб) на 0 балів. Найбільше оцінки обґрунтовувалися наявністю таких проблем, як: поширення спаму як через інтернет-зв'язок так і через телефонний; продаж конфіденційної інформації користувачів; наявність фейкових новин та вірусів;

низька цифрова грамотність населення і відсутність механізму захисту цифрових та інформаційних прав людини.

Наступне питання полягало в необхідності оцінити рівень захисту цифрових та інформаційних прав людини в Україні в умовах воєнного стану. 38,7 % (88 осіб) опитуваних оцінюють рівень на 3 бали; 22,6 % – на 4 бали (51 особа); 22,6 % – на 2 бали (51 особа); 6,5 % – на 5 балів (15 осіб); 6,5 % – на 1 бал (15 осіб); 3,2 % – на 0 балів (7 осіб). Серед проблем, які наявні сьогодні в Україні, учасники дослідження назвали: наявність неправдивої інформації; масові кібератаки російських хакерів.

71 % (161 особа) опитуваних вважають, що заходи захисту цифрових та інформаційних прав людини в наш час є достатніми, 29 % (66 осіб) мають протилежну думку. 100 % (227 осіб) респондентів згодні з тим, що в Україні необхідно вдосконалювати систему нормативно-правового регулювання та адміністративні заходи забезпечення цифрових та інформаційних прав людини. 90,3 % (204 особи) підтримали пропозицію запровадження цифрового омбудсмена, 9,7 % (23 особи) – не вважають це доцільним.

Таким чином, сучасний стан забезпечення цифрових та інформаційних прав людини характеризується наявністю низки порушень зазначених прав і серйозною загрозою функціонування безпечного цифрового та інформаційного середовища. У результаті опитування було виявлено, що більшість респондентів все ж таки вважають заходи захисту цифрових та інформаційних прав людини в умовах воєнного стану достатніми, при цьому усі респонденти погодилися, що існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та адміністративних заходів забезпечення цифрових і інформаційних прав людини. 90,3 % (204 особи) опитуваних також підтримали пропозицію запровадження посади цифрового омбудсмена.

Україна є однією з держав, що прогресують у цифровій сфері, але на основі вищевикладених результатів дослідження ми можемо зробити висновок, що наявна на сьогодні організаційно-правова система забезпечення цифрових та інформаційних прав людини потребує вдосконалення.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» суб'єктами в цій галузі є: Президент України через Раду національної безпеки і оборони України; Національний координаційний центр кібербезпеки; Кабінет Міністрів України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; правоохоронні, розвідувальні і контррозвідувальні органи, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності тощо [19]. В умовах воєнного стану діяльність зазначених вище суб'єктів спрямована на викриття злочинів проти основ національної безпеки України, опосередковано торкаючись питання захисту цифрових та інформаційних прав людини. Проаналізувавши законодавство, ми можемо дійти висновку, що в Україні відсутній парламентський контроль у сфері захисту цифрових та інформаційних прав людини. Хоча при Верховній Раді України і діють окремі комітети з питань цифрової трансформації та з питань гуманітарної і інформаційної політики, до повноважень яких входять контрольні функції, все ж цього виявляється недостатньо.

Для усунення вказаних недоліків ми пропонуємо запровадити інститут цифрового омбудсмена. Цю ідею підтримали більшість респондентів проведеного авторами опитування. Важливість його запровадження полягає в тому, що він буде здійснювати контроль за забезпеченням цифрових та інформаційних прав людини та допомагати вищезазначеним суб'єктам кібербезпеки України вдосконалювати свою діяльність.

До повноважень цифрового омбудсмена будуть входити: 1) прийом звернень від громадян щодо порушень їхніх цифрових та інформаційних прав людини; 2) направлення звернень громадян до уповноважених органів (за необхідності); 3) здійснення щорічних доповідей про факти порушень цифрових та інформаційних прав людини, а також результати усунення вказаних недоліків; 4) підвищення рівня цифрової та інформаційної грамотності населення; 5) організація заходів правопросвіти населення України у сфері цифрових та інформаційних прав людини; 6) контроль, координація та розроблення рекомендацій удосконалення діяльності суб'єктів забезпечення циф-

рової та інформаційної безпеки України; 7) сприяння приведенню законодавства України у сфері цифрових та інформаційних прав людини відповідно до міжнародних стандартів; 8) розвиток міжнародного співробітництва у сфері цифрових та інформаційних прав людини.

Діяльність цифрового омбудсмена повинна ґрунтуватися на таких принципах: верховенства права; законності; гуманізму; поваги до прав людини; співпраці у сфері захисту цифрових та інформаційних прав людини; відкритості та прозорості; доброчесності та етичної поведінки; інноваційності та відкритості до змін.

Для більш ефективної роботи цифрового омбудсмена пропонуємо також розробити мобільний застосунок, в якому доцільно розробити такі опції: можливість подання звернень до цифрового омбудсмена (за допомогою аутентифікації через застосунок «Дія»); доступ до нормативно-правових актів України у сфері захисту цифрових та інформаційних прав людини, а також міжнародно-правових актів; можливість фіксації порушень цифрових та інформаційних прав людини; інформація про діяльність цифрового омбудсмена, щорічні доповіді; інформація про механізми захисту інформаційних та цифрових прав людини; навчальні матеріали у сфері цифрової та інформаційної грамотності для різної вікової категорії.

Для реалізації вищезазначеного доцільними є розроблення та ухвалення Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з цифрових та інформаційних прав людини» для закріплення посади цифрового омбудсмена на законодавчому рівні, а також співпраця Міністерства цифрової трансформації України з Уповноваженим Верховної Ради України з цифрових та інформаційних прав людини і Верховною Радою України щодо створення мобільного застосунку.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження продемонструвало численні випадки порушень інформаційних та цифрових прав людини. Особливого загострення зазначене набуло в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Проведене авторами анкетування щодо стану забезпечення їхніх цифрових та інформаційних прав людини продемонструвало необхідність запровадження інституту

цифрового омбудсмена. Цю ідею підтримали більшість респондентів проведеного авторами опитування. Важливість його запровадження полягає в тому, що він буде здійснювати контроль за забезпеченням цифрових та інформаційних прав людини і допомагати суб'єктам забезпечення кібербезпеки вдосконалювати свою діяльність.

Список використаних джерел

1. Цифрові права українців або Декларація цифрових прав людини : вебсайт. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/digital-rights-t/> (дата звернення: 24.12.2023).

2. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61.

3. Мединська О. Я., Синоруб Г. П. Права людини та цифрова трансформація. *Людина в українському суспільстві в системі цінностей прав людини: сучасний вимір медіадіяльності* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 14 травня 2021 р.). Київ, 2021. С. 192–196.

4. Ткачук Н. І. Інформаційні права і свободи людини і громадянина в Україні: визначення термінів, співвідношення понять. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 17–30.

5. Hannu Nieminen Inequality, social trust and the media: Towards citizens' communication and information rights: web-site Digitala Vetenskapliga Arkivet. URL: <https://www.divaportal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1535715&swid=-3490> (дата звернення: 24.12.2023).

6. У «Дії» вже 18 мільйонів користувачів – Мінцифри : вебсайт мультимедійної платформи іномовлення України «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3556364-u-dii-vze-18-miljoniv-koristuvaciv-mincifri.html> (дата звернення: 24.12.2023).

7. Я мрію про державу в смартфоні – Володимир Зеленський : вебсайт офіційного інтернет-представництва Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ya-mriyu-pro-derzhavu-u-smartfoni-volodimir-zelenskij-55585> (дата звернення: 24.12.2023).

8. Цифрові паспорти, Covid-сертифікати, еПідтримка: 100 перемог Дії та Мінцифри : вебсайт державного онлайн-сервісу «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/news/cifrovi-pasporti-sovid-sertifikati-yepidtrimka-100-peremog-diyi-ta-mincifri> (дата звернення: 24.12.2023).

9. Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» : Закон України

від 30.03.2021 р. № 1368-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1368-20#Text> (дата звернення: 24.12.2023).

10. BankID НБУ : вебсайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/bank-id-nbu> (дата звернення: 24.12.2023).

11. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-XI. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#n11> (дата звернення: 24.12.2023).

12. Моргун А. М. Права людини і громадянина в інформаційній сфері. *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 грудня 2021 р.). Київ – Одеса, 2021. С. 123–127.

13. Чергова кібератака: в Україні не працює низка держсайтів : вебсайт аналітичного порталу Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/23/novyna/suspilstvo/cherhova-kiberataka-ukrayini-ne-pracuyue-nyzka-derzhajsitiv> (дата звернення: 24.12.2023).

14. Російські хакери знову атакують через електронні листи : вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/rosiiski-khakeri-znovu-atakuyut-cherez-elektronni-listi> (дата звернення: 24.12.2023).

15. Генштаб: Шахраї телефонують родичам полонених і пропонують «допомогти» з обміном за гроші : вебсайт Бабель. URL: <https://babel.ua/news/79011-genshtab-shahraji-dzvonyat-rodicham-polonenih-i-proponuyut-dopomogti-z-obminom-za-groshi> (дата звернення: 24.12.2023).

16. Хакери атакували українські радіостанції та розповсюдили фейк про проблеми зі здоров'ям Президента України : вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/khakeri-atakuvali-ukrayinski-radiostanciyi-ta-rozprovsyudili-feik-pro-problemi-zi-zdorov-yam-prezidenta-ukrayini> (дата звернення: 24.12.2023).

17. Увага! Нова кібератака на державні організації України, хакери використовують тему зарплат : вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/uvaga-nova-kiberataka-na-derzhavni-organizaciyi-ukrayini-khakeri-vikoristovuyut-temu-zarplat> (дата звернення: 24.12.2023).

18. Російські окупанти відключили зв'язок на півдні України : вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/rosiiski-okupanti-vidklyuchili-zv-yazok-na-pivdni-ukrayini> (дата звернення: 24.12.2023).

19. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#n62> (дата звернення: 24.12.2023).

Denysenko K.,

Ph.D. in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative,
Civil and Commercial Law and Process of the Law Faculty,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Borko I.,

Cadet of the 147th academic group,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3397-0121;

Dehtiar D.,

Student of the 148th academic group,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-5331-2713

PERSPECTIVES OF ESTABLISHMENT OF DIGITAL OMBUDSMAN'S INSTITUTION AS A MECHANISM FOR EFFECTIVE REALIZATION OF HUMAN INFORMATION AND DIGITAL RIGHTS

The article is devoted to the formation of propositions about establishing a digital ombudsman's institution as a mechanism for effective realization of human information and digital rights. It is emphasized that many cases of violations of human information and digital rights are in practice in modern conditions. In this regard it is necessary to improve the institution mechanism of human information and digital rights providing for safely human's being in digital and information environments.

Author vision of human digital and information rights as interrelated and interdependent human rights categories which define human activity in digital and information environments and provide for several related human rights in any sphere of activity is formed, propositions about establishment of the digital ombudsman's institution are also proved. This idea was supported by many respondents conducted by an author's poll.

Digital ombudsman's powers will be included: 1) accepting applications from citizens about human digital and information rights violations; 2) sending citizen's applications to authorized bodies (if necessary); 3) writing year's reports about facts human digital and information rights violations and results of elimination of indicated disadvantages; 4) increasing level of digital and information citizen's knowledge; 5) organization events of legal education for Ukrainian citizens in spheres of digital and information rights; 6) control, coordination and development recommendations of improvement activity of subjects who provide digital and information security of Ukraine; 7) making nationality law base in spheres of digital and information rights according to international standards; 8) developing international cooperation in spheres of human digital and information rights.

Key words: information security, information, information environment, human information rights, human digital rights, digital technologies, digitalization.

References

1. Digital rights of Ukrainians or Human digital rights Declaration : web-site, available at: <https://www.businesslaw.org.ua/digital-rights-t/> (accessed 24 December 2023).
2. Bratasiuk, O. B., Mentukh, N. F. (2021), "The concept and classification of digital rights in Ukraine", *Juridical scientific and electronic journal*, № 10, pp. 58–61.
3. Medynska, O. Ya., Synorub, H. P. (2021), "Human rights and digital transformation", *A human in Ukrainian society in human rights values` system: modern dimension of media`s work*: Ukrainian scientific-practical conference Kyiv, 14 May 2021, pp. 192–196.
4. Tkachuk, N. I. (2018), "Information rights and freedoms of human and citizen in Ukraine: definition of terms, relation of concepts", *Information and law*, № 2 (25), pp. 17–30.
5. Hannu Nieminen Inequality, social trust and the media: Towards citizens' communication and information rights: web-site Digitala Vetenskapliga Arkivet, available at: <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1535715&dswid=-3490> (accessed 24 December 2023).
6. Diya has 18 million users – Mintsyfyry : web-site of National News Agency of Ukraine – "Ukrinform", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3556364-u-dii-vze-18-miljoniv-koristuvaciv-mincifri.html> (accessed 24 December 2023).
7. I dream about a state in a smartphone – Volodymyr Zelenskyy: official web-site of the President of Ukraine, available at: <https://www.president.gov.ua/news/ya-mriyu-pro-derzhavu-u-smartfoni-volodimir-zelenskij-55585> (accessed 24 December 2023).
8. Digital passports, COVID-certificates, E-support: 100 Diya's victories and Mintsyfyry: web-site of state online-service "Diya", available at: <https://dii.gov.ua/news/cifrovi-pasporti-sovid-sertifikati-yepidtrimka-100-peremog-diyi-ta-mincifri> (accessed 24 Decemder 2023).
9. Ukraine (2021), On Amendments to the Law of Ukraine "On the Unified State Demographic Register and Documents Confirming Citizenship of Ukraine, Identity or Special Status", Kyiv.
10. BankID NBU : web-site of National bank of Ukraine, available at: <https://bank.gov.ua/ua/bank-id-nbu> (accessed 24 December 2023).
11. Ukraine (2010), On Personal Data Protection, Kyiv.
12. Morhun, A. M. (2021), "Human and citizen`s rights in information sphere", *Social and digital transformation: theoretical and practical*

problems of legal regulation : Ukrainian scientific-practical conference, 2 December 2021, Kyiv, Odesa, pp. 123–127.

13. Another cyber attack: a number of state sites do not work in Ukraine : web-site of the Analytical portal "Slovo i dilo", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/23/novyna/suspilstvo/cherhova-kiberataka-ukrayini-ne-pracyuye-nyzka-derzhajtiv> (accessed 24 December 2023).

14. Russian hackers are attacking through emails again : web-site of State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine, available at: <https://cip.gov.ua/ua/news/rosiiski-khakeri-znovu-atakuvut-cherez-elektronni-listi> (accessed 24 December 2023).

15. General Staff: fraudsters call relatives of prisoners and offer to “help” in exchange for money : web-site Babel, available at: <https://babel.ua/news/79011-genshtab-shahraji-dzvonyat-rodicham-poloneni-i-proponuyut-dopomogti-z-obminom-za-groshi> (accessed 24 December 2023).

16. Hackers attacked Ukrainian radio stations and spread a fake about the health problems of the President of Ukraine : web-site of State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine, available at: <https://cip.gov.ua/ua/news/khakeri-atakuvali-ukrayinski-radiostanciyi-ta-rozpovsyudili-feik-pro-problemi-zi-zdorov-yam-prezidenta-ukrayini> (accessed 24 December 2023).

17. WARNING! New cyberattack on Ukrainian public organizations, hackers use the topic of salaries : web-site of State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine, available at: <https://cip.gov.ua/ua/news/uvaga-nova-kiberataka-na-derzhavni-organizaciyi-ukrayini-khakeri-vikoristovuyut-temu-zarplat> (accessed 24 December 2023).

18. Russian Invaders Disabled Communication Services in the South of Ukraine : web-site of State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine, available at: <https://cip.gov.ua/ua/news/rosiiski-okupanti-vidklyuchili-zv-yazok-na-pivdni-ukrayini> (accessed 24 December 2023).

19. Ukraine (2017), On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine, Kyiv.

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Денисов С. Ф.,доктор юридичних наук, професор,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-1218-0016;

Сердюк П. П.,доктор юридичних наук, професор,
м. Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0002-8519-0012

ПРОГНОЗУВАННЯ КІЛЬКОСТІ КРАДІЖОК В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена виявленню найімовірніших тенденцій динаміки крадіжок у повоєнний час в Україні. На основі методики ймовірного прогнозу обчислено ймовірнісні показники кількості крадіжок у повоєнній Україні з урахуванням найсильніших факторів впливу на корисливу злочинність. Завдання ускладнене зниженими можливостями отримання точної соціально значущої інформації за умов воєнного часу, а ці дані дуже впливають на точність прогнозу.

Ключові слова: ймовірність, війна, крадіжка, злочинність, прогнозування, фактор.

Постановка проблеми. Усі, хто стикався з необхідністю прогнозування чогось, пам'ятають ту хворобливу тривогу від того, наскільки справдиться чи не справдиться цей прогноз. Часто досліднику хочеться, щоб його прогноз справдився, щоб переконатися в тому, що він використав правильну методику, і таким чином додати її до своїх активів, тим самим збільшивши корисні знання. Проте, з іншого боку, у глибині душі хочеться помилятися, коли такий прогноз похмурий та невтішний. Але для сильної людини надійні знання важливіші, ніж миттєвий спокій у світі хаосу. Тому прогнози на віддалене майбутнє завжди цінні тим, що їх можна перевірити на практиці, тим самим перевіривши надійність самої методики та правильність оцінки факторів.

З питанням прогнозування повоєнної злочинності на території України виникає така низка складнощів, що мимоволі хочеться взагалі відмовитися від будь-яких спроб. Спливає рефрен у стилі – майбутнє вкрите невідомістю. Перелік

ускладнень у плані прогнозування може збентежити будь-кого. Достеменно невідома кількість населення у післявоєнний період, а головне його статеві та вікові диференціації. Це те, що значно зменшить відсоток достовірності прогнозів. Є проблема з відправною точкою порівняння. Якщо брати довоєнний період, то це зовсім інша кількість і якість населення, стан економіки, можливості правоохоронної системи та різні способи життя. У період самої війни кількість врахованих злочинів, як правило, знижується з цілком зрозумілих причин – відтік активного населення в інші країни, на фронт, і загалом падіння активності чоловічого населення. Але зниження кількості злочинів не сталося у цій війні, що передбачає використання інших підходів у прогнозуванні розвитку стану злочинності в післявоєнний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження із цього питання в минулому стикалися зі схожими складнощами, проте відштовхувалися від інших реалій і результатів, або давали сильно спотворені прогнози, а то й виходили з неправильних посилань. Але насправді корінь слід шукати у відбутті цієї частини населення у військо, а в ньому і соціальний контроль, і обставини життя солдатів були іншими. Якщо облік злочинів і вівся, то багато сходило з рук, багато на що заплющували очі. І це посилання, якщо його покласти в основу прогнозування з очевидністю призводило до серйозних помилок.

Інші дослідження використовували примітивні пояснення змін злочинності у воєнний та повоєнний час, а тому озброєння цими методиками приведуть до такого ж марного результату. Наприклад, оцінка стану злочинності в США з 1939 по 1945 роки довела, що мобілізація на військову службу понад 10 000 000 чоловіків віком від 18 до 35 років призвела до зниження рівня злочинності на 13 %. Водночас скорочення безробіття, яке відбулося у зв'язку з тим, що звільнилися робочі місця, які раніше займали мобілізовані чоловіки, як вважається, обумовило скорочення кількості злочинів проти власності. Однак зростання економічних показників у цій державі не вплинуло на скорочення насильницьких злочинів проти здоров'я, а навпаки, кількість їх збільшилася з 1939 року по 1945 рік на 15,2 %, хоча чоловіче населення віком від 18 до 35 років

скоротилося, а також підліткова злочинність у 1944 році зросла на 21,5 % проти показників 1942 року [1, с. 413–422]. Але ці історичні приклади не повторилися у сучасній війні. В Україні рівень злочинності під час війни виріс і підвищився значно. Можливо, ця відмінність пов'язана з тим, що економіка США під час II Світової війни покращила свій стан, а рівень безробіття та незайнятості населення знизився. На жаль, і ці метушливі ігри з показниками злочинності науково не перевірені.

Існує дослідження, яке не втратило актуальності й сьогодні, і пройшло багаторазову перевірку, в тому числі й у цьому столітті. Автори за трирічний період зібрали порівняльні дані про злочинність. Цей матеріал містить тимчасові ряди показників вбивств для 110 країн, починаючи з 1900 року. Дослідники проаналізували показники вбивств довоєнного й післявоєнного часу, оскільки повоєнні дані здаються набагато менш спотвореними, а статистика злочинності воєнного часу, як вважають автори дослідження, дуже далекі від правди через замовчування проблем. Такий уже воєнний час. Психологія війни передбачає, що воюючі сторони не показуватимуть своїх слабких сторін, насамперед у тилу, і це не в останню чергу стосується стану злочинності. Дослідники вивчили дані про вбивства, щоб визначити, чи мало місце їх повоєнне зростання, і дізнатися, яка з семи конкуруючих теоретичних моделей пропонувала найбільш адекватне пояснення. Зміни рівня вбивств після 50 національних воєн порівнювалися зі змінами, що відбулися у 30 контрольних країнах. Головний висновок дослідження полягав у тому, що в більшості національних воєн, включених у дослідження, справді після війни спостерігалось значне зростання рівня вбивств. Це зростання було повсюдним і відбувалося після великих воєн і воєн меншого розміру, з кількома типами показників рівня вбивств як у переможців, так і в переможених країнах, у країнах з покращеною та погіршеною повоєнною економікою, серед злочинців як серед чоловіків, так і серед жінок, і навіть серед злочинців різних вікових груп. Зростання рівня вбивств відбувалося особливо серед країн з великою кількістю загиблих у боях [2, с. 937–963]. Тут залишається без від-

повіді запитання, а чи є такі ж самі закономірності щодо корисливих кримінальних правопорушень?

Найсвіжіші дослідження з питання, враховуючи нереальні можливості отримання вихідних даних для прогнозування, припускають сценарний підхід (В. І. Поклад) з тим винятком, що перспективу має не тенденція розвитку воєнної ситуації, а можливі сценарії стану економіки на кінець воєнної ситуації [3, с. 47].

Припускаємо, що прогнозування за таких умов, які ми маємо, не тільки ускладнюють вибір сценарію, бо для цього потрібні точні вихідні дані, а й ставить під сумнів точність прогнозу в межах обраного сценарію. У цьому випадку єдиним варіантом, який є перспективним, є використання ймовірнісно-статистичних методів, яке завжди стикає дослідників з випадковістю. Випадковою буде подія, яка за наявності певних умов може статися, а може й не відбутися. Коли такі обставини складаються часто, то ймовірність прогнозованих подій наближається до неминучості, і все ж таки знаходиться між достовірністю й неможливістю. Однак складність у тому, що розмаїття воєн у людській історії не супроводжувалося збереженням необхідних даних для того, щоб будувати високу імовірність результату в подібних умовах. Ми просто не маємо достатніх матеріалів. Тому імовірнісні прогнози необхідно будувати з урахуванням такої методики, коли результати будуть визначатися з гаданих нелінійних параметрів системи, тобто в порівнянні того, що було зі станом злочинності до війни, під час і після неї. Необхідно визначати можливі параметри зміни злочинності, ґрунтуючись на прогнозованих факторах злочинності після війни, і таким чином визначати можливість зростання злочинності. Саме зростання, а не зниження, оскільки повоєнні фактори злочинності завжди активніші, ніж до або навіть під час неї.

І науково, і солідно у цій справі покластися на велику кількість факторів, які можуть впливати на стан злочинності в майбутньому. Але, як це часто складається в житті людини, ні рамки наукової статті, ні можливості наявного емпіричного матеріалу не дадуть можливості охопити багато факторів. Доведеться обмежитися лише трьома, але найбільш вагомими

в мирний час. Вважаємо, вони так само будуть провідними в мирному майбутньому, після війни.

Мета статті полягає в тому, щоб, використовуючи прості методи прогнозування, виявити найімовірніші тенденції динаміки крадіжок у повоєнний час в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для того, що будувати імовірнісні моделі прогнозу злочинності, потрібно визначитися з факторами злочинності, які найбільше впливатимуть на систему. Насамперед, це стан економіки. Важко прогнозувати те, якою буде економічна ситуація в Україні після цієї війни. Але з огляду на епоху, динаміку соціально-економічних процесів у сучасному суспільстві можна з невеликою часткою оптимізму говорити про те, що рівень життя населення України, враховуючи демографічне його скорочення, буде не таким плачевним, як тоді, після II Світової війни. Це дає надію, і водночас накладає обов'язок робити стримані прогнози щодо збільшення рівня крадіжок. За найпесимістичнішими прогнозами кількість крадіжок не мала би зрости більше, ніж на 24 % стосовно того, що буде в рік, що передує закінченню війни. У це дуже важко повірити, враховуючи те, що в Україні під час війни за періоди з березня по грудень 2022 року та з березня по грудень 2023 року (конгруентні періоди) вся злочинність зросла на 25,3 %, при тому, що в 2023 році кількість населення порівняно з 2022 роком зменшилася ще більше, що мало сприяти зменшенню скоєних злочинів. Це означає, що динаміка зростання злочинності ще інтенсивніша. Злочини проти власності у 2023 році порівняно з 2022 роком збільшились на 29,2 % (Форма 1, Єдиний звіт про кримінальні правопорушення). Спроба виправдати таке збільшення зміною структури населення, насамперед дуже велика кількість військовослужбовців порівняно з початком 2022 року [4, с. 102] виявиться неспроможною, оскільки частка військовослужбовців на кінець 2022 року серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, становила 4,2 % (1,4 % у кримінальних правопорушеннях проти життя та здоров'я; 0,3 % у кримінальних правопорушеннях проти власності), а в 2023 році – понад 7 % (3 % у кримінальних правопорушеннях проти життя та здоров'я; 1,5 % у кримінальних правопорушеннях

проти власності). Порівняно з цими показниками частка безробітних та працевдатних, але ніде не працюючих та тих, хто не навчається, серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я у 2022 році, становила 72,9 %, а кримінальних правопорушень проти власності – 75,7 %; у 2023 році, відповідно, – 73,2 %, 75,3 % (Форма 2, Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення). Отже, у воєнний час корислива злочинність у вигляді крадіжок має обличчя не військовослужбовця, а традиційно – обличчя безробітного та незайнятого, з тією відмінністю, що кількість і тих, та інших у структурі населення збільшилася на тлі загального зниження кількості населення.

Існує велика спокуса визнати, що на таке відчутне зростання злочинності вплинуло помітне падіння економіки та надвисокий рівень безробіття та штучної незайнятості. Порівняно з рівнем безробіття у 2021 році, який становив близько 11 %, у 2023 році Міністерство економіки зазначає рівень безробіття близько 19 %. Останній показник сильно спотворений з огляду на те, що індикатор очікуваної зайнятості населення, впадши з другого кварталу 2022 року до 64,3 %, зріс до четвертого кварталу 2023 року до 97,4 %. Цю динаміку слід порівнювати з декларованим рівнем безробіття у 2022 році в 26 % та 19 % у 2023 році. Таке зниження не корелює з індикатором очікуваної зайнятості населення. Ці цифри значно перекручені. На жаль, Міністерство економіки не має даних про кількість не офіційно зайнятих чоловіків в Україні, чие безробіття через процес мобілізації піднялося до історичного максимуму. Тому цей показник значно вищий, ніж 19 %. За нашими грубими підрахунками реальний рівень прихованого безробіття, переважно серед чоловіків, становить на початок 2024 року близько 38 %. А в післявоєнний час за першою моделлю розвитку економіки (див. нижче) вона становитиме понад 45 %, а за другою моделлю – понад 55–65 %, причому серед населення загалом, оскільки вже в післявоєнний час жіноча незайнятість буде значно вищою, ніж у воєнний час.

Очевидно, що не можна зіставляти економічне життя до й після війни у плані кореляції між станом злочинності та станом економіки. Те саме стосується й способу життя, стану без-

пеки, умов соціального та культурного побуту, оскільки вони перебувають у різних площинах можливостей. Але те, що вони можуть бути важливими корелятами, що впливають на стан злочинності, сумнівів не викликає. Для полегшення прогнозу слід використовувати лише загальнокримінальну злочинність, бо вона найбільше чутлива до відомих соціальних змін. Найкращим чутливим маркером тут виступає такий вид кримінальних правопорушень, як крадіжки.

То як же бути? Як вирішити цю аналітичну проблему? Потрібні відносні величини та показники для прогнозування. Однак тут виникає проблема прогнозу кількості чоловічого населення у відносних величинах у післявоєнний час на певній території. Необхідно врахувати можливості припливу та відтоку цього населення.

Економічні проблеми, потреба в робочих місцях, дотаційна економіка загалом, ярмо непогашених кредитів, і невизначеність іноземних інвестицій у повоєнну економіку, неодмінно мають викликати відтік чоловічого працездатного населення. Навіть якщо припустити, що уряд обмежить такий відтік примусово, ясності від цього не прибуде. Тут виходом є два прогнози, залежно від того, чи буде таке обмеження чи ні. Але штучне обмеження для виїзду не вирішить проблеми створення робочих місць, а існуючі робочі місця вже зайняті жіночим населенням країни, що сталося під час війни. Виходить, що обмеження такого відтоку чоловічого населення безпосередньо вплине на кількість та якість злочинності, зокрема крадіжок. Це й треба враховувати під час прогнозування.

Дивлячись на всі зазначені вище перешкоди на шляху до прогнозу розвитку злочинності в післявоєнний час, ми маємо обмежитися кількома можливими перешкодами. По-перше, необхідно врахувати зміни в повоєнному розподілі населення, що спрогнозувати зараз нікому не вдасться, оскільки в існуючих моделях розвитку війни на території України та сценаріях її завершення ніхто не може назвати той результат, який найбільш вірогідний. Тому потрібно зупинитися на якомусь одному, і судити про це лише як умову для можливої тенденції розвитку ситуації з повоєнною злочинністю. По-друге, слід визначитися з перспективами повоєнного відновлення економі-

ки. Тут ми бачимо дві найімовірніші моделі. Перша нагадуватиме модель Південної Кореї за винятком того, що навряд чи можливим буде розвиток військової промисловості з експортним потенціалом, яким він був у Південній Кореї в період післявоєнного відновлення. Причиною цього будуть геополітичні реалії та гострота питання. У такому разі реальні результати відновлення економіки розпочнуться лише через 4–5 років після закінчення війни. Друга модель передбачає, що українська економіка відновлюватиметься лише власними силами, що зумовить неможливість держави тривалий час забезпечувати фінансування державного управління та соціальну сферу. Ця модель передбачає найважчі умови, у яких можна реалізувати прогноз розвитку злочинності у повоєнні роки.

Дуже багато залежить від того, наскільки ефективно чинна влада після війни зможе організувати економічне життя. Але треба розуміти, що їй зовсім не підвладно. Держава не зможе відновити зруйновані сім'ї, повернути віру людей у свої сили подолати економічні стахиття післявоєнного часу, особливо на тлі боргової кабали та можливого зниження чи відсутності фінансової допомоги з боку країн-союзників, які змогли зберегти більш ефективну економіку.

Близькість прогнозу до точності залежить від знання тих конкретних умов, у яких опиниться держава після закінчення воєнних дій. Практика післявоєнної Європи після II Світової війни показала спад злочинності лише в 1948 році, не раніше, ніж було відбудовано зруйновані будинки, і люди отримали можливість працевлаштування [5, р. 56].

Вочевидь, що на збільшення кількості скоєних кримінальних правопорушень вплине зміна концентрації населення. Руйнування населених пунктів та інфраструктури зумовляють збільшення концентрації біженців в інших населених пунктах, що, звичайно ж, сприятиме зростанню злочинності локально в тих місцях, де проживатиме більша кількість населення. Але цей фактор у системі інших факторів, що впливають на динаміку злочинності, може вплинути на її зростання за експонентою, тобто якщо до війни та до збільшення населення в населеному пункті частка злочинців становила близько 1 % до деліктоздатного насе-

лення, то в післявоєнний час частка злочинців може зрости відповідно до 5 %.

Попередня велика війна на території України викликала те, що загальнокримінальна злочинність зросла на 46 %, головним чином за рахунок насильницьких та корисливих злочинів. Однак говорити про те, що історія може повторитися навряд чи можливо, оскільки потрібно враховувати умови, у яких ситуація складалася тоді, і в яких вона розвиватиметься після останньої війни. Насамперед, слід звернути увагу на рівень бідності населення після II Світової війни. Людям не вистачало елементарних речей – простої їжі, простого одягу, найпростіших предметів домашнього вжитку.

На динаміку повоєнної кількості крадіжок неодмінно має вплинути стан зловживання алкоголем серед злочинців, а також імовірність зловживання наркотиками та іншими одурманювальними засобами серед злочинців. І ці ймовірнісні показники теж потрібно прогнозувати. Якщо під час війни цей показник серед населення загалом виріс, відповідно, на одну третину й до 11 %, то після війни він має знизитися серед усього населення, і збільшиться серед незайнятого населення, частка якого зросте. У цьому треба підкреслити, що показник зловживання визначено з урахуванням результатів соціологічних опитувань, достовірність яких обґрунтовано викликає сумніви. Очевидно, що цей показник занижений. Водночас, за нашими прогнозами, частка осіб серед незайнятого населення в повоєнний час, які зловживатимуть зазначеними речовинами, збільшиться на 2 % порівняно з тим показником, який був під час війни.

Зважаючи на вищенаведене треба здійснювати розрахунок імовірнісного прогнозу динаміки крадіжок у післявоєнний час. Обчислювати його будемо за такою формулою:

$$P = (A + B + C + D) = P(A + B + C) + P(D) = P(A) + P(B) + P(C) + P(D)$$

де P – ймовірність; A – ймовірність скоєння крадіжок; B – ймовірність незайнятості серед правопорушників; C – ймовірність зловживання алкоголем серед правопорушників; D – ймовірність зловживання наркотиками та іншими одурманювальними засобами серед правопорушників. У результаті має вийти не

лінійний прогноз, а ймовірнісний. Для таких підрахунків важливо знати прогнозовану кількість населення. Демографи підраховали, що на початок 2025 року в Україні проживатиме 33 633 000 осіб [6]. Але не всю цю кількість населення потрібно брати до уваги для ймовірнісного прогнозу, а – математично очікуване число з точки зору найпростішої теорії ймовірності. Це число має бути приблизно 16 828 579 осіб, які ймовірно здатні скоїти крадіжку.

Під час розрахунку складових для формули використовувались статистичні й прогностичні дані про населення та економічні показники в цілому, дані про осіб, які вчинили крадіжки. Це дало змогу визначити ймовірності можливих результатів.

У післявоєнний час, виходячи з математично очікуваного числа осіб, здатних вчинити крадіжку, ймовірність вчинення однієї крадіжки належить до 760 можливостей. Це груба ймовірність скоєння крадіжок (А). Її потрібно скоригувати ймовірностями інших факторів, що впливають на вчинення крадіжок, і це зробить точнішим ймовірнісний прогноз.

Потрібно визначити ймовірність незайнятості серед правопорушників, ґрунтуючись на даних (результатах), що виходять із статистично очікуваного показника. Важливо наголосити, що наявна статистика обмежується даними про незайнятість населення віком від 15 до 70 років. Визначення ймовірності скоєння крадіжок незайнятими людьми в післявоєнний час дає результат ймовірності – один незайнятий правопорушник до 600 можливих незайнятих та безробітних для першої моделі розвитку економіки. Для другої моделі розвитку економіки ця ймовірність становитиме – один до 240 можливих. Ймовірність скоєння крадіжки особами, які зловживають алкоголем, за прогнозом становитиме одна до 360 можливих. А ймовірність скоєння крадіжки особами, які зловживають наркотиками та іншими одурманювальними засобами, за прогнозом повинна становити одна до 6 545 можливих.

Додавання ймовірностей несумісних подій за заданою вище формулою дало результат прогнозованої ймовірності для першої моделі розвитку економіки при найбільш сприятливому прогнозі в 99 577 крадіжок у звітний період, тобто за рік, а для дру-

гої моделі розвитку економіки при найбільш сприятливому прогнозі – 142 615 крадіжок за той же період.

Висновки. Використана методика ймовірнісного прогнозу дає імовірнісні показники кількості крадіжок у повоєнній Україні з урахуванням найсильніших факторів впливу на корисливу злочинність. Ці показники не катастрофічні й дуже далекі від 5 % показника до кількості деліктоздатного прогнозованого населення країни, рівність чи перевищення якого повело б варіант розвитку до експоненційного, тобто до абсолютно не контрольованого шляху розвитку. Таким чином, найбільш сприятливий прогноз кількості крадіжок у повоєнній Україні дає змогу унеможливити паніку в цьому питанні. Проте ймовірнісний прогноз на те й імовірнісний, щоб не надавати можливості експоненційного зростання цього виду кримінального правопорушення в повоєнній Україні протягом 4–5 років.

Список використаних джерел

1. Historical Statistics of the United States. Colonial times to 1970. Part I. Bicentennial Edition; Rogers C.B. Morton (editor). Washington, D.C. : U.S. Dept. of Commerce, Bureau of the Census, 1975. 646 p.
2. Archer D., Gartner R. Violent acts and violent times – a comparative approach to postwar homicide rates. *American Sociological Review*. 1976. Vol. 41. Issue 6. P. 937–963.
3. Поклад В. І. Соціальні параметри кримінологічного прогнозування. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / [редкол. : М. Г. Вербенський, І. В. Опришко, О. Г. Кулик та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін. 2022. С. 46–48.
4. Казначесва Д. В. Сучасні тенденції військової злочинності в Україні. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 101–105.
5. Louwage F. E. Delinquency in Europe after World War II. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1951. Vol. 42. Issue 1. Article 4. P. 53–56.
6. Скільки українців? Війна вбиває нас скоріше, ніж демографи встигають рахувати. URL: <https://hromadske.ua/posts/skilki-ukrayinciv-vijna-vbivaye-nas-skorishe-nizh-demografi-vstigayut-rahuvati> (дата звернення: 17.01.2024).

Denysov S.,Doctor of Sciences (Law), Professor,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1218-0016;**Serdiuk P.,**Doctor of Sciences (Law), Professor,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8519-0012

PREDICTING THE NUMBER OF THEFTS IN THE POSTWAR PERIOD IN UKRAINE

In the article, based on the probabilistic prognosis methodology, probabilistic indicators of the number of thefts in post-war Ukraine are calculated. There is the most powerful factors influencing acquisitive crime taking into account. The task is complicated by the reduced ability to obtain accurate socially significant information in wartime conditions, and this data greatly influences the accuracy of the prognosis.

Prognostication under martial law is difficult when choosing a scenario that requires accurate input data, and the scenario approach calls into question the accuracy of the prognosis within the selected scenario. In this case, an option was chosen that seemed promising and is based on the use of probabilistic statistical methods, which are closely related to randomness.

The dynamics of the postwar number of thefts should certainly be influenced by the state of alcohol abuse among criminals, as well as the likelihood of drug and other intoxicant abuse among criminals. And these probabilities also need to be forecasted. If during the war this indicator among the general population increased by one third and up to 11 %, respectively, then after the war it should decrease among the general population and increase among the unemployed population, whose share will increase.

As a result, it was found that a catastrophic scenario is unlikely, since the probable quantitative indicators of the number of thefts will be within the range of up to 5 % of the indicator for the number of delinquent projected population of the country, equality to which or exceeding which would lead the development scenario exponentially, that is, completely uncontrolled development path. It has been established that the most favorable prognosis of the number of thefts in post-war Ukraine makes it possible to eliminate panic in this matter. However, the probabilistic prognosis does not exclude the possibility of exponential growth of this type of criminal offense in post-war Ukraine over the course of 4–5 years.

Key words: probability, war, theft, crime, prognostication, factor.

References

1. Historical Statistics of the United States. Colonial times to 1970 (1975), Part I. Bicentennial Edition; Rogers C.B. Morton (editor), U.S. Dept. of Commerce, Bureau of the Census, Washington D.C.

2. Archer, D. and Gartner, R. (1976), "Violent acts and violent times – a comparative approach to postwar homicide rates", *American Sociological Review*, Vol. 41, Issue 6, pp. 937–963.

3. Poklad, V. I. (2022), Social parameters of criminological forecasting, *Study of the criminogenic situation in Ukraine and forecasting its further dynamics (influence of military factors)*: materials of scientific and practical conference and round table (Kyiv, 7 September 2022) / Verbensky, M. H., Opryshko, I. V., Kulyk, O. H., State National Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, pp. 46–48.

4. Kaznacheeva, D. V. (2023), Modern trends of military crime in Ukraine, *Crime and its countermeasures in the conditions of war: global, regional and national dimensions*: materials of the scientific and practice conference (Vinnytsia, 12 April 2023) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs, pp. 101–105.

5. Louwage, F. E. (1951) Delinquency in Europe after World War II, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 42, Issue 1, Article 4, pp. 53–56.

6. How many Ukrainians? War is killing us faster than demographers can count, available at: <https://hromadske.ua/ru/posts/skolko-ukraincev-vojna-ubivaet-nas-bystree-chemdemografy-uspevayut-schitat> (accessed 17 January 2024).

УДК 342.34

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Доній Н. С.,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7933-887X

МЕДІАЦІЯ ЯК ПРИКЛАДНА ФОРМА ГЕРМЕНЕВТИКИ

Зазначено, що починаючи з другої половини ХХ ст. прагнення домовлятися, яке приходить як реакція на події Другої світової війни, детермінує два феномени: новий сплеск інтересу до герменевтики та до процедури порозуміння/медіації. Як правило, медіація подається як сукупність навичок та компетенцій, але при цьому часто ігнорується філософсько-методологічний компонент, покладений в основу цього феномена. Обрунтується позиція, що медіація є прикладною формою герменевтики, добрі знання суті якої дозволяє сторонам суперечки досягти усвідомленості власних позицій та надалі порозумітися під час ухвалення виваженого спільного рішення.

Ключові слова: герменевтика, медіація, пізнання, тлумачення, розуміння, індивід.

Постановка проблеми. Новітній соціальний простір характеризується декількома тенденціями, які дуже часто між собою вступають у суперечності та провокують конфлікти і непорозуміння між індивідами. З одного боку, соціальний простір підтримує суб'єктоцентризм і плекає ідею про неповторність, унікальність індивідів, а з іншого – він намагається унормувати, стереотипувати та типізувати індивідів, щоб соціальному простору було легше порозумітися з ними. Зазначені тенденції дають підставу для констатації факту, що сучасному індивіду дуже складно порозумітися та вибудувати відносини з Іншими, щоби більше він стикається зі значною кількістю перепон під час побудови кар'єри та виконанні поставлених перед ним завдань, якщо не має певного, затребуваного в першій половині ХХІ ст. набору soft-компетенцій, серед яких на провідних позиціях перебувають комунікативна і конфліктологічна компетентності та вміння розуміти, тлумачити і приймати вивірене, критично осмислене рішення.

Зазначимо, що починаючи з другої половини ХХ ст. прагнення домовлятися, яке приходить як реакція на події Другої

світової війни, детермінує два феномени. Перший – це новий сплеск інтересу до герменевтики як наукового методу. Такий сплеск був спричинений процесом наростання обертів соціальними і культурними детермінантами, сциєнтизацією світу та необхідністю розуміння наукової мови, породжених: а) запитом на розуміння наукової культури та інтерпретацію й переклад з науково-дисциплінарної мови на мову політичного дискурсу і повсякдення; б) потребою у впорядкуванні інформаційного простору, в середині якого перебуває людина і який пов'язаний з усвідомленням реалій її існування у зв'язці «минуле – теперішнє – майбутнє». Другий – це важливий феномен, який на початку ХХІ ст. набрав потужностей і продемонстрував запит застосування компетенції під час вирішення суперечок та конфліктів як на рівні відносин суб'єкт – суб'єкт, так і на рівнях суб'єкт – група та група – група. Йдеться про процедуру порозуміння-медіацію, феномен якої став переосмислюватися у США у 20–30-ті рр. ХХ ст., а з 60-х рр. був представлений як розроблена концепція медіації у її сучасній формі.

Враховуючи, що нами окреслено два феномени, які мають бути синтезовані та розкриті у цій публікації, то логічним буде окреслити **аналіз останніх досліджень і публікацій** також через представлення стислого викладу двох блоків наукових розвідок. Перший потужний підйом зацікавленості до герменевтики припав на середину ХІХ ст. – першу половину ХХ ст., коли відбувся герменевтичний поворот, який надав конкретики обґрунтуванню механізму розуміння та тлумачення людиною текстів. До науковців цього повороту належать засновники: «сучасної герменевтики як загального дослідження» Ф. Шлейєрмахер, герменевтики як методу дослідження гуманітарних наук В. фон Дільтей, онтологічної герменевтики М. Гайдеггер і тлумачення значення як інтерпретації Ф. Ніцше. Другий пік підйому інтересу в розвитку герменевтики вже пов'язаний з розгортанням герменевтичних концепцій Е. Бетті, Г.-Г. Гадамера, П. Рікера, які обумовили рішуче перетворення герменевтики з мистецтва розуміння/трактування текстів на науковий метод. Саме результати цих двох підйомів наприкінці ХХ ст. сприяли поширеності герменевтики як методології соціогу-

манітарних наук, а вітчизняним науковцям (І. Більжик, І. Косцовій, В. Лелеко, А. Мережко, І. Оніщук, І. Шутак та ін.) дали основу для долучення до кола дослідників, які всебічно досліджують і описують переваги застосування герменевтичного методу.

Щодо другого блоку, то на сьогодні медіація як феномен і процес має найпотужніші напрацювання в США. Так, впровадження технології медіації, запропонованої В. Лінкольном і Л. Томпсоном, сприяло створенню низки інститутів, де акцентування було на розробці нових механізмів вирішення ситуацій «зіткнення позицій». Значний внесок у поширенні практики медіації зробили Р. Фішер та У. Юрі, запропонувавши «гарвардський метод «принципових переговорів»» [1]. Присутність медіації в різних сферах життєпрактики людини детермінувало широку представленість публікацій щодо різних її аспектів. Дослідження медіації у соціокультурній сфері представлені в роботах Ф. Хайдера, Л. Фестінгера, Ф. Харарі, у сфері політичної науки практика медіації розкривається у працях Р. Дарендорфа, Г. Зіммеля, Л. Козера, в рамках конфліктології актуальною є розробка концепції наративної медіації Дж. Уінслейдом та Дж. Монком. Українській науковий дискурс щодо проблематики медіації представлено доробками Р. Гаврилюк, О. Кармаза, Б. Лєко, Д. Лікарчук, П. Пацурківського, Т. Подковенко та ін.

Мета статті. Попри наростання інтересу до феномена медіації, на наш погляд, усе ще є потреба в посиленій порції рефлексії щодо неї вітчизняним науковим співтовариством. Така потреба детермінована фактом, що, як правило, медіація подається як сукупність навичок і компетенцій, але при цьому часто ігнорується філософсько-методологічний компонент, покладений в основу цього феномена. Отже, метою публікації є аналіз медіації як прикладної форми герменевтики, добрі знання суті якої як методу дозволяє сторонам суперечки досягти усвідомленості власних позицій та, в підсумку, порозумітися під час ухвалення виваженого спільного рішення.

Виклад основного матеріалу. Концепт «медіація» «тривалий час був відносно складним» [2, с. 204] і з часом він став «набагато складнішим через його використання як ключового терміна

в декількох системах сучасної думки» [2, с. 204]. Уільямс Р. зауважив, що в англійську мову термін «mediacion» увійшов у XIV ст. зі старофранцузького «mediationem» та пізньолатинського «mediate» для передачі значення «ділити навпіл, займати середнє положення, виступати в ролі посередника». Два найбільш ранні приклади використання терміна в англійській мові знаходимо в творах Дж. Чосера: «1) клопотання між супротивниками з сильним наміром їх примирення – “By the popes mediacion ... they been acorded” (Man of Law’s Tale, 1386); 2) засіб передачі чи дія як засіб: “By mediacion of this litel tretis, I purpose to teche ...” (A Treatise on the Astrolabe, 1391)» [2, с. 204]. Щодо третього значення «поділ навпіл», то воно вперше трапляється в англійській мові у 1425 р., але нині воно вважається застарілим.

На сьогодні й 1) та 2) стали звичними явищами в повсякденному і науковому дискурсах. Так, перший сенс неодноразово використовувався стосовно заступництва між Духом і світом, між ідеєю і об’єктом, чи в політичному сенсі як акт примирення чи спроби примирення опонентів. Поза залежністю від того, між ким є посередництво, його процес передбачав три стадії: а) знаходження центральної точки між двома протилежностями; б) опис взаємодії двох протилежних позицій усередині сукупності, до якої вони ймовірно чи реально належать; в) опис цієї взаємодії як такої, що сама по собі має власну форму. Тож можемо зазначити, що медіація – це зовсім не нейтральний процес взаємодії окремих форм, а активний процес, у якому форма посередництва змінює опосередковані речі (сутність) та вказує на їхню квінтесенцію.

Нині медіацію здебільшого розглядають як процедуру примирення сторін за участі посередника-медіатора, який допомагає сторонам сформувати певну спільну позицію та дійти до взаємоприйняттого рішення при збереженні ними контролю над процесом ухвалення рішення щодо врегулювання суперечки. Це фактично говорить про доволі потужний соціальний та світоглядний сенс медіації. Такий погляд є похідним від центрального положення більшості новітніх філософських підходів, які концептуально залежать від ідеї вагомого/суттєвого, а не просто нейтрального чи інструментального посередника.

Те, яким чином це визначається, має різні варіанти. Так, наприклад, в ідеалізмі сутності, що здаються окремими підосновами, насправді вже є або були частинами цілого, а завдання медіації – продемонструвати це. Ще один варіант використання всеосяжності (тотальності) продемонстрований у марксистській традиції, де підкреслюються нерозв'язні суперечності всередині того, що принаймні було тотальним утворенням: тоді посередництво іноді приймає сенс непрямого зв'язку.

Однак така всеосяжність на початку ХХ ст. змінилася багатоманітністю концептуальних підходів до людини і, в першу чергу, це відбувалося через призму ніцшеанства та фрейдизму, що детермінували виразну «кризу свідомості та розуміння». Криза стала основою для розвитку нових ідей та дисциплін. Наприклад, вона дозволила В. Дільтею стверджувати, що розуміння в соціогуманітарних науках фундаментально відрізняється від пояснень у природничих науках, бо розуміння являє собою певну методологію, що дозволяє, ґрунтуючись на мові, жестах, міміці та манері поведінки об'єкта, виносити суб'єкту судження про те, що інша людина має на увазі або відчуває. Долучаючись до ініціаторів антропологічного звороту, М. Гайдеггер змістив фокус наукової уваги з інтерпретації текстів на екзистенційну інтерпретацію людського буття. Здобутки в мовознавстві та лінгвістичній філософії акцентували увагу на факті, що мова в житті індивідів відіграє дві ролі – дозволяє пізнавати світ і спотворює його. Отже, увесь комплекс суджень, який мав би внести ясність, тільки ускладнив розуміння людиною себе та Інших, що ще більше посилює «кризу свідомості та розуміння» та дало початок так званій «ері невизначеності», проміжний пік якої наприкінці ХХ ст. відбувся завдяки появі постструктуралізму, який впроваджуючи «деконструкцію» декодував сенси, закладені автором у текст, та переорієнтував дослідників на семіотичне трактування світу, суб'єктивізацію і релятивізацію знання, бо «факти незліченні й не говорять самі за себе», а «асоціації ніколи не містять і не пропонують переконливого власного пояснення» [3, с. 31]. Межа ХХ – початок ХХІ ст. стала епохою прориву практик «вилучення значень», а найбільш впливовими і ефективними були

визнані герменевтика – «мистецтво розуміння в широкому сенсі слова» і семіотика – наука про знаки і знакові системи, яку можна вважати «методом у середині методу герменевтики» (Д. Зіборова).

Що ж являє собою сучасна герменевтика і чому медіація є герменевтичною за сутністю? Концепт «герменевтика» (з давньогрец. – ἑρμηνεύω, в латинській транскрипції – «hermeneuein») має в собі сенс «висловлюватися, виражати, тлумачити, інтерпретувати, перекладати», в якому розуміння розглядається як умова пізнання та осмислення буття. Загальноприйнятим є позиція, що концепт «герменевтика» є похідним від імені бога Гермеса (грец. Ἑρμῆς, лат. Hermes; у римлян – Меркурій), який був посередником між небом і людьми. Греки поважали Гермеса за вміння тлумачити веління Олімпу, бажання допомагати людям зрозуміти й знайти правильний напрямок руху в житті.

Тривалий час герменевтика розглядалася як практичне мистецтво, а не як організована теорія. Перехід від античного до середньовічного світогляду та розвиток християнства підштовхнули до зміни акцентів у герменевтиці та вивели її на інший рівень, в якому поєдналися філософсько-теологічні принципи тлумачення і пізнавальні потенції щодо Logos (Слова). Мабуть, найпершим у цьому акцентуванні став погляд християнського письменника-апологета Татіана, за яким Слово може бути або невисловлене, що належить Богу-Отцю до творення, або висловлене, яким Бог означив свою присутність у світі, або втілене, яке є граничним самовираженням Бога у цьому світі [4]. Новий поштовх цей напрямок отримав у доробку найвідомішого апологета Тертуліана, який звернув увагу на ідею *nominationis* та створив підґрунтя для розрізнення ідеї речі та ідеї знака, за допомогою якого пізнається конкретна річ.

Подальший розвиток герменевтики нашаровував нові й нові трактування і поняття тексту як речі й на сьогодні вже йдеться про те, що герменевтика виступає методологією соціогуманітарних наук [5], основною рисою яких є проблема розуміння досліджуваного об'єкта та всебічний розгляд системи «предмет – метод розуміння – суб'єкт». Щодо останньої складової системи, то в рамках герменевтики суб'єкт – завжди активний, індивіду-

алізований, він є втіленням соціального плюралізму, тож має право і можливість залишатися собою та докладати зусиль до реалізації власного життєвого проєкту. Суб'єкт передбачає обов'язковість зовнішньої та внутрішньої свободи, де перша – безмежна, а друга – має межею інтереси Іншого. Відповідно, затребуваним для суб'єкта стає процес пізнання себе та пізнання Іншого, хоча ані суб'єкт, ані Інший при контакті, як правило, не ставлять перед собою спеціальних пізнавальних задач. Однак до певного часу і науковці здебільшого ігнорували цю складову герменевтики.

Уперше акцентував увагу на гносеологічній складовій герменевтики в семантичному, екзистенційному і рефлексивному аспектах П. Рікер. Семантичний аспект, на думку філософа, виявляється під час дослідження прихованого за очевидним і корельованого з психоаналізом, структуралізмом, аналітичною філософією та екзегетикою сенсу. Щодо екзистенційного аспекта, то він передбачає пізнання різними способами та інтерпретацію різних модусів буття при проблематичності знаходження їх єдності. Рефлексивний аспект, за Рікером, є моментом самопізнання і покликаний обґрунтувати необхідність пізнання рефлексуючого через його суб'єктивацію.

Рефлексуюча людина, сама по собі, «зазнає на собі адекватний вплив процесу пізнання. <...> Рефлексія – це процес пізнання того, як ми пізнаємо» [6, с. 23–24]. «Пізнання примушує, – стверджують У. Матурана і Ф. Варела. Це змушує нас зайняти позицію постійної пильності проти спокуси певності. Це змушує нас усвідомити, що світ, який бачать усі, – це <...> світ, який ми породжуємо разом з Іншими. Це спонукає нас, тому що коли ми знаємо, що ми знаємо, ми не можемо заперечувати (собі чи Іншим), що ми знаємо» [6, с. 244–245]. З огляду на таке уявлення У. Матурано і Ф. Варела, українські дослідники Р. Гаврилюк та П. Пацурківський формулюють положення про те, що «конфлікт, який завжди передує медіації, є атрибутивним взаємозапереченням потреб та інтересів сторін інтересуб'єктивного відношення <...> конфлікт ніколи не може бути вирішеним у тій самій психологічній площині, у якій він виник, якщо його учасники займають чітко визначену позицію. Цей конфлікт може бути

вирішеним, на їх думку, якщо тільки його сторони перейдуть в іншу площину взаємодії, у якій є місце кожній з його сторін» [7, с. 271]. Таким чином, можна говорити, що медіація сконцентрована на пізнанні, передбачає вибудову дискурсу, а інструментом отримання знання для неї є текст/інформація.

Сторони конфлікту, вступивши в процедуру медіації, мають на основі пізнаної ними сутності конфлікту й чіткого усвідомлення/обґрунтування власної позиції сформулювати бажаний для них баланс міжособистісного відношення щодо опонентів і майбутнього. Відповідно, у процесі медіації затребувані три основні вміння герменевта, що є також основними вміння медіатора [5, с. 89–91]:

1. *Розуміння*, яке завжди скеровується спрямовуючим усвідомленням, а усвідомлення починається з самоусвідомлення в ситуації зіткнення з якимось проблемним текстом (висловлюванням). Проте розуміння може обернутися нерозумінням або, як це описав У. Еко «reading – misreading». Причинами такої метаморфози можуть бути або переоцінка, або недооцінка якихось фактів, що викладаються в тексті, якій у випадку медіації береться в широкому значенні. Наприклад, прагнення пояснити «важкі» місця може призвести до зворотного результату. Також причиною нерозуміння чи ускладнення розуміння може стати або недооцінка, або відсутність належної уваги до простих речей, бо деякі «... місця викличуть ускладнення тільки тому, що не були зрозумілі і більш легкі» [8, с. 41]. Справа в тому, що саме «прості» місця можуть стати злим жартом і «ведмежою послугою» з тієї причини, що здаються надто простими і часто ігноруються в плані об'єкта докладання інтелектуальних зусиль.

2. *Тлумачення*. Розуміння переходить у тлумачення, коли зміст тексту (висловлювання) не можна вивести безпосередньо із значення його складових слів, коли спільно зі знанням значення слів, відображених у словнику, потрібно ще й знання умов їх вживання в конкретній комунікативній ситуації. Тож виголошуючи фразу «Я розумію, що ти кажеш, але ніяк не розумію, що ти маєш на увазі», людина очікує, що отримає тлумачення у формі відповідей на запитання: «Що ти маєш на увазі?» чи «До чого ти це говориш?».

3. *Застосування*. Тлумачення трансформується в активність застосування в момент підпорядкування суто зовнішнім завданням: узгодити із загальноприйнятими уявленнями, спроектувати власні погляди, думки тощо.

Отже, можемо говорити про те, що медіація як прикладна форма герменевтики фактично передбачає розвиток певного алгоритму розуміння, тлумачення та ухвалення рішення, що входить до окремої медіативної технології, яка містить:

– вхідні параметри – сторони, що беруть участь у суперечці, які мають проблеми із саморозуміння власної позиції та розуміння позиції Іншого;

– процес медіації – альтернативний спосіб врегулювання суперечок за сприяння медіатора на основі добровільної згоди сторін з метою досягнення ними взаємоприйнятного рішення внаслідок отримання усебічного і об'єктивного особистого уявлення про ситуацію суперечки, пізнання та розуміння позиції та інтересів як власних, так й іншої сторони;

– медіатор(и) – посередники, які завдяки використанню професійно сформованих знань і вмій, до числа яких входять навички герменевтичного аналізу, допомагають сторонам медіації самопорозумітися й зрозуміти Іншого, і після цього успішно вирішити суперечку чи конфлікт у різних сферах;

– вихідні параметри – ухвалення обдуманого рішення з найменшими часовими втратами, укладання медіативної угоди.

Таким чином, медіація як прикладна форма герменевтики передбачає, що процедура медіації вихідною позицією має пізнання та розуміння сторонами власної позиції і позиції Іншого. Пізнання та розуміння є умовою порозуміння, фактично дозволяє стверджувати, що медіація – глибоко герменевтична, хоча дуже часто це взагалі не усвідомлюється і не акцентується як компоненти професійних знань медіатора.

Висновки. Сторони медіації, будучи суб'єктами, не ставлячи перед собою конкретного пізнавального завдання, у процесі медіації рефлексують щодо власної позиції та позиції іншої сторони, щодо власного досвіду і досвіду опонентів та з'ясовують, що саме призвело до конфлікту/суперечки. Пізнання, яке відбувається під час проходження процедури медіації, за характером дискурсивне

та містить у собі три складові «розуміння – тлумачення – застосування», що фактично вказують на медіацію як прикладну форму герменевтики. У рамках медіації герменевтика стає інструментом розкриття людського ставлення до Іншого та світу загалом.

Список використаних джерел

1. Fisher R., Ury W. *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving*. In. 3rd edition. London : Penguin Books, 2011. 240 p.
2. Williams R. *Key Words: A Vocabulary of Culture and Society*. New York : Oxford University Press, 1985. 343 p.
3. Waltz K. *Laws and Theories. NeoRealism and its Critics / R. Keohane (ed.)*. New York, Columbia University Press, 1986. P. 17–37.
4. Hunt E. J. *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian*. Routledge Early Church Monographs. London and New York : Routledge, 2003. 240 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203329122/christianity-second-century-emily-hunt> (accessed: 15.10.2023).
5. Доній Н. Є. Герменевтика як методологія соціогуманітарних наук. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2020. № 2 (5). С. 80–93.
6. Maturana H. R., Varela Fr. J. *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Revised edition. Shambhala : Paperback, 1992. 231 p.
7. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Медіація як цінність. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 466 с.
8. Schleiermacher F. *Hermeneutics and Criticism And Other Writings* Edited by Andrew Bowie, Anglia Polytechnic University, Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 328 p.

Donii N.,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,
Professor of the Department of Economic and Social Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7933-887X

MEDIATION AS AN APPLIED FORM OF HERMENEUTICS

It should be noted that since the second half of the 20th century, the inclination towards negotiation, which emerged as a response to the events of the Second World War, has determined two phenomena: 1) a new surge of interest in hermeneutics as a scientific method; 2) has gained momentum and demonstrated a demand for the application of skills in resolving disputes at both the level of subject-subject relations and at the levels of subject-group and group-group. This involves the procedure of understanding (now more commonly referred to as mediation). The purpose of research

is to analyse mediation as an applied form of hermeneutics, a thorough understanding of which as a method allows parties in a dispute to become aware of their positions and subsequently reach an understanding when making a well-considered joint decision.

The conflict parties, entering the mediation process, must, based on their understanding of the conflict's essence and a clear awareness and justification of their needs and interests, formulate a desired balance of intersubjective relations with opponents and the future. Mediation, as an applied form of hermeneutics, presupposes that its procedure begins with the parties' knowledge and understanding of their own position and the position of the Other. Knowledge and understanding are conditions for mutual understanding, essentially allowing us to assert that mediation is profoundly hermeneutic, although this is often not consciously acknowledged and not emphasized as a component of a mediator's professional knowledge.

It is concluded that mediation parties, as subjects without setting a specific cognitive task for themselves, reflect on their own position and the position of the other party during the mediation process, considering their own experience and the experience of opponents, and clarify what precisely led to the conflict/dispute. The awareness gained during the mediation procedure is discursive in nature and includes three components: "understanding – interpretation – application", essentially indicating that mediation is an applied form of hermeneutics. Within the framework of mediation, hermeneutics becomes a tool for revealing human attitudes towards the Other and the world as a whole.

Key words: hermeneutics, mediation, awareness, interpretation, understanding, individual.

References

1. Fisher, R., Ury, W. (2011), *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*, 3rd edition, London, Penguin Books.
2. Williams, R. (1985), *Key Words: A Vocabulary of Culture and Society*, New York, Oxford University Press.
3. Waltz, K. (1986), "Laws and Theories", *NeoRealism and its Critics* / R. Keohane (ed.), New York, Columbia University Press, pp. 17–37.
4. Hunt, E. J. (2003), *Christianity in the Second Century: The Case of Tatian*, Routledge Early Church Monographs, Routledge, London and New York, available at: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203329122/christianity-second-century-emily-hunt> (accessed at 15 October 2023).
5. Donii, N. (2020), "Hermeneutics as a methodology of social and humanitarian sciences", *Scientific Bulletin of Severshchyna. Series: Education. Social and behavioral sciences*, № 2 (5), pp. 80–93.
6. Maturana, H. R. and Varela, Fr. J. (1992), "The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding", *Revised edition*, Shambhala, Paperback.
7. Gavrilyuk, R. O., Patsurkivskiyi, P. S. (2023), *Mediation as a value*, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi.
8. Schleiermacher, F. (1998), "Hermeneutics and Criticism and Other Writings Edited by Andrew Bowie", *Anglia Polytechnic University*, Cambridge, Cambridge University Press.

УДК 340.136:343.83-049.5
DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469

УДОСКОНАЛЕННЯ ОДНОГО З НАПРЯМІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПЕРСОНАЛУ ЯК СКЛАДОВОЇ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті визначено необхідність внесення змін до нормативно-правових актів поведження зі зброєю працівників органів та установ виконання покарань з урахуванням необхідності забезпечення вогнепальною зброєю і спеціальними засобами. Зазначається, що забезпечення безпеки в місцях позбавлення волі є одним з основних завдань, визначених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами України, які постають перед персоналом органів та установ виконання покарань.

Ключові слова: фізична безпека, курс стрільб, поведження зі зброєю, виконання службових завдань.

Постановка проблеми. Останніми роками триває процес становлення й розвитку Української держави, особливо після Революції Гідності. Змінюється менталітет українського народу, відбувається переоцінка цінностей та самосвідомості кожної людини, а надто в період ведення бойових дій з країною-загарбником, яка протягом двох років від початку повномасштабного вторгнення намагається захопити нашу державу. Разом з цим виникає і необхідність переосмислення системи підготовки працівників Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Набуття навичок і вмінь захистити себе, людину, громадянина, суспільство та Українську державність стає одним із пріоритетних напрямів підготовки з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду та впровадження надбань зарубіжних країн.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблема наукового аналізу стану забезпечення фізичної безпеки персоналу в установах виконання покарань була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як: К. А. Автухов, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар,

Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. Г. Колб, І. О. Копотун, О. В. Лисодєд, О. М. Літвінов, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, А. Х. Степанюк, О. Г. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, О. О. Шкуга, О. С. Яворська, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та багатьох інших. Але в сучасних реаліях усе ще виникає нагальна потреба в переосмисленні та вдосконаленні деяких напрямів нормативно-правового регулювання забезпечення фізичної безпеки персоналу.

Метою статті є дослідження деяких напрямів нормативно-правового регулювання забезпечення фізичної безпеки персоналу.

Виклад основного матеріалу. Як визначено у п. 33 Мінімальних стандартних правил поведіння з в'язнями і зазначено в Пояснювальній записці до Європейських пенітенціарних правил, застосування до ув'язнених заходів примусу, в тому числі вогнепальної зброї, є тим видом забезпечення режиму утримання, якого за можливості необхідно уникати, оскільки це не відповідає цивілізованому поведінню з ними. Також у цих документах акцентована увага на тому, що під час прийняття рішення про застосування заходів примусу необхідно відштовхуватись від вимог законів, а не рішень тюремної адміністрації [1].

Подібний підхід простежується і в регіональних стандартах у сфері захисту прав засуджених. У частині IV Європейських пенітенціарних правил встановлюються такі вимоги щодо спеціальних заходів суворого режиму або безпеки, одним з яких є вимога до існування чітких процедур, котрих необхідно дотримуватись під час застосування таких заходів щодо будь-якого ув'язненого (п.п. 53.2) [3].

Своєю чергою відповідно до норм ст. 18 Закону України «Про ДКВС України» визначено перелік прав та обов'язків посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, окремими з яких є:

– зобов'язання забезпечувати безпеку засуджених і осіб, узятих під варту, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; забезпечувати охорону, ізоляцію та нагляд за засудженими і особами, узятими під варту; здійснювати заходи щодо розшуку осіб, які вчинили втечу з установ виконання покарань і слідчих

ізоляторів, та засуджених, які ухиляються від покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

– право застосовувати і використовувати фізичну силу, спеціальні засоби і зброю [2].

Саме тому слід зазначити, що забезпечення безпеки в місцях позбавлення волі є одним з основних завдань, визначених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами України (зокрема Кримінально-виконавчим кодексом України, законами України «Про ДКВС», «Про попереднє ув'язнення», Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань та Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України), які постають перед персоналом органів та установ виконання покарань (далі – УВП). Враховуючи, що забезпечення вогнепальною зброєю і спеціальними засобами та навчання правил і прийомів їх застосування є елементом фізичної безпеки, яка своєю чергою є складовою загальної безпеки в УВП, постає питання переходу на новітні, сучасні зразки озброєння згідно зі стандартами НАТО, що викликає необхідність доопрацювання законодавчих та нормативно-правових основ навчання поведженню зі зброєю, одним з яких є наказ ДДУПВП від 17.05.2001 р. № 86 «Курс стрільб із стрілецької зброї для осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи» [4].

Таким чином, проблема поведження зі зброєю існує, і її треба якомога швидше розв'язувати задля надійного захисту персоналу та контингенту, який перебуває під охороною в УВП.

Саме тому виникла реальна необхідність у розробці нового нормативно-правового акта підготовки працівників УВП, що стосуватиметься не лише вмілого й ефективного використання стрілецької зброї в період виконання службових завдань – «Курсу стрільб із стрілецької зброї для осіб рядового та начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України», а й опанування навичок стрільби з новітньої зброї згідно зі стандартами НАТО.

Ефективне володіння вогнепальною зброєю вимагає від співробітників ДКВС України дуже високої і тонкої координації дій з великими психічними навантаженнями.

Особливо важлива ефективна підготовка співробітників під час поводження з вогнепальною зброєю в період виконання службових обов'язків, їхні впевнені й чіткі дії не повинні викликати сумнівів у законності і правильності. Щоб вийти на якісно новий рівень роботи, необхідне підвищення професійної підготовки, а також її складової частини – вогневої підготовки. Для співробітників ДКВС України навички поводження з вогнепальною зброєю дуже багато значать для забезпечення особистої безпеки і персоналу, і контингенту, який перебуває під охороною в УВП. Гарантом життя і здоров'я співробітників під час вогневого контакту з особою, яка вчиняє напад, є швидкість реакції та вміння професійно поводитися з вогнепальною зброєю. Таким чином, можна зрозуміти особливості, які необхідно враховувати під час підготовки співробітників ДКВС України, та відпрацьовувати під час занять з вогневої підготовки вправи, що дозволять співробітнику під час виконання службових обов'язків захистити себе та інших осіб. Наприклад:

- 1) ведення вогню на коротких відстанях та переведення вогню по фронту;
- 2) ведення вогню на випередження;
- 3) ведення вогню в русі, зі зміною позицій і через укриття;
- 4) ведення вогню під час фізичних і психологічних факторів;
- 5) ведення вогню в умовах обмеженої видимості;
- 6) ведення вогню із заміною магазину [5, с. 50].

Проводячи аналіз основних навчально-методичних матеріалів і нормативних актів, що регулюють вогневу підготовку персоналу ДКВС України, можна відзначити той факт, що умови і характер навчання стрільби співробітників та спортсменів-стрільців істотно відрізняються.

Істотним недоліком у вогневій підготовці співробітників ДКВСУ є найважливіший фактор – застарілі й ті, що не відповідають сьогоденню, нормативно правові акти ДКВС України, недостатня робота з навчальною зброєю або повне її ігнорування. У спортсменів-стрільців основним видом тренування є робота з навчальною зброєю, на яку витрачається приблизно 70–80 % ча-

су, а решта часу – на практичну стрільбу, де відпрацьовуються вміння й навички, набуті під час холостих тренувань [5, с. 50].

У процесі навчання вогневої підготовки у співробітників мають формуватися: інтерес до вогнепальної зброї, впевненість у володінні та її використанні, фізична витривалість і морально-психологічна підготовка під час застосування зброї. Отже, можна зазначити, що правильно збалансований комплекс вправ з вогневої підготовки дає можливість співробітникам ДКВС України найбільш ефективно засвоїти ті чи інші навички стрільби за мінімальний час, який для цього відводиться. Вочевидь, для співробітників під час виконання службових завдань, особливо в екстремальних умовах або при вогневому контакті під час нападу, необхідний баланс між швидкістю стрільби і точністю влучання – необхідність стовідсоткового ураження цілі за найменший проміжок часу (інші варіанти неприпустимі), що забезпечить безпеку і персоналу, і контингенту, який перебуває під охороною в УВП.

Наявний курс стрільб не використовує повною мірою всі нові методики підготовки особового складу. У цьому документі використовуються застарілі, ще радянських часів вправи та норми витрат на навчальну практику, що не дозволяють якісно підготувати співробітника до дій в екстремальних умовах під час виконання службових обов'язків із забезпечення безпеки персоналу і контингенту, який перебуває під охороною в УВП, відповідно до законодавства.

Тому ми пропонуємо до розгляду розроблений новий курс стрільб із стрілецької зброї для осіб рядового та начальницького складу ДКВС України на заміну старого, затвердженого наказом ДДУПВП від 17.05.2001 р. № 86, який міститиме такі розділи:

1. Загальні положення:

– Терміни та визначення: вихідний рубіж, вихідне положення, зона ведення вогню, пункт бойового постачання, рубіж відкриття вогню, стрілецька зброя, стрілець, мішень, мішеневе поле, навчальні об'єкти вогневої підготовки.

– Особи, які призначаються для керівництва стрільбою та її обслуговування, а також забезпечення виконання вимог заходів безпеки під час стрільб.

– Вправи, які виконують особи рядового і начальницького складу, курсанти (слухачі) навчальних закладів ДКВСУ.

– Безпека під час стрільби забезпечується точним виконанням вимог, заходів безпеки при поводженні зі зброєю, а також правильною організацією стрільб та дисциплінованістю учасників.

– Виконання вправ повинні передувати ретельне вивчення правових підстав застосування зброї, матеріальної частини зброї, заходів безпеки під час поводження зі зброєю, основ, прийомів і правил стрільби, проведення стрілецьких тренувань і відпрацювання підготовчих вправ з навчальною зброєю та патронами (спорядження магазину патронами, прийняття положення для стрільби, заряджання зброї, прицілювання, спуск гачка, розряджання та огляд зброї).

– Вимоги до організації та проведення стрільб, включно з такими пунктами:

– Навчальні стрільби організуються і проводяться на підставі наказу начальника органу (установи), ректора (начальника) навчального закладу, командира воєнізованого формування про проведення навчальних стрільб з особовим складом.

– У день проведення стрільб персонал прибуває до навчального об'єкта вогневої підготовки не пізніше ніж за 20 хвилин до їх початку. Цей час використовується для підготовки зброї та боєприпасів до стрільби, перевірки знань персоналу заходів безпеки під час поводження зі зброєю, умов виконання вправ, роботи мішеневого обладнання і засобів зв'язку.

– До початку стрільби керівник заняття оголошує тему, мету, навчальні питання, порядок проведення занять та визначає вихідний рубіж, рубіж відкриття вогню, основний та небезпечні напрямки стрільби і пункт бойового постачання.

– Порядок проведення стрільб.

– Зміни та доповнення, які вносяться до порядку проведення стрільб, у разі організації та проведення їх уночі.

– Обов'язки учасників стрільб стосуються таких пунктів:

– Учасниками стрільб є персонал, а також інші особи, які беруть у них участь або залучаються до організації їх проведення в установленому порядку.

– Під час проведення навчально-тренувальних стрільб на навчальному об'єкті вогневої підготовки, де практичні заняття проводяться на кількох навчальних місцях, старшими керівниками стрільби призначаються особи, що обіймають посади не нижче заступника начальника установи, старшого викладача з вогневої підготовки та заступника командира воєнізованого формування.

– Керівниками стрільби на навчальних місцях призначаються найбільш досвідчені працівники, викладачі, начальники курсів (заступники начальників курсів).

– Старший наряду оточення – особа, яка координує та контролює наряд оточення під час проведення стрільб на стрільбищі.

– Наряд оточення – особи, які розташовуються по периметру стрільбища та забезпечують недопущення на його територію сторонніх осіб під час проведення стрільб.

– Спостерігач – особа, яка перебуває на командному пункті та здійснює постійне спостереження за перебігом стрільб на стрільбищі.

– Роздавач боєприпасів – особа, яка перебуває в межах пункту бойового постачання та здійснює видачу стрільцям боєприпасів.

– Стрільць – особа, яка допущена старшим керівником (керівником) стрільб до виконання вправи зі стрільби та перетнула лінію вихідного рубежу. Група з двох і більше стрільців утворюють чергову зміну.

– Медичний працівник – лікар або фельдшер (медична сестра).

– За необхідності до організації та проведення стрільб можуть залучатися інші учасники.

– Під час проведення стрільб усі учасники безпосередньо підпорядковуються старшому керівнику (керівнику) стрільб та своєчасно виконують його накази.

– Забороняється призначати старшими керівниками (керівниками) стрільб і роздавачами боєприпасів осіб, відповідальних за облік та зберігання озброєння.

– Вправи зі стрільби таких категорій:

– Вправи з відпрацювання імітаційного ведення вогню з пістолета.

Відпрацювання імітаційного ведення вогню з дістанням зброї з кобури, приведенням її в готовність та виконанням пострілу (пострілів);

Відпрацювання імітаційного ведення вогню зі зміною положення для стрільби та заміною магазина.

– Вправи з відпрацювання імітаційного ведення вогню з пістолета для воєнізованих формувань (індивідуальні).

– Відпрацювання екстреного усунення затримки на пістолеті із затвором у передньому положенні, без виймання та заміни магазина;

– Відпрацювання екстреного усунення затримок з вийманням та заміною магазина пістолета.

– Вправа з відпрацювання імітаційного ведення вогню з пістолета для воєнізованих формувань (групова).

– Відпрацювання імітаційного ведення вогню у складі групи під час уявного наступального вогневого бою з голосовою комунікацією.

– Вправа з відпрацювання імітаційного ведення вогню з пістолета зі штурмової гвинтівки (автомата) для воєнізованих формувань (індивідуальна).

– Відпрацювання імітаційного ведення вогню зі зміною зброї, екстреною заміною магазинів та усунення затримок.

– Вправа з відпрацювання імітаційного ведення вогню з пістолета зі штурмової гвинтівки (автомата) для воєнізованих формувань (групові).

– Відпрацювання імітаційного ведення вогню у складі групи під час уявного наступального вогневого бою з голосовою комунікацією та зміною зброї.

– Початкові вправи з пістолета.

Формування початкових навичок у стрільбі по нерухомій цілі в необмежений час.

Формування початкових навичок прицільної стрільби по нерухомій цілі в необмежений час.

– Вправи з пістолета.

– Навчання стрільби по нерухомій цілі в обмежений час;

- Навчання стрільби стоячи, з коліна та лежачи – по нерухо- мій цілі в необмежений час;
 - Навчання стрільби з перенесенням вогню в обмежений час.
 - Початкова вправа зі штурмової гвинтівки (автомата).
 - Навчання стрільби з місця по нерухо мій цілі.
 - Вправа зі штурмової гвинтівки (автомата).
 - Навчання стрільби з місця по цілі, яка з’являється на обме- жений час.
 - Вправи з пістолета для воєнізованих формувань (індивідуальні).
- Навчання техніки стрільби по противнику, який захищений бронезишетом.

Відпрацювання навичок ведення вогню з коротких дистан- цій в умовах раптового виникнення безпосередньої загрози життю та здоров’ю працівника з одночасним відходом з імовір- ної лінії вогню злочинця.

- Вправи з пістолета для воєнізованих формувань (групові).
- Відпрацювання ведення вогню у складі групи із застосу- ванням кулезахисного щита під час активного наступального вогневого бою з голосовою комунікацією та екстреною заміною магазинів.

– Комплексна вправа з пістолета та штурмової гвинтівки (автомата) для воєнізованих формувань (індивідуальні).

Відпрацювання індивідуальної техніки стрільби зі зміною зброї, екстреною заміною магазинів та усунення затримок під час стрільби.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, ми дійшли виснов- ку щодо необхідності створення нового нормативно-правового акта, який дасть можливість забезпечити належне навчання всіх категорій персоналу ДКВС України на всіх рівнях їх підготов- ки, підвищить рівень професійної підготовленості, що позитив- но впливатиме на забезпечення безпеки в УВП і стане одним з ефективних етапів реформування ДКВС України відповідно до Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [6].

Список використаних джерел

1. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : міжнародний документ від 30.08.1955 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 08.02.2024).
2. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : міжнародний документ від 12.02.1987 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 08.02.2024).
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 09.02.2024).
4. Боднар І. В., Віговський В. Л., Денисова Т. А., Єсипенко О. Г. та ін. Бойова підготовка : навчальний посібник. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2019. 186 с.
5. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : у двох томах. Т. 2. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2023. 316 с.
6. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.02.2024).

Leonenko O.,

Senior lecturer of the Department of Tactical and Special Training,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9748-2469

IMPROVEMENT OF ONE OF THE DIRECTIONS OF LEGAL REGULATION ENSURING PHYSICAL SAFETY OF PERSONNEL AS A SECURITY COMPONENT IN PENAL INSTITUTIONS

The article defines the need to make changes to the regulatory and legal acts on the handling of weapons by personnel of bodies and institutions for the execution of punishments, taking into account the need to provide firearms and special equipment and training in the rules and methods of applying elements of physical security, which in turn are a component of general security in penitentiary institutions for the transition to the latest, modern types of weapons according to NATO standards.

It is noted that in order to ensure the security of places of deprivation of liberty is one of the main tasks defined by legislative and other normative legal acts of Ukraine (in particular, the Criminal Code of Ukraine, laws of Ukraine: "On State Criminal and Executive Service", "On pre-trial detention", rules of internal procedure of institutions

for the execution of punishments and the rules of the internal procedure of pretrial detention centers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine), which are in front of the personnel of bodies and institutions for the execution of punishments.

In today's realities, Order of the State Department on Issues of Execution of Punishments of the penitentiary institutions No. 86 dated May 17, 2001. "Small arms shooting course for members of the rank and command staff of the Criminal and Executive System" has lost its relevance against the background of the reform of the penitentiary service system with the need to switch to the latest, modern weapons in accordance with NATO standards and the implementation of the recommendations of the European Penitentiary Rules.

The article states that the problem of handling weapons exists and it must be solved as soon as possible for the reliable protection of personnel and contingents under guard in the penitentiary institutions, which is an urgent necessity in today's conditions.

That is why there was a real need to develop a new normative-legal Act on the training of penitentiary institutions personnel, which will be intended not only for the skillful and effective use of small arms during the performance of official tasks: "A small arms shooting course for members of the rank and command staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine", and mastering the skills of shooting with the latest weapons, according to NATO standards.

Key words: *physical safety, shooting course, handling of weapons, performance of official tasks.*

References

1. United Nations (1955), *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners : an international document*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (accessed 08 February 2024).
2. Council of Europe (1987), *European Penitentiary (Prison) Rules : an international document*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (accessed 08 February 2024).
3. Ukraine (2014), *On the State Criminal and Executive Service of Ukraine : Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (accessed 09 February 2024).
4. Bodnar, I. V., Vigovskyi, V. L., Denysova, T. A. and Yesypenko, O. H. (2019), *Combat training : training manual*, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv.
5. *Current issues of theory and practice in the field of law, education, social, humanitarian and behavioral sciences under martial law (2023) : materials of the International Scientific and Practical Conference*, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv.
6. Ukraine (2022), *Penitentiary reform strategy for the period up to 2026, the Cabinet of Ministers of Ukraine*, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 09 February 2024).

УДК 342.9

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688

ПРАВОВА ПРИРОДА НАДАННЯ СУБ'ЄКТОМ, ЩОДО ЯКОГО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД (КОНТРОЛЬ) У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ, ПИСЬМОВИХ ПОЯСНЕНЬ, ЗАУВАЖЕНЬ АБО ЗАПЕРЕЧЕНЬ

У статті досліджується механізм взаємодії суб'єкта, щодо якого здійснюється державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, з контролюючим органом стосовно надання письмових пояснень, зауважень або заперечень. Констатовано, що їх надання слід розглядати як право підконтрольного суб'єкта, якому повинен кореспондувати відповідний обов'язок контролюючого органу щодо розгляду та врахування в роботі.

Ключові слова: державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки; акт перевірки; права суб'єктів, щодо яких здійснюється державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки; пояснення, зауваження, заперечення.

Постановка проблеми. Здійснення будь-якого заходу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки – планового чи позапланового – завершується складанням акта, в якому формалізується інформація про стан виконання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки підконтрольним суб'єктом та наводиться детальний опис порушень, якщо такі були виявлені. Слід зауважити, що негативні правові наслідки для суб'єктів, щодо яких здійснюється державний нагляд (контроль), у вигляді вжиття відповідних заходів реагування обумовлюються саме складеним актом, про що прямо наголошується у ч. 7 ст. 7 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [1]. Гож, безумовно, фактичні обставини щодо забезпечення техногенної та пожежної безпеки, які встановлені під час перевірки, та зроблені на їх основі ви-

сновки становлять ядро, на якому ґрунтуються подальші дії контролюючого органу. До того ж, як свідчить правозастосовна практика, судове оскарження дій перевіряльників, пов'язаних зі складанням акта, має певні труднощі, адже сам по собі акт не може порушити суб'єктивні права та законні інтереси суб'єкта, щодо якого здійснюється державний нагляд (контроль), не встановлює для нього додаткових обов'язків та не покладає відповідальність. У зв'язку з цим науковий інтерес становить дослідження такого аспекту захисту прав підконтрольних суб'єктів як надання органу державного нагляду (контролю) письмових пояснень, зауважень або заперечень до акта перевірки чи щодо проведеної перевірки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі сторони захисту прав та інтересів підконтрольних суб'єктів ставали предметом вивчення в контексті інших напрямів контрольно-наглядової діяльності (зокрема, у сфері податково-правового регулювання варто згадати таких учених, як Н. К. Ісаєва, Н. А. Маринів, Є. В. Лакушева, А. В. Сліденко та ін.). Натомість питання реалізації прав підконтрольного суб'єкта на надання письмових пояснень, зауважень або заперечень щодо проведених заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки чи складеного акта не є достатньо дослідженим вітчизняною наукою, що обумовлює своєчасність обраної нами теми дослідження.

Метою статті є аналіз правової природи надання органу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки письмових пояснень, зауважень або заперечень.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що такий аспект захисту прав у відносинах державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки як надання письмових пояснень, зауважень або заперечень до акта перевірки досить фрагментарно врегульований у чинному законодавстві. Про такі форми вираження своєї незгоди з фактами, викладеними в акті перевірки, йде мова в абз. 17 ст. 10 Закону, яка визначає права суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) [1]. Акцентується, що надання пояснень, зауважень або заперечень є саме правом, а не

обов'язком підконтрольного суб'єкта і у затвердженій наказом МВС України від 17.01.2019 р. № 22 формі акта, де зазначено, що відповідна його частина заповнюється за бажанням суб'єкта господарювання (керівником суб'єкта господарювання або уповноваженою ним особою) [2].

Крім вказаної норми, положення про зауваження як спосіб надання підконтрольним суб'єктом міркувань щодо позиції перевіряючого органу містяться у статтях, присвячених оформленню результатів перевірки: якщо суб'єкт господарювання не погоджується з актом, він підписує акт із зауваженнями, при цьому останні є невід'ємною частиною складеного акта (ч. 6 ст. 7 Закону) [1]. Як бачимо, за своєю формою такі зауваження є складовою акта перевірки, адже для їх подання не передбачено окремої форми документа. Очевидно, що суб'єкт, який перевіряється, має право довільно викласти свої обґрунтовані аргументи з посиланням на відповідні нормативно-правові акти та факти, що підтверджують його позицію.

На перший погляд здається, що при підписанні складеного за результатами проведеного заходу державного нагляду (контролю) акта перевірки представниками суб'єкта, щодо якого такий захід здійснювався, спостерігається певна внутрішня суперечність. З одного боку, факт підписання акта перевірки не означає беззаперечної згоди суб'єкта, щодо якого відбулася перевірка, з відомостями, що містяться в ньому, оскільки підписання будь-якого документа направлено насамперед на фіксацію його змісту. Про це, зокрема, прямо вказується в ч. 6 ст. 7 Закону – адже в нормі, закріпленій у цій статті, йдеться про паралельність дій щодо надання зауважень та підписання акта [1]. З іншого боку, підписання акта перевірки без зауважень, здавалось би, певною мірою свідчить про визнання суб'єктом, щодо якого здійснювалися заходи державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки, існування виявлених порушень. Саме такий зміст у підписаний без зауважень акт нерідко вкладають представники контролюючого органу під час розгляду справ про застосування заходів реагування, акцентуючи увагу на факті підписання акта без зауважень при обґрунтуванні позовних вимог, а в подальшому такий факт відтворюю-

ється судами в описовій частині судового рішення (наприклад, у справі № 540/1985/21 позивач наголосив, що «акт перевірки відповідачем підписаний без зауважень, перевірка не оскаржувалася, заперечення не надавалися» [3], у справі № 460/5192/21 суд встановив, що акт підписаний відповідачем без зауважень [4]). Утім, на нашу думку, слід виходити з того, що подання зауважень є правом, а не обов'язком підконтрольного суб'єкта, тож підписання акта без зауважень не позбавляє підконтрольний суб'єкт права в подальшому надавати свої заперечення, зокрема під час розгляду позову про застосування заходів реагування, які стосуються складеного акта і проведеної перевірки.

Варто уточнити: якщо в ч. 6 ст. 7 Закону йдеться лише про надання зауважень, то абз. 17 ст. 10 Закону (як, власне, і форма акта) називає й інші форми взаємодії підконтрольного суб'єкта з органом державного нагляду (контролю) – надання пояснень та заперечень до акта. До того ж затверджена форма акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, дає підстави стверджувати, що предметом пояснень, зауважень або заперечень є не лише складений акт, а й проведений захід державного нагляду (контролю) (тобто процедурна частина проведеної перевірки). Погоджуємося, що не лише матеріальна сторона контрольно-наглядового заходу має бути всебічно вивчена через призму прав і позицій підконтрольного суб'єкта та повноважень контролюючого органу, а й процедурна, адже в деяких випадках порушення встановленої законом процедури перевірки може спотворити об'єктивність її результатів.

Для розуміння правової природи вираження такої незгоди зі складеним актом та проведеною перевіркою слід розуміти, чи кореспондує відповідному праву підконтрольного суб'єкта обов'язок органу державного нагляду (контролю) розглянути пояснення, зауваження й заперечення, та врахувати їх у своїй подальшій діяльності. Адже, як відомо, право висловити свою позицію далеко не завжди гарантує, що вона буде вислухана, а тим паче почута.

Як уже було зазначено вище, Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» є доволі стриманим у регулюванні відносин, які виникають між учасниками відносин з державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки з приводу надання пояснень, зауважень або заперечень, регулюючи лише один їх аспект – відповідне право підконтрольного суб'єкта. Водночас законодавчий акт не містить вказівок на обов'язковість розгляду та надання відповідей на надані підконтрольним суб'єктом пояснення, зауваження та заперечення.

Як відомо з теорії права, будь-які правовідносини охоплюють необхідні взаємозалежні елементи (суб'єкт, об'єкт і зміст, який стосується прав та обов'язків), утворюючи юридичну конструкцію складу правовідносин. Відносини між суб'єктами, щодо яких здійснюється державний нагляд (контроль), та перевіряльниками є правовими, тому містять такі самі елементи. Загальновідомо, що суб'єкти правових відносин взаємопов'язані правами та обов'язками, при цьому правовідносини немислимі без моделі «право – обов'язок» і навпаки, оскільки юридичний зв'язок між суб'єктами полягає в тому, що немає прав без обов'язків і відповідно обов'язків без прав, це і є найважливішим принципом права. Означений зв'язок, власне, і виступає як правовідношення, у межах якого право однієї сторони кореспондує (відповідає) обов'язку іншої [5, с. 47].

Тож цілком логічно, що стосовно правовідносин суб'єктів контрольно-наглядової діяльності праву однієї сторони (підконтрольного суб'єкта) на обґрунтування своєї позиції, що виражається у наданих поясненнях, зауваженнях та запереченнях, має кореспондувати обов'язок іншої сторони (контролюючого органу) взяти до уваги це обґрунтування та врахувати його в подальшій діяльності. Механізм надання пояснень, зауважень, заперечень, який не підкріплений відповідним обов'язком органу державного нагляду (контролю), не лише не відповідає юридичній конструкції правовідносин, а й втрачає своє практичне значення.

Також надання пояснень, зауважень та заперечень можна розглянути під кутом спору про право як юридичну форму конфлікту, оскільки відсутність єдності в питаннях належного

здійснення прав та виконання обов'язків в учасників відносин, що виникають під час здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері техногенної та пожежної безпеки, передбачає наявність спору про право. Особливістю адміністративно-правових спорів, на яку звертають увагу в науковій літературі, є нерівність учасників відносин, між якими він виник, що, однак, не виключає необхідність їх зрівняння у можливостях щодо доведення своєї правоти у спорі [6, с. 24].

Стосовно контрольно-наглядових правовідносин рівність можливостей у доведенні своєї позиції у правовому спорі та спроможність його врегулювати лише шляхом взаємодії сторін свідчить про необхідність однозначного розуміння правової природи наданих пояснень, зауважень та заперечень щодо складеного акта перевірки як таких, що в обов'язковому порядку мають бути розглянуті та враховані контролюючим органом у сфері техногенної та пожежної безпеки в його подальшій діяльності.

Хоча чинне на сьогодні законодавство і не передбачає імперативного обов'язку контролюючого органу надавати відповіді на зауваження, викладені в акті перевірки, це зовсім не означає, що такі зауваження можуть бути проігноровані. Як відомо, одним із важливих принципів державного нагляду (контролю) є принцип об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю), який у тому числі передбачає безсторонню оцінку всіх фактів та обставин. На переконання О. Г. Яреми, такий принцип виступає орієнтиром для посадових осіб контрольно-наглядових органів у напрямі достовірного збору інформації про діяльність підконтрольних суб'єктів, щоб результати та висновки відображали реальний стан справ, а важливим проявом цього принципу є сумлінність суб'єктів контрольно-наглядової діяльності [7, с. 549]. Тож, виходячи з принципу об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю), зауваження в будь-якому випадку мають бути предметом оцінки органу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки, результати якої надалі будуть враховуватися органом державного нагляду (контролю) під час ухвалення рішень за результатами перевірки.

Однак, безумовно, реалізація права на надання пояснень, зауважень або заперечень абсолютно не є запорукою того, що заінтересований учасник контрольно-наглядових відносин – суб'єкт, щодо якого здійснюється державний нагляд (контроль), отримає позитивне вирішення свого питання. Використання такого права скоріше є інструментом привернути увагу до окремих сторін проведеної перевірки та описаних в акті порушень, тому регламентація в законодавстві відповідної можливості підконтрольного суб'єкта є значущим оптимізаційно-правовим механізмом взаємодії контролюючого органу та підконтрольного суб'єкта, завдяки якому досягається баланс приватних та публічних інтересів. При цьому чим більш обґрунтованими будуть аргументи, викладені в зауваженнях суб'єкта, щодо якого здійснюється державний нагляд (контроль), тим більша ймовірність того, що останні принесуть очікуваний для нього результат.

Слід зазначити, що чинне законодавство не регулює повною мірою, протягом якого часу суб'єкт, щодо якого здійснюється державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, може реалізувати надане йому право на подання пояснень, зауважень чи заперечень. Утім, системний аналіз положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» дає підставу стверджувати, що пояснення, зауваження чи заперечення, які відображаються у самому акті, подаються одразу по завершенні перевірки, оскільки два примірники акта підписуються посадовими особами органу державного нагляду (контролю), які здійснювали захід, та суб'єктом господарювання або уповноваженою ним особою саме в останній день перевірки [1]. Зауважимо: дещо інший підхід до визначення строків подання зауважень запропонований у законопроекті про основні засади державного нагляду (контролю) від 05.08.2021 р. № 5837. Так, у ч. 4 ст. 10 зазначеного проекту зазначається, що зауваження щодо здійснення заходу державного нагляду (контролю), які є невід'ємною складовою акта, можуть надаватися безпосередньо до органу державного нагляду (контролю) рекомендованим листом та/або за допомогою електронного зв'язку з використан-

ням кваліфікованого електронного підпису (у тому числі через електронний кабінет) протягом 4 робочих днів з дня завершення заходу державного нагляду (контролю) [8]. Збільшення цього строку має на меті дозволити суб'єкту, що перевіряється, більш обґрунтовано підготувати й подати можливі зауваження щодо здійсненої перевірки чи складеного акта.

Вважаємо, однак, що підконтрольний суб'єкт не позбавлений права надавати пояснення, зауваження чи заперечення і пізніше, викладаючи їх окремим документом. Безумовно, результати такого інструменту взаємодії з контролюючим органом для підконтрольного суб'єкта будуть залежати від своєчасності подання таких пояснень, зауважень чи заперечень, яка обумовлена строками прийняття органом державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки відповідних рішень за наслідками перевірки. Наприклад, для складання припису ч. 7 ст. 7 Закону відводить органу державного нагляду (контролю) до п'яти робочих днів з дня завершення здійснення заходу державного нагляду (контролю). Тож пояснення, зауваження чи заперечення, подані після закінчення такого строку, об'єктивно не можуть вплинути на рішення такого органу щодо необхідності пред'явлення відповідної вимоги до суб'єкта усунути виявлені порушення.

Висновки. Таким чином, надання письмових пояснень, зауважень або заперечень до акта перевірки чи щодо проведеної перевірки є важливим аспектом захисту прав у відносинах державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки. Надання таких пояснень, зауважень або заперечень слід розглядати як право підконтрольного суб'єкта, якому повинен кореспондувати обов'язок контролюючого органу розглянути останні та врахувати в подальшій діяльності під час ухвалення рішення за результатами перевірки. Хоча чинне законодавство і не містить прямої вказівки про обов'язок органу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки враховувати отримані зауваження в подальшій діяльності, принцип об'єктивності та неупередженості здійснення державного на-

гляду (контролю), який закріплений на законодавчому рівні, вимагає брати до уваги такі зауваження. Безумовно, реалізація права на надання пояснень, зауважень або заперечень не гарантує заінтересованому суб'єкту позитивного вирішення свого питання: результат реалізації права на надання пояснень, зауважень або заперечень залежить як від аргументованості останніх, так і від своєчасності їх подання.

Список використаних джерел

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

2. Форма акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.01.2019 р. № 22. Дата оновлення: 16.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-19#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

3. Рішення Херсонського окружного адміністративного суду від 29.06.2021 р. (справа № 540/1985/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97928934> (дата звернення: 02.02.2024).

4. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 12.07.2021 р. (справа № 460/5192/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98364133> (дата звернення: 02.02.2024).

5. Юрчак І. Р. Обов'язок особи: теоретико-правовий вибір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 185 с.

6. Писаренко Н. Б., Сьоміна В. А. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення) : монографія. Харків : Право, 2012. 136 с.

7. Ярема О. Г. Принципи державного контролю (нагляду) в контексті процесуальної діяльності контрольних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 548–551.

8. Про основні засади державного нагляду (контролю) : проект закону від 05.08.2021 р. № 5837. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72616 (дата звернення: 02.02.2024).

Nishchymna S.,

Doctor of Sciences (Law), Head of the Department of Administrative,
Civil and Economic Law and Process of the Law Faculty,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7424-7688

LEGAL NATURE OF PROVIDING WRITTEN EXPLANATIONS, OBSERVATIONS OR OBJECTIONS BY AN ENTITY UNDER STATE SUPERVISION (CONTROL) IN THE FIELD OF MAN-MADE AND FIRE SAFETY

The article examines such a mechanism of interaction of the subject, which is subject to state supervision (control) in the field of man-made and fire safety, with the controlling body as the provision of written explanations, comments or objections to the act or regarding the implementation of state supervision (control). Providing such explanations, comments or objections should be considered as the right of the subject under control, which should correspond to the corresponding duty of the control body to consider the latter and take them into account in further activities when making a decision based on the results of the inspection. Although the current legislation does not contain a direct instruction on the obligation of the state supervision (control) body in the field of man-made and fire safety to take into account the received comments in further activities, the principle of objectivity and impartiality of state supervision (control), which is enshrined at the legislative level, requires the following remarks to be taken into account. The use of such a right is rather a tool to draw attention to individual parties of the conducted inspection and the violations described in the act, therefore the regulation in the legislation of the corresponding possibility of the subject under control is a significant optimization and legal mechanism of interaction between the controlling body and the subject under control, thanks to which a balance of private and public interests. The results of the exercise of the right to provide explanations, comments or objections depends both on the argumentation of the latter and on the timeliness of their submission.

Key words: *state supervision (control); state supervision (control) in the field of man-made and fire safety; act of inspection in the field of man-made and fire safety; the rights of subject to state supervision (control) in the field of man-made and fire safety; explanations, comments, objections.*

References

1. Ukraine (2007), *On the Fundamental Principles of State Supervision (Control) in the Field of Economic Activity*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (accessed 02 February 2024).
2. Ukraine (2019), *The Form of the Act Drawn up Based on the Results of a Planned (unplanned) Measure of State Supervision*

(control) Regarding Compliance by the Business Entity with the Requirements of Legislation in the Field of Man-made and Fire Safety, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-19#Text> (accessed 02 February 2024).

3. Resolution of the Kherson District Administrative Court of June 29, 2021, case № 540/1985/21 (2021), available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97928934> (accessed 02 February 2024).

4. Resolution of the Rivne District Administrative Court of July 12, 2021, case № 460/5192/21 (2021), available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98364133> (accessed 02 February 2024).

5. Yurchak, I. R. (2016), *A person's duty: a theoretical and legal choice* : Doctor of Sciences (Law) Thesis, Lviv.

6. Pisarenko, N. B. and Somina, V. A. (2012), *Administrative and legal disputes (improvement of the resolution procedure)*, Kharkiv.

7. Yarema, O. G. (2021), "Principles of state control (supervision) in the context of procedural activity of control bodies", *Legal scientific electronic journal*, No. 11, pp. 548–551.

8. Ukraine (2021), *Draft law On the Fundamental Principles of State Supervision (Control)*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72616 (accessed 02 February 2024).

УДК 342.241

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Олійник В. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5546-9613;

Рибкало М. М.,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7814-9476

ЗАХИСТ ДЕЯКИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

У статті визначено поняття цифровізації, переваги та деякі ризики цифровізації, що виникають у сфері захисту прав людини. Проаналізовано систему чинного законодавства України, що покликано захищати права людини в процесі розвитку цифрових технологій.

Цифровізація має як багато переваг, так і становить великі загрози базовим цінностям у галузі прав людини. Чинне законодавство України щодо захисту прав людини в умовах цифровізації є недосконалим і потребує доопрацювання.

Ключові слова: цифровізація, права людини, конфіденційність, анонімність, цифрові права, цифровий розрив, електронні гроші.

Постановка проблеми. Людство нині живе на зламі епох. Саме зараз ми спостерігаємо зародження нової суспільно-економічної формації, яка, ймовірно, вже замінює собою капіталізм.

Низка вчених називають цифровізацію цифровою революцією, котра, як і будь-яка революція, матиме глибокі наслідки для людства, змінюючи відносини між громадянами та державою, а також призведе до перетворення структури суспільства. Вона несе як позитивні моменти, будучи потужним інструментом для прогресу людства, і робить великий внесок у діяльність із захисту прав людини, так і дуже серйозні ризики для людської гідності, недоторканності приватного життя, а також для

здійснення прав людини в цілому, якщо вони застосовуються без ефективних гарантій.

Від того, як швидко держава на законодавчому рівні забезпечить ефективні гарантії дотримання прав людини в умовах цифровізації, залежить безпека фундаментальних цінностей суспільства. На сьогодні питання дотримання прав людини в умовах цифровізації є малодослідженим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі дослідження прав людини в умовах цифровізації приділяли увагу низка вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: О. В. Петришин, О. С. Гиляка, Р. Guy, В. Scott, Н. Esselink, L. Hernández, Y. Benkler, R. Faris, Н. Roberts, F. Galindo, J. Garcia-Marco, J. Riordan та ін. Проблема захисту прав людини в умовах цифровізації нині потребує додаткового, більш глибокого дослідження.

Метою статті є визначення поняття цифровізації, переваг та ризиків цифровізації у сфері прав людини, аналіз чинного законодавства України щодо дотримання прав людини та пропозиції з його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Нерідко в літературі, що присвячена темі цифровізації, використовують три англійські терміни: digitization, digitalization, digital transformation. Ці терміни мають різні значення.

Дослідники Брукінгського інституту (США) визначають цифровізацію так: «Digitalization – це процес використання цифрових технологій та інформації для трансформації бізнес-операцій». Таке тлумачення терміну визначається з позиції бізнес-операцій у компаніях [1, с. 69].

Професори університету Північної Кароліни (США) дають визначення терміну «digitalization», базуючись на соціальному житті, тобто, наприклад, визначають, як змінилася взаємодія людей (перехід від звичайної пошти до електронної, від телефонних дзвінків та живого спілкування до соціальних мереж) [2].

Цифровізація (з англ. digitalization) – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних

та обчислювальних компонентів). Перехід діяльності з реально-го світу у світ віртуальний (онлайн) [3].

Енциклопедія інформаційних наук і технологій дає таке визначення поняття цифровізації: «Цифровізація – це інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя суспільства шляхом оцифрування всього, що можна оцифрувати. Цифровізація означає комп'ютеризацію систем і робочих місць для більшої легкості та доступності» [4].

Кабінетом Міністрів України було ухвалено розпорядження від 17 січня 2018 р. № 67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки». Також затверджено план заходів щодо її реалізації, в якому було схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки (далі – Концепція). Основна мета цифровізації, згідно з цією Концепцією, полягає в досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності в нові, більш ефективні та сучасні. У Концепції йдеться, що основними цілями цифрового розвитку є: прискорення економічного зростання та залучення інвестицій; трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні; технологічна й цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв; доступність для громадян переваг і можливостей цифрового світу; реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва [5].

У вищезгаданій Концепції зазначено, що «цифровізація» – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами й налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створення кіберфізичний простір [5].

З цією метою у вересні 2019 року було створено Міністерство цифрової трансформації України.

Виходячи з вищенаведеного, можемо розкрити поняття цифровізації в широкому розумінні. Цифровізація – це процес створення всеохопного кіберфізичного простору шляхом тоталізації

льного оцифрування з метою підвищення ефективності, результативності, якості та зниження вартості економічної, громадської і особистої діяльності.

Цифровізація людства призвела до появи нових, як їх називають, цифрових прав. Згідно з визначенням «Словника тактичної реальності» Конрада Беккера «Цифрові права людини – це поширення та застосування універсальних прав людини до потреб суспільства, заснованого на інформації. Базисні цифрові права людини включають право доступу до електронної мережі, право вільно спілкуватися та висловлювати думку в мережі і право на недоторканність приватної сфери» [6].

Однак, як зазначають О. В. Петришин та О. С. Гиляка, така категорія прав, як «цифрові права» до теперішнього часу не отримала загального визнання ні в праві, ні в доктрині, в тому числі з огляду на вітчизняний правовий та правозастосовний досвід [7, с. 23].

Найважливішими цифровими правами громадянина вважаються право на конфіденційність, анонімність, знеособлення вже оцифрованої персональної інформації. Дуже серйозним порушенням прав людини в умовах цифровізації є витік персональних даних. Таке порушення обумовлене технологією обробки даних, що сприяє створенню цифрового середовища, в якому як держави, так і комерційні підприємства отримують більш широкі можливості відслідковувати, аналізувати, прогнозувати й навіть безпрецедентно маніпулювати поведінкою людей. Ці технологічні розробки становлять дуже серйозні ризики для людської автономії та приватного життя, а також для здійснення прав людини в цілому, якщо вони застосовуються без ефективних гарантій.

Формування баз даних про громадян дозволяє здійснювати незаконний контроль за ними, дає простір шахрайським діям, що обумовлені невмінням зберігати конфіденційну інформацію. Законодавство не передбачає можливості керувати своєю згодою на використання персональних даних та відкликати згоду, що була надана роботодавцю, банку чи іншому оператору. Ще однією важливою проблемою є тиск, який здійснюється державами та ін-

шими суб'єктами на приватні підприємства, щоб вони розкривали дані користувачів або фактично самі контролювали вебконтент.

На сьогодні в Україні діють такі нормативно-правові акти, що покликані забезпечити захист прав людини в цифровій сфері: закони України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про електронні документи та електронний документообіг» та низка інших. Чинне законодавство України щодо захисту персональних даних є недосконалим. Наприклад, у ч. 2 ст. 14 Закону України «Про захист персональних даних» зазначено, що поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише (якщо це необхідно) в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини та для проведення Всеукраїнського перепису населення [8], що є, на думку авторів статті, доволі обтічним формулюванням і потребує додаткових роз'яснень.

Або у ч. 2 ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» йдеться, що розпорядники інформації, визначені частиною 1 статті 13 цього Закону, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [9], що також потребує додаткового уточнення правотворця.

Однією з проблем, пов'язаних з порушенням прав людини, є так званий «цифровий розрив», що фактично означає розрив у розвитку цифрових технологій між різними країнами світу та між людьми, які мають цифрові пристрої і володіють необхідними знаннями й навичками користування ними, і, відповідно, навпаки, тобто нерівний доступ до технологій і поглиблення технологічного розриву між країнами та всередині країн. Навіть коли технологія стає більш доступною, а доступ до інтернету здається все більш поширеним, залишається цифровий розрив. Багаті й освічені країни та люди, як і раніше, з більшою ймовірністю, ніж інші, мають добрий доступ до цифрових ресурсів.

У розвинутих країнах частка домогосподарств, підключених до інтернету, вдвічі більше, ніж у тих країнах, що розвиваються. Якщо в розвинутих країнах на 100 осіб припадає 31 фіксоване підключення до інтернету, то в тих, що розвиваються, – 9, а в найменш розвинутих – лише одне. Тільки 15 % домогосподарств з найменш розвинутих країн мають доступ до інтернету з дому, у цих країнах доступ до інтернету можливий лише на роботі або в громадських місцях [10].

Цифровий розрив має особливо далекосяжні наслідки, коли йдеться про освіту. Неадекватний доступ до технологій може завадити дітям з малозабезпечених шкільних округів оволодіти технічними навичками, що в сучасній економіці мають вирішальне значення для успіху.

Цифровізація об'єктивно породжує зникнення багатьох робочих місць та провокує потенційне масове «технологічне» безробіття серед висококваліфікованого населення. «Технологічне», тобто обумовлене новими технологіями, безробіття виникає неминуче, оскільки швидкість імплементації цифрових технологій у бізнес-процеси суттєво перевищує швидкість професійної перекваліфікації громадян. Цифровий компонент потенційно є в будь-якій професії, однак не всі громадяни можуть його сприймати і вбудовувати у свою поточну діяльність. З'являються і стають надзвичайно затребуваними спеціальності й робочі місця, що потребують компетенції виключно в цифровому полі.

Цифровізація охоплює і фінансову сферу, в якій не можна залишити без уваги питання електронних грошей. Введення системи електронних грошей має багато переваг: мобільність, автоматика грошових операцій, відсутність людського фактору, відсутність витрат на виготовлення, зручність у використанні.

Однак нині вже практично всі власники цифрових карт з легкістю підписуються на послугу банків про інформування щодо руху коштів на рахунок, а у випадку виникнення питань вони можуть швидко уточнювати цю інформацію в контакт-центрі банку. Таким чином, банк стає власником цінних відомостей про поведінку клієнта, і чим більшим є банк, тим більша в нього база даних. Проблеми з кібербезпекою збільшуються із загрозливою швидкістю. Центральні банки попереджають,

що безготівкове майбутнє зробить людей та установи вразливими до хакерських атак, а також мережевих збоїв. Поступова поетапна відмова від готівкових грошей у багатьох країнах становить серйозну загрозу для фінансової системи, оскільки, якщо занадто сильно покладатися на системи цифрових платежів, то можна виявитися вразливим до катастрофічних збоїв у випадку кібератак чи відключення електрики. Серйозний операційний інцидент, такий як збій в інформаційних технологіях чи внаслідок кібератак, може погіршити процеси, що підтримують банківські послуги, і, відповідно, поставити під загрозу фінансову стабільність.

Як зазначає П. Гай, у сучасному суспільстві практично неможливо існувати та функціонувати без банківського рахунку чи кредитної карти: «У безготівковому суспільстві ви повністю фінансово знехтувані – кинуті напризволяще, як неграмадянин без особистості. Як і з більшою частиною різновидів свободи, ви розумієте, що втратили, лише коли її у вас відбирають» [11]. Як справедливо вважає Б. Скотт, люди, що не мають банківських рахунків, виявляться ще більш маргіналізованими, такими, що позбавлені громадянських прав через відсутність інфраструктури готівки, що раніше підтримувала їх [12]. Такої самої думки дотримується і В'ячеслав Черкашин. За його словами, готівка володіє двома найважливішими якостями, що затребувані завжди, а саме: стійкість при відключенні електропостачання чи під час кібератак; це найдемократичніший (вільний від контролю держави і корпорацій) спосіб оплати. Крім того, він вважає, що після відмови від готівки кілька мільйонів українців, насамперед люди похилого віку та жителі сільської місцевості, будуть повністю виключені з економічного життя. Після ковідної пандемії у США низка округів та міст заборонили безготівкові магазини (San Francisco, Philadelphia, New Jersey) [13].

Є також погано зрозумілі психологічні наслідки оплати карткою чи мобільним телефоном, що може стимулювати витрати. Безготівкове суспільство також має серйозні наслідки у сфері захисту персональних даних. Додамо, що в сучасну епоху воєнних конфліктів, екологічних та природних катастроф саме фізичні гроші стають більш надійними, ніж електронні. У доповіді Global

Cash Report йдеться, що найчастіше згадуваною перешкодою в прийнятті безконтактних платежів, на думку 50 % респондентів, є шахрайство та недоліки в забезпеченні конфіденційності.

Люди довіряють грошам, які вільні у використанні й легко-доступні для споживачів, є конфіденційними засобами платежу, їх не можна зламати, вони не вичерпують потужність джерел живлення – ці унікальні якості, як і раніше, мають важливе значення для людей, що живуть на всіх континентах [14].

По суті ми стикаємося з ілюзією, що полягає в очікуванні неминучої зміни традиційного суспільно-політичного устрою в результаті цифровізації комунікаційних процесів, але ці очікування нічим не підкріплені, крім оптимістичних заяв та декларацій політиків і громадських активістів. Нова технологія – це завжди можливість, але далеко не гарантія змін, які очікуються, що неодноразово демонструвала нам історія еволюції держав протягом багатьох століть [15, с. 282–283].

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Цифровізація – це процес створення всеохопного кіберфізичного простору шляхом тотального оцифрування з метою підвищення ефективності, результативності, якості і зниження вартості економічної, громадської та особистої діяльності.

2. Цифровізація має безсумнівні переваги – насамперед спрощення і покращення рівня послуг населенню в будь-якій сфері: державного управління, обслуговування, охорони здоров'я, освіти, фінансовій та інших. Також у зв'язку зі створенням кіберфізичного простору цифровізація виводить людство на абсолютно новий етап розвитку.

3. Водночас цифровізація несе із собою нові виклики людству та пов'язані з нею ризики. Сама по собі постановка питання про залежність правового статусу людини від доступу до мережі Інтернет та рівня обізнаності в галузі цифрових технологій вже є серйозним, визнаним в усьому світі, фундаментальним викликом правам людини та громадянина. На сьогодні проблема порушення прав людини в умовах цифровізації є маловивченою. Насамперед це ризик витоку персональних даних.

4. Наступною є проблема порушення права людини на працю через те, що людина має недостатній рівень знань і підготовки в галузі ІТ-технологій та/або не має необхідних пристроїв, що забезпечують доступ до інтернету, – так звана проблема «цифрового розриву». Водночас у зв'язку з прискоренням процесу цифровізації існує ризик повного зникнення деяких професій.

5. Через прискорений процес цифровізації у світі та в Україні останнім часом активно просувається ідея відмови від готівкових грошей та повсюдне введення грошей електронних, обіг яких також має не лише безсумнівні переваги, а й викликає маловивчені небезпечні проблеми з порушенням прав людини, з урахуванням того, що у світі прискореними темпами створюється нормативна база для введення електронних грошей, але абсолютно не проводиться ніяких дій для ухвалення нормативних актів, норми яких захищали б права населення від пов'язаних з їх введенням ризиків.

6. Чинне законодавство України щодо захисту цифрових прав людини є недосконалим. В Україні найближчим часом необхідно ухвалити новий окремий закон або низку законів, у яких були б закріплені раніше невідомі правотворцю такі поняття, як адаптація різних галузей законодавства в цифрову епоху, «право на забуття», захист прав користувачів електронних грошей та деякі інші.

Список використаних джерел

1. Gobble MaryAnne M. Digital strategy and digital transformation. *Research-Technology Management*. 2018. Vol. 61, Issue 5, pp. 66–71. URL: <https://doi.org/10.1080/08956308.2018.1495969> (дата звернення: 23.12.2023).
2. Ignier Anna. Digitization, Digitalization, digital transformation: The differences. URL: <https://www.the-future-of-commerce.com/2020/05/18/difference-between-digitization-digitalization-and-digital-transformation/> (дата звернення: 23.12.2023).
3. Адаменко Марина. Цифровізація. Термінологія. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5614> (дата звернення: 23.12.2023).
4. Український інститут майбутнього: вебсайт. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 23.12.2023).

5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.12.2023).

6. Керування цифровими правами. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8 (дата звернення: 24.12.2023).

7. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 7–35.

8. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

10. Brahima Sanou. ICT Facts and Figures 2017. URL: <https://www.itu.int/en/ITU/Statistics/documents/facts/ICTFactsFigures2017.pdf> (дата звернення: 26.12.2023).

11. Guy P. Harrison. A cashless society would destroy our privacy and freedom. *South China Morning Post*. 2017, Oct. 5. URL: <https://www.scmp.com/business/banking-finance/article/2114086/cashless-society-would-destroy-our-privacy-and-freedom>. (дата звернення: 26.12.2023).

12. Scott Brett. The cashless society is a con and big finance is behind it. *The Guardian*. 2018, July 19. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jul/19/cashless-society-con-big-finance-banks-closing-atms>. (дата звернення: 27.12.2023).

13. В'ячеслав Черкашин. Україна не зможе без готівкових грошей. Як перехід на повну безготівку вдарить по економіці та населенню. URL: <https://focus.ua > opinions > 575667> (дата звернення: 27.12.2023).

14. Hernández Lola, Esselink Henk, The use of cash by households in the euro area. *SSRN electronic journal*. 2018. URL: researchgate.net/publication/323125579_The_Use_of_Cash_by_Households_in_the_Euro_Area (дата звернення: 27.12.2023).

15. Benkler Yochai, Faris Robert, Roberts Hal. Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics. Oxford: Oxford University Press. 2018. 473 p. URL: <https://library.oapen.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/28351/9780190923624.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 27.12.2023).

Oliinyk V.,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Theory and History of State and Law,
Constitutional Law of the Law Faculty,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5546-9613;

Rebkalo M.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory
and History of State and Law,
Constitutional Law of the Law Faculty,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7814-9476

PROTECTION OF SOME HUMAN RIGHTS IN THE AGE OF DIGITALIZATION: PROBLEMS AND PROSPECTS IN UKRAINE

Digitization is the process of creating an all-encompassing cyber-physical space through total digitization with the aim of increasing efficiency, effectiveness, quality and reducing the cost of economic, social and personal activities.

Digitization has both many advantages and great threats to basic values in the field of human rights.

The most important digital rights of a citizen are currently considered to be the right to confidentiality, anonymity, and depersonalization of already digitized personal information. A very serious violation of human rights in the conditions of digitalization is the leakage of personal data.

One of the problems associated with the violation of human rights is the so-called "digital divide", that is, unequal access to technology and the deepening of the technological gap between countries and within countries.

In the financial sphere, the issue of electronic money cannot be ignored. The introduction of the electronic money system has many advantages: mobility; automation of monetary transactions; lack of human factor; absence of production costs; ease of use.

However, the gradual phasing out of cash in many countries poses a serious threat to the financial system, as too much reliance on digital payment systems can

leave you vulnerable to catastrophic failures in the event of cyber-attacks or power outages. Cash has two of the most important qualities that are always in demand, namely: stability in the event of a power outage or during cyber-attacks; this is the most democratic (free from state and corporate control) payment method.

The current legislation in Ukraine regarding the protection of human rights in the context of digitalization is imperfect and needs to be revised.

Key words: digitalization, human rights, privacy, anonymity, digital rights, digital divide, electronic money.

References

1. Gobble, M. A. M. (2018), "Digital strategy and digital transformation", *Research-Technology Management*, Vol. 61, No. 5, pp. 66–71, available at: <https://doi.org/10.1080/08956308.2018.1495969> (accessed 23 December 2023).

2. Irniger, A. (2017), "Digitization, Digitalization, digital transformation: The differences". Difference between Digitization, Digitalization and Digital Transformation", available at: <https://www.the-future-of-commerce.com/2020/05/18/difference-between-digitization-digitalization-and-digital-transformation/> (accessed 23 December 2023).

3. Adamenko, M. (2022), "Digitization. Terminology", available at: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5614> (accessed 23 December 2023).

4. Ukrainian institute of the Future (2018), available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (accessed 23 December 2023).

5. Ukraine (2018), *On the approval of the Concept of the development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation: Order*, Ukraine's Cabinet of Ministers, Kyiv.

6. Digital rights management (2023), From Wikipedia, the free encyclopedia available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8 (accessed 24 December 2023).

7. Petryshyn, O. V. and Hyliaka, O. S. (2021), "Human rights in the digital age: Challenges, threats and prospects", *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, No. 28 (1), pp. 17–35.

8. Ukraine (2010), *On Protection of Personal Data* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

9. Ukraine (2011), *On Access to Public Information* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

10. Sanou, B. (2017), "ICT Facts and Figures 2017", available at: <https://www.itu.int/en/ITUDE/Statistics/documents/facts/ICTFactsFigures2017.pdf> (accessed 26 December 2023).

11. Guy, P. H. (2017), "A cashless society would destroy our privacy and freedom", *South China Morning Post*, available at: <https://www.scmp.com/business/banking-finance/article/2114086/cashless-society-would-destroy-our-privacy-and-freedom> (accessed 26 December 2023).

12. Scott, B. (2018), "The cashless society is a con and big finance is behind it", *The Guardian*, available at: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jul/19/cashless-society-con-big-finance-banks-closing-atms> (accessed 27 December 2023).

13. Cherkashyn, V. (2023), "Ukraine will not be able to do without cash. How the transition to complete cashless business will hit the economy and the population", available at: <https://focus.ua > opinions > 575667> (accessed 27 December 2023).

14. Hernández, L. and Esselink, H. (2018), "The use of cash by households in the euro area", *SSRN electronic journal*, available at: researchgate.net/publication/323125579_The_Use_of_Cash_by_Households_in_the_Euro_Area (accessed 27 December 2023).

15. Benkler, Y., Faris, R. and Roberts, H. (2018), *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*, University Press, Oxford, available at: <https://library.oapen.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/28351/9780190923624.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accessed 27 December 2023).

УДК 349.3:364.3

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Панченко А. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-6230-4171

«ВРАЗЛИВІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ» ЯК ОЦІНОЧНА КАТЕГОРІЯ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджується явище оціночних категорій, розкриваються їх поняття та ознаки. Автор доходить висновку, що «вразливість» як характеристика категорії населення-отримувача окремих видів соціального захисту має оціночний характер. Доводить, що найбільш доцільно пов'язувати вразливість з можливістю зіштовхнутися з певним соціальним ризиком, а отже – претендувати на соціальний захист. З урахуванням того, що термін «вразливі групи населення» на рівні національного законодавства розкривається через низку чинників, вплив яких може зумовити стан вразливості, автор доводить необхідність розширити їх коло (шляхом внесення відповідних змін до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги»).

Ключові слова: вразливі групи населення, групи ризику, соціальне забезпечення, соціальний захист, оціночні категорії, малозабезпечені сім'ї, люди, які живуть з ВІЛ/СНІД, соціальні ризики, чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини.

Постановка проблеми. Погіршення соціально-економічного становища в країні на фоні воєнних дій, епідемії COVID-19 та з інших причин суттєво позначилося на рівні життя населення, особливо – вразливих його верств, окремі представники яких через низку об'єктивних чи суб'єктивних факторів перебувають у найбільш скрутних умовах.

У спеціальній літературі вживаються різні терміни для позначення вищезгаданої соціальної групи: «незахищені соціальні групи», «вразливі верстви населення», «групи ризику» тощо. Крім цього, підмінюючи один одного, ці терміни все частіше застосовуються на практиці, особливо – в рамках діяльності громадських об'єднань, релігійних, благодійних організацій, волонтерів та інших суб'єктів, яких умовно можна згрупувати, назвавши недержавним сектором. Навколо зазначених категорій сфокусований інте-

рес різних наук: соціології, політології, економіки, культури, психології, педагогіки, юриспруденції тощо.

Досліджуване поняття, без сумніву, з-поміж іншого також є категорією галузевої юридичної науки – права соціального забезпечення, адже можливість говорити про «вразливість» певної соціальної групи напряму впливає з факту наявності «соціального ризику» як складної життєвої обставини, що порушує нормальну життєдіяльність, погіршує соціальне або економічне становище особи (чи групи осіб), викликає необхідність мати додаткові витрати або використовувати інші ресурси для його подолання чи пом'якшення впливу. Ускладнює процес розкриття терміну його оціночний характер, адже «вразливість» є також поняттям неоднозначним і відносним.

Усе це наштовхує на міркування про необхідність дослідження терміну «вразливі групи населення» через призму юридичної науки, зокрема – права соціального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оціночні категорії у праві соціального забезпечення – актуальний напрям наукового аналізу. Зазначеній проблематиці присвячена нещодавно захищена дисертація К. В. Куцовол «Оціночні поняття у праві соціального забезпечення» (2023 рік) [1]. Оціночні категорії активно досліджувались представниками найбільш тісно пов'язаної із соціальним забезпеченням галузі – трудовим правом, чому присвячена дисертація С. М. Черноус «Оціночні поняття у трудовому праві України» (2008 рік) [2], окремі праці М. І. Іншина [3], О. М. Ярошенка [4] та інших сучасних вітчизняних науковців. Проте вразливі категорії населення як потенційні отримувачі окремих видів соціального захисту досі не становили предмета спеціального наукового дослідження на рівні доктрини права соціального забезпечення, що послужило поштовхом для вибору теми статті.

Мета статті – дослідження явища оціночних понять права соціального забезпечення та категорії «вразливі групи населення».

Виклад основного матеріалу. Дослідження правового забезпечення будь-яких суспільних відносин традиційно найбільш доцільно розпочинати з розкриття відповідного понятійно-категоріального апарату, який нерідко є доволі динамічним.

Як вдало зазначає К. В. Куцовол: «Законодавець за можливості має використовувати поняття та терміни, визначення яких прямо передбачені у спеціальних статтях «Визначення термінів» або інших статтях, нормативно-правових актах. Якщо ж немає вичерпного переліку характеристик, які пояснюють це поняття, то воно в основному є оціночним» [1, с. 28].

Використання оціночних понять, як слушно звертає увагу М. І. Іншин, зумовлене неможливістю у всіх випадках законодавця точно описати ті явища, що застосовуються у правовому обігу, через що він змушений вдаватись до закріплення лише загальних ознак [3, с. 162].

У спеціальній літературі досліджуване явище позначається по-різному: «оціночні поняття», «оціночні вирази», «оціночні категорії», «оціночні терміни», «ситуаційні поняття» тощо. Через обмежений обсяг цієї праці умовно будемо вважати зазначений ряд синонімічним, хоча не можна не звернути увагу на існуючу в наукових колах дискусію щодо співвідношення цих термінів.

Усім оціночним категоріям, на нашу думку, притаманні спільні ознаки: 1) за їх допомогою характеризується певний елемент соціально-забезпечувальних відносин (говорячи про соціально вразливі верстви населення – суб'єкт-отримувач окремого виду соціального захисту або їх комплексу для профілактики, подолання чи мінімізації впливу соціального ризику); 2) вони не конкретизовані у законодавчому тексті, або перелік їх ознак невичерпний; 3) набувають деталізації в кожному індивідуальному випадку в процесі правозастосування; 4) вимагають додаткового роз'яснення. Зазначене коло ознак доцільно розширити, додавши ще одну, запропоновану К. В. Куцовол. Вчена доходить висновків про те, що оціночні поняття, які використовуються в законодавстві, присвяченому соціальному захисту вразливих верств населення, спрямовані на непередбачувані соціальні ризики, кількість яких у майбутньому може зростати, тобто вони носять програмний характер [1, с. 4, 99]. Що цікаво: у дисертації вченої власне «вразливі верстви населення» як оціночне поняття не зазначаються та не розкриваються.

Науковцями-представниками різних галузей права у термін «оціночні поняття» вкладається неоднаковий зміст. Так, напри-

клад, оціночне поняття у трудовому праві пропонується розуміти як «абстрактну думку про властивості, якість і цінність явищ, дій, осіб тощо, яка у формі слів загального вжитку або словосполучень використана в текстах норм трудового права [...]» [2, с. 4]. Своєю чергою «оціночні поняття як складова понятійного апарату права соціального забезпечення – це окремі поняття, що є структурними частинами складу термінів законодавства у сфері права соціального забезпечення, та їх розуміння і застосування залежить від суб'єктивної оцінки конкретної ситуації правозастосувачем» [1, с. 44].

Переходячи до власне предмета дослідження, слід розпочати з того, що прикметник «вразливий» за своєю суттю є оціночним. Через призму різних суспільних відносин він може розглядатись як становище, за якого зростає ризик дискримінації чи порушень прав людини, вірогідність бути «виключеним» із суспільства, внаслідок чого може страждати соціальне чи матеріальне становище особи, виникати загроза життю або здоров'ю та інші негативні наслідки. Визнання особи чи певної соціальної групи вразливою означає необхідність, передусім державою, створити такі умови, за яких вірогідність виникнення вищеописаного стала б мінімальною, або передбачити заходи підтримки, що в найбільш узагальненому вигляді являє соціальний захист та окремі його види. Розвиваючи цю думку, варто зазначити, що важливу роль у цьому напрямі сьогодні відіграє й недержавний сектор, представлений численними благодійними організаціями, волонтерами та іншими суб'єктами.

На міжнародному рівні панує традиційний договірний підхід до оцінки осіб як вразливих, проте державам надається можливість самостійно вирішувати, якими саме засобами захисту такі суспільні групи будуть підтримуватись [5, с. 63]. Враховуючи це, варто зауважити, що питання гармонізації національних законодавств та адаптації до закріплених міжнародних стандартів у сфері соціального забезпечення – вже певною мірою класична проблема, а тому говорити про свободу держав самостійно встановлювати рівень соціального захисту не досить вдало, адже, на нашу думку, йдеться про рівень, «не нижчий за міжнародні стандарти», чого повинні прагнути всі держави.

«Вразливість» як статус може набувати прямого закріплення в міжнародному договорі або бути представленою абстрактно. Наприклад, у преамбулі Декларації прав дитини (1959 р.) міститься загальне положення про вразливість дітей через їх поки фізичну та розумову незрілість. Термін «вразливі особи» нерідко фігурує в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, у яких такими називаються національні меншини, мігранти та багато інших категорій осіб.

Дефініція «вразливі групи населення» нещодавно знайшла втілення на рівні національного законодавства. У ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII закріплюється, що «вразливі групи населення – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників». Своєю чергою серед таких чинників закон називає досягнення похилого віку, втрату (повну або часткову) рухової активності, пам'яті, інвалідність, втрату соціальних зв'язків, зокрема через відбуття покарання у виді позбавлення волі, безробіття, бездомність, малозабезпеченість, потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, насильство, жорстоке поводження з дитиною, ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків, шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, наявність психічних та поведінкових розладів, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин, невиліковних хвороб або таких, що потребують тривалого лікування. Проте законодавцем вочевидь несправедливо обмежується коло чинників, які можуть слугувати причиною виникнення складних життєвих обставин. Крім цього, у статті трапляються оціночні категорії, наприклад: «хвороби, які потребують тривалого лікування». Такими, на наше переконання, можуть бути ВІЛ/СНІД, онкологічні захворювання, психічні розлади, туберкульоз тощо. Законодавчого переліку чи критеріїв визначення лікування як «тривалого» допоки представлено не було. Однак на рівні проектів були здійснені певні спроби в цьому напрямі. Так,

у проєкті постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) і центрів надання соціальних послуг» поряд зі словосполученням «хвороби, які потребують тривалого лікування» деталізується: «З числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше як на чотири місяці», на основі чого можна припустити, що такими є ті, які слугують підставою для встановлення групи інвалідності згідно з Інструкцією про встановлення груп інвалідності, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 р. № 561.

Наблизитись до більш чіткого розуміння поняття «вразливі категорії населення» нам дозволяє аналіз інших законодавчих актів. Свого часу існувала постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 р. № 256 «Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення», у назві якої фігурувало досліджуване поняття, проте коло таких категорій осіб не розкривалось. Із втратою чинності попередньою набула чинності постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини» від 30.12.2022 р. № 1475, на основі чого можна дійти висновків про можливість асоціювати вразливість з вірогідністю зіштовхнутися зі складними життєвими обставинами, які широко представлені на рівні чинного соціально-забезпечувального законодавства.

У Словнику української мови під поняттям «вразливий» пропонується розуміти «того, хто легко і швидко піддається зовнішнім подразненням; сприйнятливий, чутливий» [6, с. 758].

Вразливість як характеристика особи або соціальної групи розглядається на рівні наукових досліджень різних галузей знань: економіки, лінгвістики, психології, юриспруденції та ін. Здебільшого вона описується як стан високої схильності до певних ризиків і факторів невизначеності, які підкріплюються зменшенням спроможності захистити себе від зазначеного або боротися з наслідками. Інколи вразливість асоціюється зі здатністю справлятися (сприймати, протидіяти, відновлюватись)

зі складними життєвими обставинами, проявляючи гнучкість [7]. Найважчими проявами соціальної вразливості вважаються дискримінація, бідність, соціальна депривація та ізоляція.

У спеціальній літературі в цілому різняться підходи щодо розкриття характеристики вразливості.

Так, наприклад, представники економічної теорії традиційно розглядають вразливість через призму матеріального становища, точніше – бідності. Проте такий підхід не витримує критики через неможливість усі ризики життя оцінити у грошовому еквіваленті. Вразливість з економічної точки зору може розглядатися із зовнішньої та внутрішньої сторін. У першому випадку вона означає власне ризики, завдання стресу, удару, в іншому – беззахисність, відсутність ресурсів для подолання негативного впливу першого.

Відповідно до іншого підходу – «концепції соціального виключення» – вразливими слід називати категорії осіб, які зазнають втрату соціальних зв'язків через обмеження прав, доступу до окремих інституцій, зокрема ринку праці. Такими можуть вважатися бездомні особи; особи, які звільнилися з місць позбавлення волі та потребують сприяння у відновленні документів, працевлаштуванні тощо; особи, які зазнають дискримінації, наприклад, на основі сексуальної орієнтації, гендерної ідентифікації; особи, хворі на ВІЛ/СНІД.

Соціологи здебільшого розкривають соціальну вразливість через призму соціального статусу або соціально-демографічних характеристик, на основі яких формуються відповідні групи населення (особи з інвалідністю, похилого віку, багатодітні сім'ї та інші).

Для юристів частіше за все вразливість означає можливість порушення чи обмеження прав певної категорії осіб. Варто зазначити й те, що в правовій літературі розрізняють «вразливість» та «уразливість», що стосується не чергування літер, а полярно різних за змістом понять. Друге своєю чергою застосовується переважно в кримінальному праві з прив'язкою до певних категорій злочинів. Проте таке розмежування нам видається спірним та потребує подальшого аналізу.

На нашу думку, соціальну вразливість через призму права соціального забезпечення видається можливим розкривати най-

більш широко, враховуючи стать, вік, здатність до праці, стан здоров'я, соціальний статус, матеріальне становище та широку низку інших ознак особи (або групи осіб, адже, як вдало звертає увагу О. І. Мальцева: «Індивідуальна вразливість не може бути відділена від поняття «соціальна вразливість», бо наявність зв'язків між окремими людьми формує колективний характер вразливості») [5, с. 66]. Усі соціально вразливі категорії населення можна логічно об'єднати за допомогою такої ознаки як наявність складної життєвої обставини (соціального ризику), з якою вони зіштовхнулись або на профілактику настання якої спрямований її соціальний захист. Коло соціальних ризиків, покладених в основу соціального захисту, дуже широке. Соціальні ризики можна класифікувати так: традиційні та нетрадиційні; індивідуальні та колективні; економічного, фізіологічного, соціального характеру тощо. На основі цього, в тому чи іншому сенсі, як соціально вразливі можуть оцінюватись: особи похилого віку, особи з інвалідністю, діти, молодь, жінки, представники окремих професій, діти, які проживають у неповних сім'ях, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені особи, бездомні, безпритульні та багато інших.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що визначення поняття вразливості та обставин, які впливають на потрапляння окремої особи чи соціальної групи до категорії вразливих, різняться залежно від галузі знань, у рамках якої дослідження має місце. Загалом при формуванні тексту норми, в якій вживаються оціночні поняття, законодавець повинен передбачати виключний перелік характеристик, обставин, ознак для роз'яснення змісту того чи іншого оціночного поняття. Розвиваючи цю тезу, при визначенні «вразливих груп населення» через перелік чинників, які можуть зумовити складні життєві обставини (у ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги»), необхідно розширити коло таких обставин, ба більше, врахувати динамічність соціальних ризиків, діапазон яких постійно розширюється. Так, наприклад, на основі існуючого законодавства, яким передбачаються окремі види соціального захисту, можна говорити й про інші «чинники» (соціальні ризики): безпритульність, наявність алкогольної, наркотичної або іншої залежності, внутрішнє переміщення та багато інших.

Список використаних джерел

1. Куцовол К. В. Оціночні поняття у праві соціального забезпечення : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2023. 212 с.
2. Черноус С. М. Оціночні поняття у трудовому праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2008. 212 с.
3. Іншин М. І. Оціночні поняття у трудовому праві: сучасний стан та шляхи удосконалення. *Форум права*. 2014. № 4. С. 162–166.
4. Ярошенко О. М. Щодо значення оціночних понять у трудовому праві. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 3 листопада 2017 року). С. 61–63.
5. Мальцева О. І. Наукові підходи до визнання вразливості та викремлення вразливих груп населення. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2021. № 1 (339). Ч. II. С. 62–71.
6. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. 799 с.
7. Риндзак О. Соціальна вразливість населення та її понятійно-термінологічне забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/947/905>.

Panchenko A.,

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Labour Law and Social Security Law
National University "Odesa Law Academy",
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6230-4171

«VULNERABLE POPULATION GROUPS» AS AN EVALUATIVE CATEGORY OF SOCIAL SECURITY LAW

The article examines the phenomenon of evaluative categories in jurisprudence, reveals their concept and features. It is concluded that the term "evaluative concepts" is given a different meaning by scientists representing various branches of law.

The author comes to the conclusion that "vulnerability" as a characteristic of the category of the population receiving individual types of social protection is of an evaluative nature. Through the prism of various social relations, it can be considered as a situation in which the risk of discrimination or violations of human rights increases, the probability of being "excluded" from society, as a result of which the social or material situation of a person may suffer; a threat to life or health and other negative consequences may arise. It is proven that it is most expedient to associate vulnerability with the possibility of encountering a certain social risk, and therefore – to claim social protection.

The term "vulnerable stratum of the population" is used in international legal acts and in national legislation. At the international level, the traditional contractual approach to assessing persons as vulnerable prevails, states are given the opportunity to independently decide which means of protection such social groups will be supported with reference to the standards established in international legal acts. "Vulnerability" as a status can be directly enshrined in an international treaty or be presented abstractly.

The definition of "vulnerable population groups" has relatively recently found expression at the level of national legislation and is revealed due to a number of factors, the influence of which can determine the state of vulnerability. It is proved that the circle of those factors fixed in Art. 1 of the Law of Ukraine "On Social Services" is limited and therefore needs to be expanded. This is explained by the existence of certain social risks, which were already established at the level of separate special legislative acts earlier, but were not reflected in the above-mentioned article (for example, homelessness, internal displacement, drug addiction, presence of HIV/AIDS, etc.). Moreover, it is necessary to take into account the dynamism of social risks in general, which may mean the appearance in the future of new ones not foreseen today, and therefore this fact should also be taken into account when forming the text of the article.

Key words: vulnerable population groups, risk groups, social security, social protection, evaluative categories, low-income families, people living with HIV/AIDS, social risks, factors that can lead to difficult life circumstances.

References

1. Kutsovol, K. V. (2023), "Evaluative concepts in social security law", Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv.
2. Chernous, S. M. (2008), "Evaluative concepts in the labour law of Ukraine", Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv.
3. Inshin, M. I. (2014), "Evaluative concepts in labour law: current state and ways of improvement", *Law forum*, No. 4, pp. 162–166.
4. Yaroshenko, O. M. (2017), "Regarding the meaning of evaluative concepts in labour law", *Directions of the development of the science of labour law and social security law*: materials of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Kharkiv, pp. 61–63.
5. Maltseva, O. I. (2021), "Scientific approaches to recognition of vulnerability and identification of vulnerable population groups", *Bulletin of the Luhansk National University named after Taras Shevchenko*, No. 1 (339), Part II, pp. 62–71.
6. Bilodid, I. K. (1970), Dictionary of the Ukrainian language, Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, Institute of Linguistics, Scientific Thought, Vol. 1, Kyiv.
7. Ryndzak, O. (2021), "Social vulnerability of the population and its conceptual and terminological support", *Economy and society*, No. 33. available at: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/947/905>.

УДК 342.98: 343.83 (477)
DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Томков Н. О.,
старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0001-5243-3786

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОБОРУ НА СЛУЖБУ ДО ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано порядок організації добору на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України. Розкрито зміст правового регулювання порядку організації добору на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України. Наголошено на ряді питань, які виникають при застосуванні норм Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» щодо порядку здійснення добору на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба України, добір, особи рядового і начальницького складу, обмеження, випробувальний термін, конкурс, кваліфікаційні вимоги, медична експертиза, спеціальна перевірка.

Постановка проблеми. Невід’ємною частиною функціонування будь-якої правоохоронної структури є персонал. Тому задля належного функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) в системі держави в цілому та в системі виконавчої влади України зокрема важливою складовою є питання добору на службу.

Зв’язок теми дослідження з важливими практичними завданнями підтверджується тим, що 27 лютого 2020 р. набув чинності Порядок проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 27.02.2020 р. № 701/5 [1], та затверджено кваліфікаційні вимоги до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу ДКВС України наказом Міністерства юстиції України від 06 січня 2022 р. № 27/5 [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти порядку добору на службу до ДКВС України досліджувалися в роботах відомих вітчизняних учених, серед яких – праці Бога-

тиррова І. Г., Гречанюка С. К., Дуки О. А., Зливка С. В., Кареліна В. В., Львовичкіна В. А., Павлова В. Г., Петкова В. П., Пташинського О. Б., Сикала М. М. та ін. Проте, незважаючи на вагомий науковий доробок зазначених авторів, пов'язаний з функціонуванням кримінально-виконавчої системи України, все-таки є низка питань щодо нормативно-правового регулювання порядку добору кадрів, які потребують додаткового вивчення.

Метою статті є дослідження правового регулювання порядку організації добору персоналу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України.

Виклад основного матеріалу. Добір персоналу являє собою цілеспрямований процес здійснення заходів для укомплектування штатів і трудових ресурсів. Адже безпосередньо функціонування будь-якого напрямку залежить від діяльності персоналу.

ДКВС України виконує свою діяльність відповідно до нормативно-правових актів України, основним з яких є Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-IV [3]. Вказаний Закон визначає правову основу діяльності ДКВС України. На жаль, цей нормативно-правовий акт не визначає правові засади порядку добору персоналу на службу до ДКВС України. Проте є ряд питань, які виникають при застосуванні норм цього Закону в частині, що стосується добору персоналу.

Так, відповідно до частини 3 статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» на службу до ДКВС України приймаються на конкурсній, добровільній, контрактній основі громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. При прийнятті на службу може бути встановлений строк випробування до шести місяців [3].

Задекларована 2005 року зазначеним Законом норма щодо конкурсної основи добору персоналу до 2020 року не застосовувалась, бо не існувало порядку організації та проведення конкурсу в ДКВС України. Фактично ця норма Закону була введе-

на в дію наказом Міністерства юстиції України від 27.02.2020 р. № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад». Отже, з моменту підписання Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» і затвердження відповідного Порядку минуло майже 15 років. Здійснення добору персоналу на конкурсній основі не відбувалося.

Іншим неврегульованим питанням досі залишається добір персоналу на контрактній основі, оскільки на сьогодні відсутня типова форма контракту для осіб рядового і начальницького складу, які проходять службу в ДКВС України. Винятком є лише типова форма контракту про здобуття освіти в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців для потреб Міністерства юстиції України [4], що укладається між громадянином України, який навчається на денній формі навчання для здобуття ступеня вищої освіти, і керівником закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, де здійснюється підготовка фахівців для ДКВС України, та керівником міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції, якому установа, що сформуvala особову справу, підпорядкована.

Крім того, норми закону встановлюють, що кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України [3]. Проте кваліфікаційні вимоги для персоналу ДКВС України вперше було визначено наказом Міністерства юстиції України від 06.01.2022 р. № 27/5 «Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України». До ухвалення цього наказу Міністерством юстиції України працівники структурних підрозділів кадрового забезпечення ДКВС України використовували Класифікатор професій ДК 003:2010 від 28.07.2010 р. № 327.

Ще одним суперечливим питанням є питання випробувального строку. Відповідно до частини 3 статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» при прийнятті на службу може бути встановлений строк випробу-

вання до шести місяців [3]. З норми зазначеного Закону незрозумілим залишається питання, яким порядком слід користуватися під час встановлення випробувального строку для осіб, яких вже прийнято на службу, та як з ними вчиняти, якщо такий строк особа не виправдала.

Виходячи з норми Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», на осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби поширюється соціальний захист поліцейських, у тому числі порядок та умови проходження ними служби [3]. Так, відповідно до статті 77 Закону України «Про Національну поліцію» [5] здійснюється звільнення зі служби в ДКВС України осіб рядового та начальницького складу. Однак ця стаття Закону не містить норми, що передбачає звільнення особи по закінченні строку випробування або непроходження випробувального терміну. Отже, маємо два варіанти вирішення цього питання: або скасувати норму щодо випробувального терміну в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (стаття 14), або доповнити статтю 77 Закону України «Про Національну поліцію» відповідною нормою.

Частиною 3 статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» встановлено обмеження щодо прийому на службу в ДКВС України, а саме: не може бути прийнята на службу особа, яка має не погашену або не зняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією [3]. Однак слід зазначити, що для системи, основним завданням якої є здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (тобто робота ведеться безпосередньо з особами, які порушили Закон і несуть за це відповідальність), такий перелік є неповним.

Стаття 61 Закону України «Про Національну поліцію» визначає більш розширену категорію осіб, які не можуть бути прийняті на службу на посади рядового і начальницького складу. Не може бути прийнята на службу:

1) особа, визнана недієздатною або обмежено дієздатною особою;

2) особа, засуджена за умисне вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину, у тому числі судимість якої погашена чи знята у визначеному законом порядку;

3) особа, яка має непогашену або незняту судимість за вчинення кримінального правопорушення, крім реабілітованої;

4) особа, щодо якої було припинено кримінальне провадження з nereабілітуючих підстав;

5) особа, до якої були застосовані заходи адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією;

6) особа, яка відмовляється від процедури спеціальної перевірки під час прийняття на службу в поліції або від процедури оформлення допуску до державної таємниці, якщо для виконання нею службових обов'язків потрібен такий допуск;

7) особа, яка має захворювання, що перешкоджає проходженню служби в поліції. Перелік захворювань, що перешкоджають проходженню служби в поліції, затверджується Міністерством внутрішніх справ України спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

8) особа, яка втратила громадянство України та/або має громадянство (підданство) іноземної держави, або особа без громадянства;

9) особа, яка надала завідомо неправдиву інформацію під час прийняття на службу в поліції [5].

Отже, як наголошувалося вище, доцільно розширити перелік осіб, які не можуть бути прийняті на службу до ДКВС України, шляхом внесення змін до частини 3 статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» відповідно до статті 61 Закону України «Про Національну поліцію».

Згідно з наказом Міністерства юстиції України від 27.02.2020 р. № 701/5 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад» (далі – Порядок) з метою добору осіб, здатних професійно виконувати завдання ДКВС України та службові обов'язки, на відповідні вакантні посади проводиться конкурс на службу до ДКВС України

на зайняття вакантних посад (далі – конкурс) у Міністерстві юстиції України, міжрегіональних територіальних органах Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [1]. Тобто цим Порядком уперше за історію незалежної України юридично визначено порядок проведення добору на службу до ДКВС України. Але, на наш погляд, є низка питань, які потребують уточнення.

Відповідно до пункту 2 Розділу I Порядку конкурс на службу до ДКВС України на зайняття вакантних посад проводиться в Міністерстві юстиції України, міжрегіональних територіальних органах Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [1]. Але згідно з частиною 1 статті 6 ЗУ «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» ДКВС України відповідно до Закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань ДКВС України [3]. Як бачимо, у Порядку не зазначені окремі структурні підрозділи ДКВС України, в яких доречно було б також проводити конкурс на зайняття вакантних посад, а саме: воєнізовані формування і навчальні заклади. На нашу думку, проведення конкурсу на службу до ДКВС України має проводитись у всіх структурних підрозділах ДКВС України і це має бути юридично закріплено в Порядку проведення конкурсу.

Пропонуємо доповнити пункт 2 Розділу I Порядку проведення конкурсу на службу до ДКВС України на зайняття вакантних посад [1], виклавши його в такій редакції: «Конкурс на службу до ДКВС України на зайняття вакантних посад проводиться в Міністерстві юстиції України, міжрегіональних територіальних органах Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань, закладі вищої освіти із специфічними

умовами навчання, установах виконання покарань, слідчих ізоляторів та воєнізованих формуваннях з метою добору осіб, здатних професійно виконувати завдання ДКВС України та службові обов'язки, на відповідні вакантні посади».

Порядок визначає два етапи проведення конкурсу, причому один з них проводиться на розсуд керівника. Конкурс містить перевірку рівня фізичної підготовки і співбесіду. Співбесіда є обов'язковим етапом проведення конкурсу. Вважаємо за доцільне визначити етап перевірки рівня фізичної підготовки також обов'язковим етапом, адже на осіб рядового і начальницького складу покладаються вкрай важливі обов'язки, які потребують належного рівня фізичної підготовки. Стосовно співбесіди також слід додати, що вона проводиться комісією, утвореною керівником органу або установи. За її результатами конкурсна комісія вносить суб'єкту призначення пропозиції щодо трьох кандидатур, які набрали найбільшу загальну кількість балів відповідно до загального рейтингу кандидатів. У цьому випадку доцільно було б виокремити третій етап проведення конкурсу – проведення співбесіди з керівником, за прикладом Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 648), в якому окремий етап стосується проведення співбесіди з керівником та визначення суб'єктом призначення або керівником державної служби переможця (переможців) конкурсу [6].

Розділ III Порядку проведення конкурсу на службу до ДКВС України на зайняття вакантних посад визначає процедуру прийняття та розгляду документів для участі в конкурсі. Для участі в конкурсі подаються:

1) письмова заява (рапорт) про участь у конкурсі, в якій зазначаються мотиви участі в конкурсі;

2) письмова згода на обробку персональних даних та оприлюднення;

3) анкета;

4) фотографія розміром 4×6 (в анфас) або в електронній (цифровій) формі;

5) письмова згода на проходження перевірки рівня фізичної підготовки;

6) заява, в якій особа повідомляє, що до неї не застосовуються заборони, визначені частиною третьою або четвертою статті 1 Закону України «Про очищення влади», та надає згоду на проходження перевірки і на оприлюднення відомостей стосовно неї відповідно до зазначеного Закону [1].

Проте в цьому переліку документів відсутній пункт про необхідність надати документ про освіту задля того, щоб конкурсна комісія могла ухвалити рішення про відповідність цієї особи кваліфікаційним вимогам до посади, на зайняття якої проводиться конкурс, та доцільність допуску особи до проходження конкурсу. Вважаємо за потрібне доповнити зазначений перелік пунктом, що стосується документів про освіту.

Також у переліку зазначено пункт про надання згоди на проходження перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади». Але відповідно до пункту 6 частини першої статті 2 Закону України «Про очищення влади» заходи з очищення влади (люстрації) здійснюються, зокрема, щодо начальницького складу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань [7]. З абзацу другого пункту 1 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 р. № 228, вбачається, що Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання покарань [8]. Таким чином, перевірка, передбачена Законом України «Про очищення влади», здійснюється, зокрема, щодо осіб начальницького складу Міністерства юстиції України. Водночас положення пункту 6 частини першої статті 2 Закону України «Про очищення влади» не поширюється на посадових осіб начальницького складу територіальних органів управління центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, служби пробації, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони

здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, з яких складається структура ДКВС України. Пропонуємо виключити норму з Порядку [1] щодо надання заяви, в якій особа повідомляє, що до неї не застосовуються заборони, визначені частиною третьою або четвертою статті 1 Закону України «Про очищення влади», та надає згоду на проходження перевірки і на оприлюднення відомостей стосовно неї відповідно до зазначеного Закону із вказаного переліку документів.

Крім того, на нашу думку, доцільно додати до переліку документів довідку про проходження попереднього медичного огляду, якщо відповідно до наказу про проведення конкурсу буде визначено перевірку рівня фізичної підготовки. Слід зазначити, що згідно з Порядком до перевірки допускаються кандидати, які пройшли медичний огляд безпосередньо перед початком перевірки (тобто в день та на місці проведення такої перевірки). Медичний огляд кандидатів проводиться лікарем, який залучається конкурсною комісією до участі у проведенні такої перевірки. Лікар після проведення медичного огляду кандидатів інформує конкурсну комісію про відсутність чи наявність застережень щодо участі кандидата у перевірці з одночасним візуванням згоди кандидатів на проходження такої перевірки [1]. Ми вважаємо, що здійснити належний первинний огляд особи безпосередньо в день проведення перевірки рівня фізичної підготовки на стадіоні є неможливим, що є підставою говорити про необхідність внесення довідки про попередній медичний огляд до переліку документів.

Окремо слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», а саме статті 9, володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані особи начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадові особи інших органів, яким присвоюються спеціальні звання, а також особи рядового, сержантського і старшинського складу Національної поліції, інших правоохоронних, розвідувальних органів, інших органів, яким присвоюються спеціальні

звання [9]. Вважаємо за доцільне додати до переліку документів для участі в конкурсі документ, що засвідчує рівень володіння державною мовою.

Таким чином, Порядок потребує змін у частині переліку документів для участі в конкурсі. А саме: додати до переліку документів для участі в конкурсі документ, що засвідчує рівень освіти і відповідності посаді, на яку претендує особа, документ, що засвідчує рівень володіння державною мовою, та документ, що засвідчує готовність особи за станом здоров'я брати участь у перевірці рівня фізичної підготовки.

Відповідно до абзацу другого пункту 2 статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стосовно осіб, які претендують на службу в ДКВС України, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції» [3]. Проте згідно з пунктом 1 статті 56 Закону України «Про запобігання корупції» стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, а також посад з підвищеним корупційним ризиком, перелік яких затверджується Національним агентством, проводиться спеціальна перевірка, у тому числі щодо відомостей, поданих особисто [10]. Отже, фактично спеціальна перевірка проводиться щодо осіб, які претендують на зайняття посад керівника органу або установи. На нашу думку, спеціальна перевірка має проводитися стосовно всіх категорій осіб, які проходять службу в ДКВС України, адже, як нами вже було зазначено, на осіб, які проходять службу в пенітенціарній системі України, покладаються вкрай важливі обов'язки. Пропонуємо доповнити статтю 56 Закону України «Про запобігання корупції» відповідною нормою.

Особа, яка претендує на зайняття посад рядового і начальницького складу ДКВС України, має бути в обов'язковому порядку направлена для проходження медичної експертизи у закладах охорони здоров'я МВС з метою визначення придатності до служби в ДКВС України. Зауважимо, що наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України від 27 вересня 2021 р. № 3407/5/709 затверджено Порядок про-

ведення медичного огляду кандидатів на службу та осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України у закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України [11].

Особи, які претендують на службу в ДКВС України, до призначення на відповідну посаду подають за місцем майбутньої служби декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII, та зобов'язані повідомити керівництву органу чи підрозділу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі чи підрозділі близьких їм осіб [10].

Отже, громадянин, який за результатами конкурсу на зайняття вакантної посади в ДКВС України отримав перемогу, пройшов процедуру спеціальної перевірки, медичну експертизу, у встановлені строки надав до кадрового підрозділу всі необхідні документи, може бути призначений на посаду рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Висновки. Отже, як бачимо, питання правового забезпечення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є актуальним на теперішній час, про що свідчать актуалізація законодавства з питань проходження конкурсу на службу в ДКВС України, визначення кваліфікаційних вимог до персоналу та проходження медичної експертизи для кандидатів на службу. Проте всі наведені вище питання правового регулювання діяльності ДКВС України потребують додаткового вивчення та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на службу до Державної кримінально-виконавчої служби України на зайняття вакантних посад: наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2020 р. № 701/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0222-20#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

2. Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримі-

нально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 06.01.2022 р. № 27/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-22#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

4. Про затвердження Типової форми контракту про здобуття освіти у закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців для потреб Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 06.12.2017 р. № 3888/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1490-17#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

6. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF/conv#n275> (дата звернення: 25.12.2023).

7. Про очищення влади : Закон України від 16.09.2014 р. № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

8. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

9. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

10. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv#n550> (дата звернення: 25.12.2023).

11. Про затвердження Порядку проведення медичного огляду кандидатів на службу та осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України у закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України від 27.09.2021 р. № 3407/5/709. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1263-21#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

Tomkov N.,

Senior lecturer of the Department of Theory
and History of State and Law, Constitutional Law of the Law Faculty,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-5243-3786

LEGAL REGULATION OF ORGANIZING SELECTION PROCEDURE FOR THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article analyzes the regulation for organizing selection procedure for the State Criminal and Executive Service of Ukraine. The content of the legal regulation is revealed regarding the selection organization for personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine. Emphasis is placed on a number of issues while applying for the provisions of the Law of Ukraine “On the State Criminal and Executive Service of Ukraine” regarding the procedure for the personnel selection for the State Criminal and Executive Service of Ukraine. The selection criteria for the State Criminal and Executive Service of Ukraine have been also determined. The author analyzes the latest normative and legal documents, which regulate the selection procedure for service activities, conducting a medical examination and carrying out a special inspection. Particular attention was paid to the verification of the level of physical readiness when applying for the service, and also to the additional documents submitted for participation in the mentioned verification procedure. The main restrictions related to admission for the service activities in the penitentiary system of Ukraine are singled out in the article. It is proposed to have its own restriction regarding the normative and legal regulation of certain aspects of the procedure for organizing selection for service and the procedure for holding a competition for service to the State Criminal and Executive Service of Ukraine. The conclusions indicate that certain aspects of the legal regulation of the selection organization to the State Criminal and Executive Service of Ukraine require additional analysis and elaboration.

Key words: *State Criminal and Executive Service of Ukraine, selection of rank and command staff, restriction, probation period, competition, qualification requirements, medical examination, special inspection.*

References

1. Ukraine (2020), *On Approval of the Procedure for Conducting a Competition for Vacant Positions in the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 27.02.2020 № 701/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0222-20#Text> (accessed 25 December 2023).

2. Ukraine (2022), *On Approval of the Qualification Requirements for the Professional Suitability of the Rank and Command Staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : Order of the Ministry of

Justice of Ukraine dated 06.01.2022 № 27/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0014-22#Text> (accessed 25 December 2023).

3. Ukraine (2005), *On the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : Law of Ukraine dated 23 July 2005 № 2713-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (accessed 25 December 2023).

4. Ukraine (2017), *On Approval of the Standard Form of the Contract for Obtaining Education in Higher Educational Institutions that Train Specialists for the Needs of the Ministry of Justice of Ukraine* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.12.2017 № 3888/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1490-17#Text> (accessed 25 December 2023).

5. Ukraine (2015), *On National Police* : Law of Ukraine dated 02.07.2015 № 580-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (accessed 25 December 2023).

6. Ukraine (2016), *On Approval of the Procedure for Conducting a Competition for Public Service Positions*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 25.03.2016 № 246, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF/conv#n275> (accessed 25 December 2023).

7. Ukraine (2014), *On Purification of Power* : Law of Ukraine dated 16.09.2014 № 1682-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> (accessed 25 December 2023).

8. Ukraine (2015), *On Approval of the Regulation on the Ministry of Justice of Ukraine* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.07.2014 № 228, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (accessed 25 December 2023).

9. Ukraine (2019), *On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language* : Law of Ukraine 25.04.2019 № 2704-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (accessed 25 December 2023).

10. Ukraine (2014), *On Prevention of Corruption*: Law of Ukraine dated 14.10.2014 № 1700-VII 25, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv#n550> (accessed 25 December 2023).

11. Ukraine (2021), *On Approval of the Procedure for Conducting a Medical Examination of Candidates for Service and the rank and command staff of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in Health Care Institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 27.09.2021 № 3407/5/709, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1263-21#Text> (accessed 25 December 2023).

UDC 343.82

DOI 10.32755/sjlaw.2024.01.

Puzyrnyi V.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Vice Rector for Academic Affairs,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5692-2990;

Ivankov I.,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal Law and Justice,
National University “Chernihiv Polytechnik”,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2090-8011;

Bodnar I.,

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Tactical
and Special Training, Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4016-9276

CERTAIN ASPECTS OF CONDITIONAL EARLY RELEASE OF PERSONS SENTENCED TO LIFE IMPRISONMENT

The article addresses to the study of serving some criminal sentence peculiarities in the form of life imprisonment. The authors indicate their own point of view on the issue of conditional early release for the category of convicts. Based on the conducted research, the authors offer their approach to the terms of conditional early release and pardon, as well as the conditions under which it can be applied.

Key words: *punishment, convict, life imprisonment, imprisonment, legal status, conditional early release, pardon, replacement of the unserved part of the sentence with a lighter one, probation.*

Target setting. The Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine on September 16, 2021, considering the case “On Constitutional complaint of Dmytro Volodymyrovych Krupka on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Part 1 of Article 81, the Part 1 of Article 82 of the Criminal Code of Ukraine, of Volodymyr Volodymyrovych Kostin, Oleksandr Stepanovych Melnychenko on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Part 1 of Article 82 of the Criminal Code of Ukraine and on the constitutional complaint

of Viktor Ivanovych Hohin on the constitutional complaint of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the Part 1 of Article 81 of the Criminal Code of Ukraine (the case of sentence revising of a person sentenced to life imprisonment)” decided: to recognize as such, which do not correspond to the Constitution of Ukraine (are unconstitutional), the Part 1 of Article 81, the Part 1 of Article 82 of the Criminal Code of Ukraine in that they make it impossible to apply them to persons sentenced to life imprisonment [1].

In order to regulate the issues regarding the possible release of those sentenced to life imprisonment, a draft law “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Standardize the Procedure for Replacing Life Imprisonment with a Soft Punishment or Conditional early release” was developed and is being actively drafted discussion by scientists and practitioners. That is why improvements in this direction are timely and relevant.

Actual scientific researches and issues analyses. The scientific analysis of the process of reforming criminal punishments, the order and conditions of their execution and serving, replacing the unserved part of the punishment with a soft one was the subject of research by many domestic scientists, in particular K. A. Avtukhova, O. M. Bandurko, I. V. Bodnar, A. O. Halai, T. A. Denysova, O. M. Dzhuzha, I. V. Ivankov, O. H. Kolb, I. M. Kopotun, O. M. Litvinova, V. F. Puzyrnyi, M. S. Puzyrov, A. H. Stepaniuk, M. I. Havroniuk, S. V. Tsariuk, I. S. Iakovets et al. On the other hand, the issue related to the application of conditional early release and replacement of the unserved part to those sentenced to life imprisonment remains open.

The purpose of the article is the study of certain aspects of conditional early release of persons sentenced to life imprisonment.

The statement of basic materials. When a comparative analysis was carried out according to the content of the draft law “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Standardize the Procedure for Replacing Life Imprisonment with Soft Punishment or Conditional early release” and the current national legislation in this area, we consider it appropriate to note the following.

In our opinion, the proposed changes to the legislation are mainly focused on protecting the rights of persons sentenced to life imprisonment, however:

a) they must take into account the measures “to resocialize convicts, reduce recidivism, ensure public safety” (paragraphs 24–26 of the Recommendation of the Council of Europe R (99) 22 on prison overcrowding and sharp population growth, adopted by the Committee of Ministers on September 30, 1999 at the 681st meeting of deputy ministers “Conditional early release should be considered as one of the most effective and constructive measures, which not only shortens the length of imprisonment, but also significantly contributes to the planned return of the offender to society. In order to promote and expand the use of conditional early release, it is necessary to create the best conditions for offender support, assistance and supervision in the community, not least in order to encourage the competent judicial or administrative authorities to consider this measure as a valuable and responsible option. Effective in-custody treatment and post-release supervision and treatment programs should be developed and implemented to facilitate the resettlement of offenders, reduce recidivism, ensure public safety and protection, and give judges and prosecutors confidence that interventions are aimed at reductions in the actual term of punishment and public sanctions and measures are constructive and responsible options” [2];

б) The European Committee for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (hereinafter – ECPT), which was established by the European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, also expressed its position on the conditional early release of persons sentenced to life imprisonment in his report based on the results of a visit to Hungary in 2007, where paragraph 33 states: “First of all, no one can reasonably prove that all those sentenced to life imprisonment will always remain dangerous to society. Secondly, life imprisonment of persons who have no hope of release poses a significant threat to encouraging cooperation and solving the problem of inappropriate behavior, implementing personal development programs and organizing individual plans and security”. As a result, the ECPT called on the Hungarian authorities to create a mechanism for regular review of the threat to society that a “real convict” represents, based on an individual risk

assessment, in order to establish whether they can serve the rest of their sentence in the community, under what conditions and supervision measures” [3];

c) The ECPT Memorandum on De facto/Real Life Imprisonment (CPT (2007) 55) states: “Since real life imprisonment has a negative impact on individual convicts, it can be detrimental to a humane prison regime. Life imprisonment without hope of release leaves almost no room for “dynamic security” [4].

We believe that the project of amendments proposes a very limited number of persons who are responsible for the conclusion on the safety of the convict to life imprisonment after his/her release (the conclusion of the administration of the of execution of punishments institution on the degree of correction of the convict, which is drawn up in accordance with the Methodology for determining the degree of correction of the convict” (Methodology for determining the degree of correction of the convicted person: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated January 19, 2023 No. 294/5) which is explicitly stated in “Recommendation N Rec (2003) 23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states “On the implementation of punishment in the form of life imprisonment and other of long terms of imprisonment by the administrations of places of deprivation of liberty” dated October 9, 2003. “P 13. Certain needs must be established based on personal needs and characteristics related to the committed crime and bad behavior (criminogenic needs). To a large extent, criminogenic needs should be aimed at reducing crime and preventing bad behavior of prisoners both during the execution of the sentence and after release. P. 14. Determination of the initial risk and needs should be carried out by appropriately trained personnel and carried out mainly in a special center. P. 15. a) The application should make the assessment of new risk and needs tools for decision-making on the execution of sentences in the form of life imprisonment and long-term imprisonment” [5].

Since risk and needs assessment tools invariably have a certain margin of error, they should not be the only method used for decision-making and should be supplemented by other forms of determination” [6].

In our opinion, Subparagraph 6 of Paragraph 4 of Section II of the specified Methodology “Attitude towards the use of narcotic

substances/alcohol”, which characterizes the attitude of the convicted person to the use of narcotic substances and/or alcohol, awareness of the impact of use on his life and health, as well as on the likelihood of committing illegal actions under the influence of narcotic substances, alcohol or in order to obtain funds for narcotic substances and alcohol, must be signed by a narcologist of the relevant medical institution after a thorough examination, provided that adequate security measures are taken, and Chapter VI of the indicated Methodology “Psychological characteristics of the convict” – to be compiled by the psychologist of the institution, to contain fifteen psychological criteria, to characterize the identification of individual psychological features of the convict and to be carried out using the method of determining neuropsychological stability “Prognosis”, multifactor personal questionnaire R.B. Cattell (form C) and Rogers-Diamond diagnostic methods of socio-psychological adaptation”, and, therefore, must be signed by an independent psychologist with appropriate qualifications.

We propose to determine the term of conditional early release from serving a sentence of life imprisonment “after a person has actually served at least fifteen years of imprisonment” as the one that most fully corresponds to the content of Article 82-1 of the “Project of Amendments to the Criminal Code of Ukraine”, according to which “a sentence of life imprisonment may be replaced by a sentence of imprisonment for a term of ten to fifteen years, if the convicted person has served at least fifteen years of the sentence imposed by the court”.

First, if a person sentenced to life imprisonment, who has served at least fifteen years of the sentence imposed by the court, it will be replaced by a punishment in the form of imprisonment for a term of ten to fifteen years, then according to clause 3 part 3 Art. 81 of the Criminal Code of Ukraine, conditional early release from serving a sentence to such a convict may be applied after the convict has actually served: “not less than three quarters of the term of the sentence imposed by the court for an intentional, particularly serious crime, in the case of replacing a sentence of life imprisonment with a sentence of by deprivation of liberty for a certain period, as well as the punishment imposed on a person who was previously conditional early released and again committed an intentional criminal offense during the unserved

part of the sentence”. Thus, the convict has the minimum possible term of imprisonment – that is 15 years + 7.5 years (three quarters of 10 years), which is equal to 22 years and 6 months.

Secondly, the convicted person, who in accordance with the proposed Art. 81-1 conditional early release from serving a sentence in the form of life imprisonment may be applied after a person has actually served at least twenty-five years of imprisonment, namely the submission to the court of materials regarding conditional early release from serving the sentence (clause 1 p 3 of Section I of the Instruction on the work of departments (groups, sectors, senior inspectors) for monitoring the execution of court decisions of penitentiary institutions and detention centers, approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 8, 2012 № 847/5, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on June 14 of 2012 № 957/21269 (available via the link <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-12#Text>) is possible only after 25 years, which is less than the possible term of conditional early release, provided for in the application of the Project of Art. 82-1 of the Criminal Code of Ukraine.

Based on the mentioned, we offer the following.

Amendments should be made to Article 81 of the Criminal Code of Ukraine in order to specify the role of the Ministry of Justice of Ukraine in the process of releasing a person sentenced to life imprisonment, part 2 of the specified article should be amended as follows: “Conditional early release from serving a sentence may be applied if the convicted person has proven his reformation, which is confirmed by the conclusion of the commission, the composition of which is determined by the Instruction of the Ministry of Justice of Ukraine, on establishing the appropriate degree of correction of the convicted person, which will contribute to the return of the convicted person to society under conditions that guarantee the safety of this society”.

Article 81-1 “Conditional early release from serving a sentence of life imprisonment” of the Criminal Code of Ukraine provides for the possibility of release upon serving at least 15 years of a sentence of life imprisonment, while the authorized probation authority must determine (make a conclusion) “if it is possible for convicts to serve the rest of their sentence in society, under what conditions and supervision measures”, this information must also be provided by

the authorized body on probation and when considering the possibility of applying to this category of convicts and replacing the unserved part of the sentence with a soft one.

Thus, the main purpose of submitting an opinion on the degree of correction of a person sentenced to life imprisonment is to provide the court with information necessary to determine the degree of severity of the crime committed, the term of the sentence served, the identity of the convicted person, his behavior while serving the sentence, sincere remorse, the state of compensation for the inflicted damage or elimination of the damage caused, family and other circumstances, as well as the possibility of serving the rest of the sentence in society, under what conditions and supervision measures.

The Criminal Code should establish a norm according to which the convicted must take an active part in drawing up a plan for the execution of the punishment, which is taken into account by the court when deciding on the issue of replacing the punishment with a soft one, the very form of the plan for the execution of the punishment is determined by the Ministry of Justice of Ukraine, taking into account the recommendations of the Council of Europe.

It should also be legislated that a convicted person who is sentenced to imprisonment for a certain period in the order of replacement with a soft punishment and who has the right to use parole must additionally submit to the court a report on the execution according to the execution plan of punishment while serving a soft sentence, including an analysis of the reasons for the success or failure of the implementation of the measures provided for in the specified plan, which include, in particular:

- positive development with the help of the penitentiary system to reduce restrictive conditions and, ideally, the end of the sentence;
- participation in work, education, training and other activities, which ensures purposeful use of the time spent in prison and increases the possibilities of successful adaptation after release;
- participation in programs designed to address risks and needs to reduce the destructive effects of life in prisons and the possibility of reoffending after release;

– participation in the organization of leisure and other activities that prevent or neutralize the negative effect of long terms of imprisonment;

– fulfillment of conditions and control measures that contribute to a law-abiding life and adaptation to life in society after conditional release.

Our point of view is based on the analysis of the content of international standards in the field of the protection of the convicts rights, namely the annex “Determination of punishment in the form of life imprisonment and long imprisonment” to Recommendation N Rec (2003) 23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states “On the implementation of punishment in the form of life imprisonment and other long terms of imprisonment by the administrations of places of deprivation of liberty”, paragraph 10 of which stipulates that “plans for the execution of punishment” must take into account the risk and necessity (needs) determined for each convict, and provide a systematic approach to: initial placement of the convict, positive development with the help of the penitentiary system to reduce restrictive conditions, and, ideally, the end of the sentence; participation in work, education, training and other activities, which ensures purposeful use of the time spent in prison and increases the possibilities of successful adaptation after release; intervention and participation in programs designed to address risks and needs to reduce the disruptive effects of life in prison and the possibility of reoffending after release; participation in the organization of leisure and other activities that prevent or neutralize the negative effect of long terms of imprisonment; conditions and measures of control that contribute to a law-abiding life and adaptation to life in society after conditional release.

We also consider it expedient to present Article 87 of the Criminal Code of Ukraine in the following version: “1. A pardon is carried out by the President of Ukraine in relation to an individually determined person, taking into account the degree of correction of the convict in order to determine whether a person can serve the rest of his/her sentence in society, under what conditions and supervision measures. 2. A person sentenced to life imprisonment may submit a petition for pardon after serving at least twenty years of the sentence”.

Conclusions. The replacement of the death penalty with life imprisonment punishment was due to humane treatment of persons whose public danger required their unconditional isolation from society in order to ensure the safety of the civilian population. Criminal punishment in the form of life imprisonment, since the adoption of the Criminal Executive Code of Ukraine, did not provide for the possibility of conditional early release, which was recognized as not in accordance with the Constitution of Ukraine. This approach to the specified category of convicts not only does not comply with international norms in the field of the protection of the convicts' rights, but also does not create their desire for law-abiding behavior.

However, the unreasoned application of conditional conditional early release to this category of convicts can cause destabilization of the criminogenic situation associated with the commission of particularly dangerous crimes, as well as a negative reaction of public opinion.

References

1. Constitutional complaint of Dmytro Volodymyrovych Krupka on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Part 1 of Article 81, the Part 1 of Article 82 of the Criminal Code of Ukraine, of Volodymyr Volodymyrovych Kostin, Oleksandr Stepanovych Melnychenko on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Part 1 of Article 82 of the Criminal Code of Ukraine and on the constitutional complaint of Viktor Ivanovych Hohin on the constitutional complaint of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the Part 1 of Article 81 of the Criminal Code of Ukraine (the case of sentence revising of a person sentenced to life imprisonment): decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine dated 16 September 2021 № 6-p(II)/2021, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#n88> (accessed at 06 January 2024).
2. Regarding the Overcrowding of Prisons and the Sharp Growth of the Population: recommendation of the Council of Europe dated 30 September 1999 № 22, available at: <https://rm.coe.int/168070c8ad> (accessed at 06 January 2024).
3. On Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: European Convention (Strasbourg) dated 26 November 1987, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (accessed at 06 January 2024).
4. Actual/real life imprisonment: Memorandum of ECPT dated 27 June 2007 № 55, available at: https://www.pdfFiller.com/jsfiller-desk18/?lang=ru&projectId=1410268476&loader=tips&MEDIUM_PDFJS=true&PAGE_REARRANGE_V2_MVP=true&richTextFormatting=true&

isPageRearrangeV2MVP=true&jsf-page-rearrange-v2=true&LATEST_PDFJS=true&jsf-document-scroll-zoom=true&jsf-redesignfull=true&useExperimentalCoreUrl=true&routeId=39e1b53ffbda7c3a7f53603e8af6e2ac&mode=force_choice#7b9d56f99a6342f989f9b1db5b3f5b9e (accessed at 06 January 2024).

5. Methodology for determining the degree of correction of a convicted person: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 19 January 2023 № 294/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-23#n4> (accessed at 06 January 2024).

6. On Execution of Punishment in the Form of Life Imprisonment and Other Long Terms of Imprisonment by the Administrations of Places of Deprivation of Liberty: Recommendation N Rec of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states dated 09 October 2003, available at: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/rekomendatsiya-rec-2003-komiteta-ministrov-2003-21955> (accessed at 06 January 06.01.2024).

Пузирний В. Ф.,

доктор юридичних наук, професор,
проректор з освітньо-наукової роботи,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5692-2990;

Іваньков І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна,
ORCID: 0000-0002-2090-8011;

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4016-9276

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі. Автори пропонують:

– визначити строк умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі від десяти до п'ятнадцяти років, якщо засуджений відбув не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання;

– до статті 81 Кримінального кодексу України внести зміни з метою конкретизації ролі Міністерства юстиції України у процесі звільнення засудженого до довічного позбавлення волі, ч. 2 вказаної статті викласти в такій редакції: «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений довів своє виправлення, що підтверджено висновком комісії, склад якої визначений Інструкцією Міністерства юстиції України, про встановлення відповідного ступеня виправлення засудженого, що буде сприяти поверненню засудженого в суспільство на умовах, які гарантують безпеку цього суспільства»;

– передбачити у статті 81-1 «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі» Кримінального кодексу України можливість звільнення при відбутті не менше 15 років покарання у виді довічного позбавлення волі, при цьому уповноважений орган з питань пробації повинен визначити (зробити висновок), «чи можуть засуджені відбувати решту покарання в суспільстві, за яких умов і наглядових заходів»;

– у Кримінальному кодексі України слід встановити норму, відповідно до якої засуджений повинен взяти активну участь у складанні плану виконання покарання, який береться до уваги судом під час вирішення питання про заміну покарання більш м'яким, сама форма плану виконання покарання визначається Міністерством юстиції України з урахуванням рекомендацій Ради Європи;

– законодавчо повинно бути закріплено, що засуджена особа, якій покарання у виді позбавлення волі на певний строк призначено в порядку заміни більш м'яким покаранням та в якій настало право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинна подати до суду звіт про виконання плану виконання покарання під час відбування більш м'якого покарання.

Ключові слова: покарання, засуджений, довічне позбавлення волі, позбавлення волі, правовий статус, умовно-дострокове звільнення, помилування, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, пробація.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (21)

Відповідальний за випуск

Денисенко К. В.

Редактори літературні
Комп'ютерна верстка
і макетування

Сила Л. М., Махотко О. П.

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 19.03.2024 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 8,14.
Тираж 100 пр. Зам. № 118/24.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.